

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

RADİKAL SAĞ HAREKETİN KİTLE PSİKOLOJİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
EVRİM BACACI

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. TURGAY UZUN

TEMMUZ,2019
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

RADİKAL SAĞ HAREKETİN KİTLE PSİKOLOJİSİ

EVİRİM BACACI

Sosyal Bilimler Enstitüsünde
Tezli Yüksek Lisans
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 26.07.2019

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 04.07.2019

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Turgay UZUN
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ramazan GÜNLÜ
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi H. Emre ZEREN

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN

TEMMUZ, 2019
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 29/05/2019 tarih ve 892/2 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı **Tezli Yüksek Lisans Programı** öğrencisi Evrim BACACI'nın "Radikal Sağ Hareketin Kitle Psikolojisi" adlı tezini incelemiş ve aday 04/07/2019 tarihinde saat 14.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

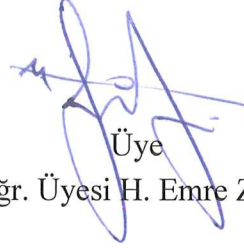
Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 30 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul** edildiğine **oybirliği** ile karar verildi.

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Turgay UZUN

Üye
Prof. Dr. Ramazan GÜNLÜ

Üye
Dr. Öğr. Üyesi H. Emre ZEREN

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Radikal Sağ Hareketin Kitle Psikolojisi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

25/07/2019

EVİRİM BACACI

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı :BACACI

Adı : EVRİM

Referans No:10275344

TEZİN ADI

Türkçe: RADİKAL SAĞ HAREKETİN KİTLE PSİKOLOJİSİ

Y. Dil: MASS PSYCHOLOGY OF RADİKAL RIGHT MOVEMENT

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

X

O

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

Fakülte : İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih : 04.07.2017

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : UZUN, TURGAY

Unvanı : PROF. DR.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI:143

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. SİYASAL BİLİMLER
2. KAMU YÖNETİMİ

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELEER (En az üç en fazla beş adet):

1. RADİKAL SAĞ
2. RADİKAL SAĞ HAREKET
3. NEO-NAZİZM
4. KİTLE PSİKOLOJİSİ
5. SOSYAL PSİKOLOJİ

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELEER:

- 1.RADİKAL RIGHT
- 2.RADİKAL RIGHT MOVEMENT
3. NEO-NAZİZM
4. MASS PSYCHOLOGY
- 5.SOCİAL PSYCHOLOGY

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum	O
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	x
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir	x

Yazarın İmzası :

Tarih : 04.07.2019

ÖZET

Radikal sağ hareketler Avrupa'da, özellikle 1980'li yıllardan itibaren giderek artan bir kitleye sahiptir. Eylem kabiliyeti ile tüm dünyada adını duyurmayı başaran radikal sağ hareketler, aynı zamanda güncel siyasette söz sahibi olmaya başlamıştır. Radikal sağ hareketlerin, ırkçı şiddet eylemleri ve nefrete dayalı ötekileştirici söylemleri, Avrupa genelinde toplumsal düzeni ve barışı tehdit etmektedir. Bunun yanı sıra, faşizme açıkça davetiye çıkardığına yönelik iddialar da radikal sağ hareketleri dikkat çekici bir hale getirmektedir.

Çalışmanın şekillenmesinde fikir oluşturan ve tarihsel bir örnek olarak dayanak sunan faşizmin kitle psikolojisine yönelik açıklamalar, çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu yönüyle, radikal sağ hareketin yükselişi diğer pek çok toplumsal, ekonomik ve kültürel koşulun yanı sıra insan faktörü ile ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle, radikal sağ hareketin kitlesel yükselişini anlamak, kitle bireyinin içinde bulunduğu ruh durumunu anlamaktan geçmektedir. Bu sebeple, çalışmanın temel odağını, radikal sağ hareketin kitlesel yükselişinin altında yatan psikolojik faktörlerin araştırılması oluşturmaktadır.

Çalışmanın temel iddiasını, radikal sağ hareketin kitlelerin ruhunda yükseldiği düşüncesi meydana getirmektedir. Bu iddia, radikal sağın kitle hareketi içinde yer alan bireylerin ortak bir ruh durumuna sahip oldu inancına dayanmaktadır. Bu düşünceden hareketle, bireylerin radikal sağın kitle hareketine katılmasına yön veren sosyal, ekonomik ve kültürel tüm koşullar ve bu koşulların birey üzerinde yarattığı psikolojik etkiler incelenmiştir. Birey psikolojisi, sosyal psikoloji ve kitle psikolojisi gibi konular üzerine yapılan kavramsal çalışmalardan faydalanılarak radikal sağ hareketin kitle bireyini tasvir eden bir figür ortaya çıkarılmıştır. Aynı zamanda hareketin toplum üzerinde yarattığı etki tahlil edilerek, radikal sağın ulaştığı kitlesel güç tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: radikal sağ, radikal sağ hareket, faşizm, neo-nazizm, kitle psikolojisi, toplumsal psikoloji

ABSTRACT

Radical right movements have an increasing number of people in Europe, particularly since 1980s. Radical right-wing movements that have made their name all over the world with their ability to mobilize have also started to have a say in contemporary politics. Racist acts of violence and hate-based marginalizing discourse of the radical right movements are threatening social order and peace throughout Europe. Moreover allegations of open invitation to fascism make radical right movements more interesting.

Explanations on the mass psychology of fascism, which constitutes an idea in the shaping of the study and provides a historical basis constitute the main motivation of the study. In this respect, the rise of the radical right movement is associated with human factors as well as many other social, economic and cultural conditions. In other words, to understand the mass rise of radical right, one must understand the mental state of an individual who is a part of the mass. Therefore, main goal of this work is studying the psychological reasons behind the increase of mass actions of the radical right movement.

The basic claim of the study is that the radical right movement is rising in the spirit of the masses. This claim is based on the belief that individuals who participate in the mass movements of the radical right have the common state of mind. From this point of view, the social, economic and cultural conditions that direct individuals' participation in the mass movement of the radical right and the psychological effects of these conditions on the individual are examined. Using the conceptual studies on individual psychology, social psychology and mass psychology, a figure depicting the mass individual of the radical right movement was revealed. At the same time, the impact of the movement on society was analyzed and the mass power of the radical right was discussed.

Key Words: Radical right, radical right movement, fascism, neo-nazism, mass psychology, social psychology

ÖNSÖZ

Güncel siyasi tartışmaların, odak noktası haline gelen radikal sağ üzerine yapılan çalışmalar, literatürün önemli bir bölümünü oluşturan radikal sağ partiler ve nispeten daha az çalışmaya konu olmuş, radikal sağ hareketlerden ibarettir. Özellikle radikal sağ hareketleri psikolojik açıdan ele alan çalışmaların yok denecek kadar az olması, bu alanda literatüre naçizane bir katkı sağlama isteği yaratmıştır. Radikal sağ hareketlerin dünyanın hemen her bölgesinde varlık gösterdiği düşünüldüğünde, daha verimli bir araştırma yapabilmek adına çalışma, Avrupa özelinde sınırlı tutulmuştur.

Çalışma konusunun ortaya çıkış anından itibaren, her aşamasında desteğini eksik etmeden gerek görüşleri gerekse akademik donanımıyla tez çalışmamı büyük emek harcayan ve bu süreç boyunca bana rehberlik eden danışmanım Prof. Dr. Turgay UZUN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, çalışmamın başından beri görüş ve desteklerini eksik etmeyen sayın hocalarım Prof. Dr. Ramazan GÜNLÜ ve Doç. Dr. Özlem KIRLI'ya teşekkürü bir borç bilirim. Bunun yanında çalışmam ile ilgili yardımlarını esirgemeyen, başta Araş. Gör. Cihan UZUNÇAYIR, Araş. Gör. Mert Selim ŞEN ve Araş. Gör. Vahap AYDEMİR olmak üzere tüm kamu yönetimi bölümü araştırma görevlilerine teşekkür ederim. Çalışmam için tecrübelerini paylaşan ve elinden gelen desteği sunan Araş. Gör. Emek ÜNLÜ'ye teşekkür ederim.

Çalışma boyunca sabırla her yardımına koşan, maddi-manevi desteklerini eksik etmeyen değerli arkadaşlarım Aysel Kübra CENGİZ ve Sercan ERCAN' a sonsuz teşekkür ederim. Yalnızca tez boyunca değil, tüm hayatım boyunca yanımda olan ve desteklerini hiç üzerimden çekmeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Son olarak, doğduğum günden itibaren elimden tutan, yaşamımın her aşamasında büyük iz bırakan, eğitimim için elinden gelen her şeyin fazlasını yapan, ancak ne yazık ki çalışmamın tamamlandığını görmeye ömrü vefa etmeyen babaannem, Halise Akgül BACACI' ya gönülden teşekkürlerimi sunuyorum ve çalışmamı onun güzel anısına ithaf ediyorum.

Evrin BACACI

23.05.2019

MUĞLA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	II
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

RADİKAL SAĞIN İDEOLOJİK KÖKENİ VE RADİKAL SAĞ HAREKET

1.1. Milliyetçilikten Faşizme Sağın Radikalleşmesi.....	6
1.2. Radikal Sağın Yükselişi.....	15
1.2.1. Avrupa’da Çok-Kültürlülük Söylemi ve Kimlik Siyaseti	18
1.2.2. Avrupa’da Yabancı Düşmanlığı ve Göçmen Karşıtlığı	22
1.2.3. Anti-Semitizmden İslamofobiye Doğru Bir Dönüşüm	25
1.3. Bir Hareket Olarak Radikal Sağ.....	28
1.3.1. Radikal Sağ Örgütlerin Yapıları ve Faaliyetleri.....	30
1.3.1.1. Neo-Nazi Gruplar	33
1.3.1.2. Odin’in Askerleri (The Soldiers of Odin).....	36
1.4. Avrupa’da Radikal Sağın Siyasi Oluşumları: Siyasi Partiler.....	39
1.4.1. Avrupa’da Radikal Sağ Partiler ve Hareketler Arasındaki İlişkisi.....	43
1.4.2. ‘Avusturya Özgürlük Partisi’ ve ‘Avusturya Kimlik Hareketi’	46
1.4.3. ‘Almanya için Alternatif Partisi’ (AfD) ve PEGIDA.....	50

İKİNCİ BÖLÜM

KİTLE PSİKOLOJİSİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME

2.1. Kitle Psikolojisi Nedir?.....	54
2.1.1. 19. Yüzyılda Kitle Ruhı.....	56
2.1.2. Kitlelerin Sabit Karakteristiği.....	58
2.1.3. Freud: Özdeşleşme ve Libidosal İlişkiler Ekseninde Kitle Psikolojisi	61
2.2. Sosyal Psikoloji Açısından Kitle Psikolojisinin Değerlendirilmesi.....	65
2.2.1. Kitle Psikolojisinde Toplumsal Kimliğin Önemi	69
2.2.2. Kitlelerin Grup Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi	71
2.2.3. Bireyin Kitle İçindeki Davranışlarının Kökeni	78
2.3. Birey Temelli Kitle Psikolojisi	82
2.3.1. Yetkeci (Otoriter) Kişilik	87
2.3.2. İtaat ve Robot Uyumluluğu	92
2.3.3. Saldırganlık	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KİTLE PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN RADİKAL SAĞ HAREKETLER

3.1. Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişinin Psikolojik Kökeni.....	100
3.1.1. Tarihsel Bir Örnek Olarak Nazizm ve Faşizmin Kitlesine Yönelik Psikolojik Açıklamalar	105
3.1.2. Savaş Sonrası Avrupa'da Bireyi Radikal Sağa Yönelten Psikolojik Etmenler ve Bireyin Ruhsal Dönüşümü.....	109
3.2. Radikal Sağın Kitle Hareketine Dönüşümü: Sosyal Yaşamın Psikolojisi	112
3.2.1. Radikal Sağ Hareketin Dışlayıcılığının Ussallaştırılması: “Biz” ve “Öteki”	114
3.2.2. Radikal Sağın Sessiz Destekçileri ve Sıradan Avrupalının Durumu	117
3.3. Güncel Değerlendirmeler Işığında Radikal Sağ Hareketin Kitle Psikolojisi	120

3.3.1. Radikal Sağı Yönlendiren Psikolojik Faktörler Ekseninde Kitlelerin Saldırgan Davranışlarını Anlamak	124
3.3.2. Radikal Sağ Hareketin Kitle Neferi Olarak Yalnız Aktörler.....	126
SONUÇ	129
KAYNAKÇA.....	133

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklama
AB	Avrupa Birliği
AfD	Almanya için Alternatif Partisi
A-S	Anti-semitizm Ölçeği
E	Etnosantirizm Ölçeği
ERSD	Estonya Ulusal Bağımsızlık Partisi
F	Faşizm Ölçeği
FPÖ	Avusturya Özgürlük Partisi
LPR	Polonyalı Aileler Birliği
NDP	Alman Nasyonal Demokrat Partisi
NOP	Ulusal Yeniden Doğuş
NSU	Nasyonal Sosyalist Yer altı Örgütü
PEGIDA	Batının İslamileşmesine Karşı Vatansever Avrupalılar
SS	Koruma Timi (Schutzstaffel)
PET	Politik Ekonomik Tutuculuk Ölçeği

GİRİŞ

Radikal sağ hareketlerin kitlesel yükselişinin altında yatan sebeplerin, bu hareketler içinde yer alan veya bir şekilde hareketlerin eylemlerine dışarıdan destek veren bireylerin ruhsal durumlarında gizli olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle radikal sağın, tarihsel süreç içinde yaşanan ekonomik, toplumsal ve sosyal tüm dönüşümlerin bireyler üzerinde yarattığı psikolojik bunalımlar neticesinde yükselmekte olduğu görülmektedir. Tez çalışmamız da bu düşünce üzerinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yükselişe geçen radikal sağ, 21. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'yı büyük oranda etkisi altına almış bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz Avrupa devletlerinin hemen hepsinde varlığını sürdüren irili ufaklı radikal sağ oluşumlar, giderek gözle görülür bir etki kazanmıştır. Öyle ki, artık hemen her hafta çeşitli radikal sağ oluşumlar tarafından, düzenli olarak '*göçmen karşıtı*' yürüyüşler organize edilmekte, sıklıkla radikal sağ eylemcilerin karıştığı şiddet olayları gündeme gelmekte ve dahası bu oluşumların bazıları tarafından planlanan terör eylemleri tüm dünyayı sarsan etkiler yaratmaktadır. Radikal sağ, söylemlerini tüm dünyaya aktarabildiği iletişim kabiliyeti ve eylem gücü sayesinde her geçen gün kitlesel kapasitesini daha da artırmakta ve gerek parlamentolarda gerekse toplumda siyaseten bir baskı unsuru oluşturmayı başaramaktadır. Dolayısıyla radikal sağın; öncelikli olarak toplum tarafından yükselen bir ses olması, aynı zamanda, yalnızca yerel bir oluşum olmayıp tüm Avrupa'yı ve dünyanın diğer pek çok bölgesini etkisi altına alacak bir eylem kapasitesine sahip olması ve nihayetinde pek çok radikal sağ oluşumun birbiriyle etkileşime geçerek eylemlerini küresel bir boyuta ulaştırması, onu bir '*hareket*' olarak incelemeye elverişli ve değer kılmaktadır.

Dünyanın pek çok bölgesini etkisi altına alan radikal sağ hareketler özellikle Avrupa'da gün geçtikçe artan bir kitleyi etkilemektedir. Bu kitleler öncelikli olarak 1980 sonrası, liberal toplumsal düzen altında ortaya çıkan '*çok kültürlülük*' kavramının karşısına Avrupa kültürünün üstünlüğü ilkesini getirmektedir. Başka bir ifadeyle, Avrupa'ya ait olmayan ve Avrupa kültürüne "uzak" olan göçmenlere – özellikle Müslüman olanlara- karşı dışlayıcı söylem, radikal sağ hareketlerin

göçmenlerin Avrupa’da kültürel bir yozlaşmaya sebep olduğu argümanına yaslanmaktadır. İşsizlikten, sosyal refahın paylaşılmasına değin uzanan bu dışlayıcı tutum, nihayetinde göçmenlerin Avrupa’dan temizlenmesi düşüncesine kadar varmaktadır. Avrupa’nın yakın tarihine baktığımızda bu türden bir dışlayıcılık ve hatta düşmanlık akıllara faşist yönetimleri getirmektedir. Dolayısıyla günümüzün radikal sağ hareketleri söylem ve eylem açısından, Avrupa’da faşizmin ayak seslerinin tekrar duyulmaya başladığının işareti olarak yorumlanabilmektedir. Özellikle, radikal sağ hareketlerin Avrupa’da ivme kazanması, radikal sağ partilerin bazı ülkelerde varlık kazanması hatta iktidara dâhil olması, bu türden endişeleri daha da alevlendirmektedir.

Radikal sağ hareketlerin bu denli yükselişi bazı düşünürler tarafından, Avrupa’nın yıllardır içinde bulunduğu ekonomik durgunluğa dayandırılıyor olsa da, konunun özü yalnızca ‘*ekonomik faktörler*¹’ ile açıklanamayacak kadar derinde yatmaktadır. Özellikle faşist yönetimlerin sebep olduğu büyük yıkım ve acıların en canlı halini yakın tarihinde yaşayan Avrupa’da, bu serüvenin ardından daha yüzyıl dahi geçmeden, kitlelerin büyük bir sevinçle ve coşkuyla otoriter rejimlere sarılmaya hazır olması, ekonomik bunalımların ötesinde değerlendirilmelere muhtaçtır. Bir başka referans noktası, bilhassa 11 Eylül saldırılarının ardından daha da kuvvetlenen radikal sağcı tutum ve davranışları açıklamak için yirminci yüzyılın sonlarında Huntington tarafından kaleme alınan “*Medeniyetler Çatışması*²” adlı eserin de işaret ettiği politik yönelim olmuştur. Ancak böylesi bir yükselişi ve özellikle kitlelerin otoriter yönünü, kültürel farklılıkların çatışmaya dönüşmesi savıyla açıklama çabası yine yetersiz kalmaktadır.

¹ Aslan, 2018 yılında yayınlanan “*Aşırı Sağın Yükselişi: Resme Küresel Perspektiften Bakmak*” adlı makalesinde, Avrupa genelinde yapılan kantitatif bir araştırma sonucunda, ekonomik durgunluktan nispeten daha az etkilenmiş olan bölgelerde dahi radikal sağ eğilimlerin yükseldiğini belirtmektedir (s. 56).

² Huntington (2008) çağdaş dünyanın yarattığı yeni düzende, farklı medeniyetten grupların ve ülkelerin ilişkilerinin giderek gerileceği ve bir düşmanlığa dönüşeceğini savunmaktadır (s.267). Bilhassa yirminci yüzyılın sonlarından itibaren yükselişe geçen İslam ve batı dünyası arasındaki çatışma Huntington’a göre kültürel farklılıklara dayanır. Huntington, özellikle 1980 ve 1990’lı yıllarda batı toplumları Müslümanlar arasında hoş görüsüzlüğün kültürel çatışmaya dönüşeceğini ön görür (s.312).

Radikal sağ hareketin kitleler üzerinde artan etkisi; toplumsal, ekonomik, kültürel ve sosyal pek çok dönüşümle ilgili olabilir. Bununla birlikte, psikolojik etkinin özel bir önemi olduğuna da işaret etmek gerekir. Her ne kadar, radikal sağ hareketlerin kitlesel gücüne yönelik psikolojik açıklamalar, bazı düşünürlerce yetersiz ve abartılmış görülse de; günümüz Avrupa'sında, yüzyıllardır özgürlük mücadelesi vermiş bir tarihsel kültürün ve liberal değerlerin tam aksi yönde bir siyasi eğilimin yeniden yükselişe geçmesi, radikal sağ hareketlere dâhil olan bireylerde, açıklayıcı bir değişken olarak psikolojik etkenlere yer vermenin önemini ortaya koymaktadır.

Radikal sağ hareketin *kitlesel karakterini*³ ve kitle bireyini, bu türden bir ideolojiye iten psikolojik etkenleri ortaya çıkarmanın önemi, tarihsel bir örnek olarak sunabileceğimiz, Nazi ideolojisinin kitle desteğine olan psikolojik açıklamaların yanında faşizme eğilimli bireylerin hemen her dönemde varlığını sürdürebileceğine ilişkin psikoloji deneylerinde ortaya konulmuştur⁴. Bu çalışmalardan alınan referansla, günümüzün önemli bir sorunu olarak gördüğümüz, radikal sağın yükselişini anlayabilmek için, bireylerin sosyal kimlikle kurdukları bağa ve özdeşleşme sorununa yönelmek gerekmektedir.

Radikal sağ hareketlerin kitlesel yükselişinin altında yatan sebepleri, bireyin psikolojik süreçlerinde aramak gerektiğini ifade ettikten sonra, sormamız ve yanıt bulmamız gereken belli başlı sorular ortaya çıkmıştır. Öncelikli olarak, insanları radikal sağ gibi aşırı bir milliyetçiliğe iten temel ruh durumu nedir? Kitleler halinde tek bir davaya gönül veren radikal sağcı bireylerin, kalabalık içinde kendi benliğinden vazgeçmesinin altında yatan sebepler nelerdir? İnsanlar, bitmek bilmez bir yetke ihtiyacını neden hissetmektedir? Eğer bir yetke ihtiyacından bahsedebiliyorsak, insanların yetkeye olan özlemini oluşturan toplumsal süreçler

³Kitle psikolojisi dendiğinde akla ilk gelen düşünürlerden biri olan Gustave Le Bon, henüz 19. yüzyılda, kitlelerin sabit bir karaktere sahip olabileceği üzerine görüşlerini sunduğu '*Kitle Psikolojisi*' adlı kitabı, pek çok düşünürü esin kaynağı olmuş olsa da, çalışmanın esas çıkış noktasını oluşturan olgu, çağdaş bireyleri otoriter yönetimlere iten psikolojik etmenleri ve kitle bireyinin psikolojisini anlayabilmektir.

⁴Özellikle, 1920'li yıllardan itibaren yükselişe geçen nazi ideolojisi üzerine yapılan araştırmalar, geç kapitalizmin toplumda yarattığı psikolojik etkileri ve kitle kültürünü açıklamaya yönelmiştir. Bu dönemde yapılan çalışmalar, nazi ideolojisinin yükselişinde kitlelerin ruhunda yatan otoriteryen eğilimleri açığa çıkarma açısından başarılı sonuçlar elde etmiştir. Otoriteryen kişilik çalışmaları, 1970'li yıllardan itibaren yükselişe geçen radikal sağı, analiz etmeye yönelik çalışmalarda kendini tekrar hatırlatmıştır (Roiser ve Willing, 2001: 61-71).

nelerdir? Bu sorular doğrultusunda çalışmaya yön verecek olan ilk bölümde, radikal sağın ideolojik kökeni, doğası ve dayanakları ortaya koyulduktan sonra Avrupa'da radikal sağın yükselişe geçmesinin altında yatan sosyal, ekonomik ve toplumsal sebepler genel olarak değerlendirilmiştir. Konunun kavramsal ifadesini oluşturan radikal sağ hareketler, özellikle Avrupa'da sıklıkla adı duyulan toplumsal gruplar ve örgütler, bu çerçevede incelenmiştir. Bu hareketlerin ortaya çıkışları, amaçları, hedefleri ve örgüt yapıları bu çerçevede ele alınmıştır. Radikal sağ hareketlerin kitlesel yükselişine etki eden eylemleri, kitle seferberliği ve siyasete etkileri yine aynı bölüm içinde incelenmiştir. Bununla birlikte, radikal sağ hareketlerin, siyasi partilerle ilişkileri, radikal sağ grup ve çetelerin gösteri ve eylemlerinin, radikal sağ partilerin yükselişine etkisi olup olmadığı da değerlendirilmiştir.

Çalışmanın kavramsal ve teorik çerçevesini oluşturan, tarihsel arka plan, kitle kavramı ve kitle psikolojisi çalışmaları, toplumda farklı kitle oluşumlarına yönelik sosyo-psikolojik analiz ve değerlendirmeler ikinci bölümde ele alınmıştır. Toplum içinde bir birey olarak var olma ve saygı görme kavramlarının temelleri sosyo-psikoloji yönünden değerlendirilmiş, bireylerin kitleleşmesine yol açan sebepler ve kitle davranışının kökeni yine sosyo-psikolojik etmenler çerçevesinde yapılan incelemelere dayandırılmıştır. Ardından, kitleleri meydana getiren bireyin, doğumu ile başlayan hayata tutunma çabası ve birey olma yolunda geçirdiği psikolojik dönüşümler ele alınmış, bu doğrultuda bireyi; kitle içinde otoriteye, itaate ve uyma davranışına sevk eden ruhsal koşullar, kitlelerin birey üzerinde yarattığı psikolojik baskılar göz önünde bulundurularak ortaya konulmuştur.

Üçüncü bölümde radikal sağ hareket ve kitle psikolojisi sorunsalının niteliğinin ortaya konulması, kitle psikolojisi analizlerinin değeri ve açıklayıcılığıyla eksik yönleri saptanmıştır. Radikal sağ hareketin kitlesel yükselişine sebep olan toplumsal, ekonomik ve sosyal faktörlerin bireylerde yarattığı psikolojik etkiler, tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmiş, bu türden bir psikolojik yönelimden destek alan, nazizm ve faşizmin kitlelerde etkisi bu yöndeki psikolojik çalışmalar çerçevesinde incelenmiştir. Bunun yanı sıra, geçmişten günümüze kadar getirdiğimiz, sosyal, ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin, günümüz bireyi üzerinde yarattığı psikolojik etkiler de bu çerçevede dikkate alınarak analiz edilmiştir. Radikal sağın bir kitle hareketine dönüşmesinin altında yatan tüm koşullar ile bu koşulların bireylerde

meydana getirdiği psikolojik etkiler, özellikle ikinci bölümde ele aldığımız sosyo-psikolojik kuramlar ve analizler güncel koşullar dâhilinde yorumlanmış ve bireylerin kitle hareketlerine katılmasına yön veren ruhsal durum ile ilişkilendirilmiştir. Buradan hareketle, radikal sağ hareketin kitle eylemleri ve bu eylemlerin içinde bulunan ya da bir şekilde destek olan bireylerin, bu türden kitlelere olan olumlu yaklaşımının; yetkecilik, itaat veya uyma davranışına eğilimler ve durumlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Buna bağlı olarak, radikal sağ hareket içindeki kitle bireyinin davranışı, kitle hareketi içinde veya tek başına gerçekleştirebileceği saldırgan tutum ve davranışların günümüzdeki kaynakları ortaya konulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

RADİKAL SAĞIN İDEOLOJİK KÖKENİ VE RADİKAL SAĞ HAREKET

1.1. Milliyetçilikten Faşizme Sağın Radikalleşmesi

19. yüzyıl itibariyle yerleşmeye başlayan temsili demokrasiler içinde, 20. yüzyıla gelindiğinde, toplumun pek çok kesiminin artık parlamentolarda temsil edilmeye başlanmasıyla liberal demokrasinin meşruluk zemini sağlanmıştır (Yıldırım, 2017: 53). 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise siyasi partiler ve parlamentonun önemi giderek değer kaybetmiş, siyasi karar alma süreçlerinde toplumsal hareketler giderek daha da aktif olmaya başlamıştır. Başka bir ifadeyle, burjuvazi ile çerçevelenen liberal kurumların yetersizleşmesi sonucunda, siyasi alanda yalnızca seçimlere katılarak etkinliğini ifade edemeyen kitleler, giderek radikalleşmeye başlamıştır. 20. yüzyılın sonları, kültürel çatışmalara ek olarak, ekonomik bunalım ve işsizlik gibi sorunlar ile birleşerek liberalizmin sekteye uğradığı bir dönem olarak yaşanmıştır. Özellikle soğuk savaşın bitimiyle iyice güçlenen kimlik siyaseti, çokkültürlülük kavramının da giderek gerilemesiyle yeniden içe kapanmacı bir siyasete dönüşün yolunu açmıştır. Tam da bu noktada radikal sağın yükselişi, bugüne kadar yerleştiği düşünülen bir takım Avrupalı değerlerin tekrar sorgulanmaya başlaması ve siyasetin radikalizme yönelmesi liberal demokrasilerin sallantıda olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Yıldırım, 2017: 54).

Günümüzde adını sıkça andığımız pek çok devlet, bilhassa eski dönemlerin medeniyetlerinden kalma bir takım milli sembollere sahip çıkmakta ve kendi köklerini bu sembollere dayandırmaktadır (Atasoy, 2005: 109). Köklerini dayandırdıkları semboller vasıtasıyla ortak bir kültürde buluşan insanlar topluluğu olarak milletler, ancak bu yolla hayatta kalmayı başarabilmişlerdir (Atasoy, 2005: 111). Buna göre, modern dünya siyasetinin ve ulus devletlerin oluşumunun temelinde yatan unsurun milliyetçilik olduğu söylenebilir. İnsanların bir arada oluşları ve bağlılıkları milliyetçilik dışında hiçbir diğer unsur tarafından bu denli kuvvetli yönlendirilememiştir (Smith, 2002: 172). Diğer bir ifadeyle, tarihin hiçbir döneminde gerçekleşemediği gibi, modern dünya içinde de milli kökler veya bağları ortadan kaldıracak bir durum yaşanmamıştır. Öyle ki, modern dünyanın fenomeni

haline gelen ‘evrenselci hümanizm’ dahi milli bağlılığı yok etmeye yetmemiştir (Atasoy, 2005: 111).

19. ve 20. yüzyılları bütünüyle içine alan ve günümüze değin uzanan milliyetçilik, her ne kadar modern çağın bir ürünü olarak anılsa da özünde geçmişle olan bağlarından asla ayrılmamıştır (Atasoy, 2005: 321). Bunun en bariz açıklaması, modern çağın gerisinde bir kavram olan etnik gruplar içinde bulunabilir. Gellner (1998; 59), kendi içinde özdeş bir karaktere sahip olan bireyler topluluğu olarak tanımladığı etnik toplulukların, kendilerine politik bir sınır çizmek istediklerinde, etnisitenin politikleşip, milliyetçiliği ortaya çıkaracağı görüşündedir. Bu görüşten hareketle, yaşam tarzları ve kültürlerini bir ata mirası olarak hafızasında tutan ve gelecek kuşaklara sistemli bir biçimde aktaran etnik topluluklar (Smith, 2002: 78); aynı zamanda kendilerini yaşadıkları bölge ile özdeşleştirerek, ortak soy inancı, tarih ve kültürel değerleri vasıtasıyla, çağının çok ilerisinde olan milliyetçilik düşüncesine önemli bir dayanak sağlamaktadır (Smith, 2002: 57-58). Ortak duygu, inanç ve bağlılıkları olan farklı etnik toplulukların, evrensel semavi dinlerin ortaya çıkması ve yayılması ile daha büyük medeniyetler haline gelmesi de –kimi düşünürlerce aksi iddia edilse de- milli oluşumlar üzerinde önemli bir aşamayı meydana getirmiştir (Hutchinson, 2008: 85).

Bölgesel olarak merkezileşme, artan nüfus ve bu nüfusa tanınan yasal hakların genişlemesi, aynı zamanda kitlesel eğitim sisteminde yaşanan gelişmelerle etnik devlet formu, zamanla ulus devlete doğru evrilmiştir (Smith, 2002: 182). Bilhassa, Fransız Devriminin ardından milliyetçiliklerin büyük çoğunluğu, bahsi geçen ‘soykütüksel’ veya ‘ideolojik soy unsurları’ temelinde şekillenerek etnik-ulus biçiminde gelişmiştir (Smith, 2002: 193). Başka bir ifadeyle, etnik ulusun inşası milliyetçiliğin temel prensibi sayılabilecek olan; belirli bir bölgedeki toprağa sahip olmak, onu korumak ve bir anavatan haline getirmek amacıyla hayat bulmuştur (Smith, 2002: 211). Modern toplumların öncesinde etnik topluluklar, her bir toplumun dış müdahalelere karşı bozulmayı önleme arzusunda sınırlı kalırken, modern milliyetçilikler belirli bir kültüre sahip olmanın yanı sıra bir devlete sahip olmanın ve bu devletin homojen bir kültürel yapıyla kendini muhafaza etmesinin gerekliliğine inanmaktadır. Eski etnik topluluklar sadece kendi kültürlerini korumak ve kendi kaynaklarını savunmak amacı güderken, modern milliyetçilikler bunu daha

da öteye taşıyarak kültürel bağlılığı ve aidiyeti kendi soyuna yaymayı bir görev haline getirmiş, aynı zamanda kendinden olmayan yabancıları dışlamayı da bir ilke olarak edinmiştir (Smith, 2002: 275).

Geçtiğimiz iki yüzyıl boyunca yaşanan siyasal gelişmelerin temel çerçevesini, milliyetçi unsurların meydana getirdiği söylenebilir (Özkan Kerestecioğlu, 2016: 309). Milli kimliği ve milletleri meydana getiren milliyetçilik genel kabulde 19. yüzyılda Avrupa’da hayat bulmuş bir doktrindir (Atasoy, 2005: 115). 19. yüzyılda ilk şekillenmeye başladığı haliyle milliyetçilik, dönemin şartlarında, bireyci ve demokratik bir anlayışa sahiptir (Carr, 1993: 22). Milliyetçiliğin bu yönünü, uluslar arası mecrada dayanışmayı destekleğinde ve başka milletlerin insani haklarına karşı saygı beslemenin kendi milletine duyduğu saygı ile eş değer tutulması anlayışında görebilmekteyiz (Carr, 1993: 23). Ancak 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde milliyetçilik artık bir takım milli sembollerin (bayrak, milli marş, halk töreni, milli edebiyat vb.) yaygınlaşmasından kaynaklı olarak bir ‘halk hareketi’ne dönüşmüştür. Yüzyılın başlarında liberal ve aynı zamanda ilerlemeci bir hareket olarak anılan milliyetçilik, yüzyılın sonlarına gelindiğinde gerici ve muhafazakâr bir boyuta ulaşmıştır. Milliyetçilik artık özgürlüğü ve demokrasiyi değil, milli onuru, askeri başarıyı ve dolayısıyla yabancılara beslenen düşmanlığı destekleyen bir hareket halini almıştır (Heywood, 2007: 193).

1870’lerden, birinci dünya savaşına kadar uzanan süre içerisinde milliyetçilik, hem toplumsal hem de siyasal yapının değişime uğraması sebebiyle hız kazanmıştır (Hobsbawm, 1995: 133). Birinci dünya savaşı öncesinde çok uluslu imparatorlukları hedef alan milliyetçilik, savaşın ardından çoğunlukla milli devletleri menziline yerleştirmiştir. Bu dönüşüm onun, birleştiricilikten ayrılıkçılığa doğru ilerlediğinin en önemli göstergesidir (Hobsbawm, 1995: 166). Aynı zamanda, savaş sonrasında modern kitlesel iletişimin yükselişi aracılığıyla, popüler ideolojilerin standartlaştırılıp, homojenleştirilmesi kolaylaşmıştır. Bu sayede popüler ideolojiler kendilerine geniş bir alan bularak, standartlaşma ve homojenleşmeye başlamıştır. 1918 yılının ardından artık, modern şehirleşmiş devletler ve ileri teknoloji içinde milliyetçilik yeni bir milli kimlik ifade eder hale gelmiştir (Hobsbawm, 1995: 169). Modern çağın sanayi toplumları, tarihsel olarak belki de ilk kez, yazılı ya da eğitimle aktarılan kültüre, kitleler halinde sahip olmuştur. Önceleri sosyal katılım, iş

kabiliyeti, bürokratik ilişkileri kullanma ve hatta vatandaş olmayı bağlı olduğu küçük topluluk içinde anne-babadan, ustadan veya köylüden öğrenilirken, modern yaşamda bu türden bir kültür, yaygınlaşmış eğitim kurumları ile aktarılmaya başlanmıştır. Bu sayede modern insan, artık küçük bir grup veya kendi klanı ile değil, çoğunlukla kim olduğunu dahi bilmediği kitlesel topluluklar ile etkileşime girmektedir (Gellner, 1998: 66). Dolayısıyla kültür insanlık tarihi boyunca ilk kez tüm toplumu etkisi altına almıştır. Bu anlamıyla kültür, sadece eğitim, araç gerek kullanma, okuma-yazma veya verilen talimatları uygulamaktan ibaret olan bir beceriler bütünü değil, özellikle belirli bir dilde kendini gerçekleştirme zorunluluğuyla yerleşmektedir. Başka bir ifadeyle, 19. ve 20. yüzyılın bireyi sadece sanayileşmemekte, aynı zamanda bir Alman, Japon veya bir İngiliz olarak sanayileşmektedir (Gellner, 1998: 68-69).

Özellikle 20. yüzyıl'dan itibaren, etnik köken anlayışı siyasette önem kazanmaya başlamış ve etnik milliyetçilik, milliyetçiliğin ayırt edici bir özelliği haline gelmiştir. Modern zamanın bireyi, sahip olduğu etnik kimlik aracılığıyla, yüksek statü, itibar ve yüceltilmiş duygular ile sosyal hayatta kendine yer edinmiştir. Bu sayede örneğin bir Alman olarak kendini önemli ve yüce hisseden birey, kendi ortak kültürünü paylaşmayan toplumlara dışlayarak, kendi milli onurunu yüceltmıştır (Kellas, 1998: 65). Bu koşullarda birinci dünya savaşının bitimi itibariyle Batı Avrupa'da liberal ve demokratik ortam çözülmeye başlamış, otoriter ve totaliter yönetim anlayışı güç kazanmaya başlamıştır. Örneğin demokratik yönetimden ilk ayrılış, 1922 yılında İtalya'da Mussolini liderliğinde, 'Ulusal Faşist Parti'nin iktidara gelmesiyle yaşanmıştır. Bunun ardından Portekiz, İspanya ve Almanya gibi ülkeler, farklı adlandırmalarla, 'faşist' yönetimlere kapılarını açmaya başlamıştır (Hekimoğlu Örs, 2016: 479). Demokrasi ve özgürlükten kopuş ile birlikte, milliyetçilik artık bambaşka bir ekonomik ve politik boyutta işlemeye başlamıştır (Carr, 1993: 31).

19. yüzyılda, 'Fransız Devrim'inden miras aldığı demokratik değerler ile bir özgürlük ve kurtuluş hareketi olarak karşımıza çıkan milliyetçilik, ilerici bir hareket sayılırken, 20. yüzyıla gelindiğinde faşist düzenlemeden kendini kurtaramayan ve bu düşüncenin tabanını oluşturan karanlık yüzünü ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde milliyetçilik henüz savaştan yeni çıkmış, ekonomik bunalım içinde boğuşan ve kendisini bu sıkıntıdan kurtarmaya çabalayan pek çok insanın sarılacağı bir dal

olmuştur. Bu anlamıyla faşizm, bir toplumun üyeleri içinde, birlik duygusunu yeniden canlandırmaya yarayacak ve milyonlarca kişinin hayatına anlam ve aidiyet katacak olan milliyetçi bir hareketin ürünüdür (Guibernau, 1997: 160). Ancak dikkat edilmesi gereken, 20. yüzyılın milliyetçiliğinin, bir önceki dönemden farklı olarak kendi milletini yüceltme ve yükseltme eğilimidir. Eski milliyetçilik anlayışında olduğu gibi farklı milletlerin hayatta kalma ve gelişme haklarına duyulan saygı, 19. yüzyıl sonlarından itibaren temellenen bir üstünlük anlayışına doğru ilerlemiş ve yerini ırkçı düşünceye bırakmıştır (Guibernau, 1997: 149-150). Dolayısıyla denilebilir ki; faşizm ırkçı esaslara dayalı olarak, kendi milletini diğer tüm milletlerden üstün ve ayrıcalıklı gören, diğerleri üzerinde tahakküm sağlamayı arzulayan, saldırgan bir milliyetçi düşüncenin ürünüdür (Yavuzoğlu, 2003: 11). Bu milliyetçi düşüncenin temelinde “Darwinizm” yer alır. Darwinist kuramın, güçlüyü yücelten ve zayıf olanı yok eden düşünce yapısından hareketle faşizm, insanların varlıklarını koruyabilmek için güçlü olması ve diğerleri ile mücadele etmesi gereğine dayanır. Darwinizm’in özündeki çatışma ve savaş ilkeleri, bir ırkın, ancak savaşarak varlığını koruyabileceği düşüncesini tetikleyerek saldırganlığı besler (Yavuzoğlu, 2003: 11).

Modernleşme ve onun getirilerinin yarattığı değişime karşı duyulan bir korkunun ürünü olarak değerlendirebileceğimiz faşizm, duygusal unsurların temellendiği, “aktivist” ve “propagandist” bir kitle hareketi olarak da anılmaktadır (Hekimoğlu Örs, 2016: 493-494). Öyle ki; milli sloganlar, milli marşlar, çeşitli semboller ve ayinler ile harmanlanarak ruhani bir hava da gerçekleşen mitingler aracılığıyla faşizm, akıllı bir kenara bırakarak, duyguların ve içgüdüleri tetikler. Bu yönüyle akıldan ziyade duygulara hitap eden faşizmin temelinde inanç ve itaat yer almaktadır (Hekimoğlu Örs, 2016: 495). Michel (1990), faşizmi duygusal bir milliyetçilikle özdeşleştirmiş ve evvela onun, doruk noktasına ulaşmış bir milliyetçilik olduğunu savunmuştur. Faşizmin en ulu değeri kutsal bir millet ve milletin şanlı geçmişinde yer alan efsanevi değerlerdir. Yüce duygu ve değerlerle özünü geçmişinde yani milletin kökeninde de arayan faşizm geçmiş değerlerini tekrar canlandırmayı görev edinmesi yönüyle, ırkçı tutumlar sergiler ve anti-semitik bir biçim kazanır (Michel, 1990: 9).

Faşizm, toplumu inananlar ve itaat edenler ile emredenler şeklinde hiyerarşik biçimde yapılandırır. Bu hiyerarşikleşmeyle ilahi bir lütuf ile milletin kurtarıcısı olarak gönderilmiş, kitle içinden kendi gücü ve kudreti sayesinde sivrilen bir lider güçlü ve otoriter bir devletin sağlayıcısı olur. Faşizm toplumu tek tipleştirerek sınıf mücadelesini yok sayıp, onun yerine sınıfların bütünleşmesini emreder (Michel, 1990: 10-11). En nihayetinde faşist bir birey, inançlı, boyun eğici ve savaşçı bir biçime bürünür. İnancı ve dirayetiyle insani duygularından arınmış olan kişi, emirlerin uygulayıcısı olan bir robotu andırır. Duygulardan arınmışlık ve makine gibi işleyen bir sistem içinde yaşayan faşist birey ‘evrensel hümanizm’den uzak, kendini sürüsüne, toprağına, milletine yahut Nazilerin yaptığı gibi kan bağına adar (Michel, 1990: 12).

Kitleleri ayağına kaldıracak ve harekete geçirecek bir liderin varlığına ihtiyaç duyan faşizm; temelinde barındırdığı lidere tapma özelliğiyle 20. yüzyılın siyasi örgütlenmelerine bambaşka bir yapı kazandırmıştır (Guibernau, 1997: 159). Özellikle toplumsal ve ekonomik anlamda bir bunalım döneminde ortaya çıkan faşist hareketlerin ilk örneğı İtalya’dır. Birinci dünya savaşının ardından yaşanan bunalım dönemi ‘İtalyan Faşizmini’, otuzlu yılların bunalımları ise ‘Alman Nasyonal Sosyalizmini’ meydana getirmiştir (Michel, 1990: 15). Her ne kadar, İtalyan faşizmi bir ilk olarak karşımıza çıksa da, dünya tarihinde en kanlı katliamlara sebep olan Nazi Almanya’sı onu gölgede bırakmıştır (Michel, 1990: 25).

1928-1932 yılları arasında yaşanan ekonomik çöküntü, yaygın işsizlik, enflasyon ve işçi sınıfının yaşam şartlarında ki orantısız düşüş, Almanya’da gerçekleşen buhranın kısa bir ifadesidir. Tıpkı İtalya’da olduğu gibi bu dönemde Almanya’da da kurulan hiçbir hükümet bu bunalımın ortasında hayatta kalamamıştır. Bu dönemde henüz 12-13 kadar sandalye ile parlamentoda kendine yer bulabilen Naziler, 1929 ekonomik buhranıyla meydana gelen milyonlarca işsiz, siyasetten koparılmış kitlelerin yaşadığı umutsuzluk ve acılar eşliğinde, 1932 yılında iktidarı elde edecek ezici bir çoğunluğı kavuşmuştur (Macciocchi, 2000: 16-17). Ancak faşizm yalnızca, buhran döneminde halkın tutunduğı bir dalı ifade etmez. Faşistler bu dalı bizzat kendi elleri ile halka uzatır. Başka bir ifadeyle, faşizm, kitleleri kendi çıkarları doğrultusunda bir takım değerler ve dünya görüşü ile donatır. Dolayısıyla faşizm, ilk önce köylü kitlelerde yayılmaya, küçük burjuvaziye bir araç olarak kullanarak toprak sahiplerine ulaşmaya

ve işçi sınıfına hâkim olmaya muhtaçtır. O, işe toplumun en alt tabanından başlar. Almanya'da Nazilerin, İtalya'da Mussolini'nin yaptığı gibi, toplumsal sınıfların mevcudiyeti inkâr edilir, sanayi öncesi toplumsal düzene dayalı bir halk eşitliği savunulur (Macciocchi, 2000: 18). Faşizm, Almanya'nın yüce kan ve toprak bağlılığını, İtalya'nın şanlı Roma İmparatorluğunu arkasına alarak halkı, bir *Şef'e*, *Duçe'ye*, *Führer'e* itaat etmesi hususunda yönlendirir. Özetle; Nazizm ve Faşizm, varlığını bilhassa küçük burjuvaziden gelen milyonlarca insanın zihinlerine ektiği tohumlara borçludur (Macciocchi, 2000: 19). Faşizm yarattığı kitlesel bağlar ve bilhassa alt sınıflar üzerindeki etkisi ile güce sahip olur (Bora, 2006: 141). Bu yönüyle faşizm, yalnızca yarattığı baskı ve zulüm neticesinde otorite sahibi olan bir rejim değil, halk üzerinde yarattığı tesir ile onları belirli bir amaca yönlendiren ve motive eden bir rejimdir. Faşizmin bu totaliter rejimi içinde kitleler, onun ideolojisini en güçlü duygularıyla içselleştirir. Kitleleri bir arada tutan, rejime, otoriteye ve lidere bağlı kılan şey işte bu “aşırı duygusallık”tır. Milli duyguları ve faşizmin öğretilerini kalplerinde hisseden kitleler, çok kolay yönlendirilebilir ve suça teşvik edilebilir. Hem Nazi Almanya'sı hem de İtalyan faşist rejiminde gördüğümüz büyük halk desteği bunu kanıtlar niteliktedir (Yavuzoğlu, 2003: 58).

Faşist rejimler 20. yüzyılın başlarından ortalarına kadar kazandığı gücü, ikinci dünya savaşının ardından kaybetmiştir. Bu mağlubiyet pek çok düşünürce artık faşist ideolojinin son bulduğu şeklinde yorumlansa da aslında onun öğretileri tüm dünyada olduğu gibi doğduğu topraklarda da yaşamaya devam etmiştir (Yavuzoğlu, 2003: 145). Tanıl Bora (2006; 136), faşizmin halen canlı bir unsur olarak yaşamını sürdürüşünün altını çizmekte ve faşizmin kesinlikle iki savaş arası döneme mahsus bir ideoloji olmadığını belirtmektedir. Ona göre faşizmin kökleri kapitalizmde yatmaktadır. Faşizm kapitalizmin gerek iktisadi gerek toplumsal ve politik boyutta yaşadığı krizlere bir çözüm olarak yaşanmış, dolayısıyla kapitalizmin metalaştırıcı ve yabancılaştırıcı süreçleri bu ideolojiye yönelen insanların “güdülerini” oluşturmuştur. Bora'nın kapitalizm vurgusunun hemen akabinde faşizmin varlığını korumasında bir diğer önemli nokta olan '*küreselleşme*'nin altını çizmek gerekir. Teknolojide ve iletişimde meydana gelen gelişimler sayesinde toplumlar arasındaki bağlantının yoğunlaşmış, yerellik algısı yok olmaya başlamış ve toplumları tek tipleştirmeye başlamıştır (Hutchinson, 2008: 80). Bu tek tipleşme, yemek, giyim ve hatta eğlence

anlayışı gibi pek çok alana nüfuz ederek bir “global köy” yaratısına giden sürecin eserdir. Faşizm ile arasında kurulacak bağlantı ise, insanın yaşadığı toplum içinde sahip olduğu kültürel değerleri yok etme tehlikesi ile karşı karşıya bırakan bir yanı olmasında yatar (Atasoy, 2005: 363). Tıpkı kapitalizmin açmazlarında olduğu gibi insanlara tutunacak bir dal uzatan faşizm, kültürünü kaybetme ve toplumsal birliğin bozulması tehlikesi karşısında da insanlar için sığınılacak bir limandır.

Faşizm, ikinci dünya savaşı sonrasında da bazen aynı isimle bazen farklı isimler ile varlığını devam ettirmiş, özellikle 1980 ve 1990’lı yıllarda önemli bir mevzi kazanmıştır (Yavuzoğlu, 2003: 145). Bu dönemde, faşizmin yeni formu, “radikal sağ” veya “neo-faşizm” adıyla anılmaya başlanmış, genel itibariyle aşırı milliyetçilik ile ilişkili olarak, göçmen ve yabancı düşmanlığını temel alan bir akıma dönüşmüştür (Hekimoğlu Örs, 2016: 509). Örneğin ikinci dünya savaşının ardında Avrupa’da görülen yeni faşist partiler için “neo-faşist” ifadesi kullanılmıştır. Neo-faşist tanımı başlangıçtan 1980’li yılların sonlarına kadar ‘*nostaljik*’ içerikli marjinal oluşumları ifade etmektedir. Bu oluşumlar ancak 1980’li yılların sonunda gerçekte ‘*neo*’ ön ekini hak eden bir yeniliğe kavuşmuştur. Yalnızca bir sonraki kuşak olarak taşıdıkları –neo, ön eki, 80’lerin sonu itibariyle faşizmi yenileyen ve modernleştiren bir içeriğe sahip olan partilerin yükselişiyle gerçek anlamına kavuşmuştur. Neo-faşizmin söylemi, ırksal aşağılama, işsizliğin kaynağı olarak göçmenleri suçlama ve kültürel yozlaşmaya sebep olma gibi söylemlerle yabancılara dönük bir düşmanlığı içerir. Bu sayede neo-faşistler, hali hazırda batı toplumuna özgü olan faşizmi eskinin ırksal üstünlüğünden, yeninin kültürel farklılığına doğru rafine etmiştir. Söylemde artık, batı toplumu üstün bir kültüre sahip, yabancılar ise bu kültürden yoksun barbarlardır (Bora, 2006: 149). Başka bir ifadeyle, faşist ideolojinin benimsediği biyolojik ırkçılığın yerini artık kültür kavramı almış ve “kültürel ırk” söylemi, batı kültürü ve diğerleri arasındaki kültürel farkları ifade etmek için kullanılmıştır (Özbek, 2003: 121).

1980’li yılların sonu itibariyle önceki yeni kuşak neo-faşistlerden ayrılan ve her ne kadar adına gerçek neo-faşistler desek dahi şimdilerde ‘*post-faşizm*’ olarak anılmasına sebep olan ayırt edicilik, post-faşizmin ideolojik içeriğinden ziyade, eylem, söylem ve örgütlenme biçiminde gizlidir. Post-faşizm veya neo-faşizm, modern çağın, medya merkezliliğine ve kamusallaşma hususunda gerekliliklerine

ayak uydurarak, örgütlenmelerini ve söylemlerini esnetmiştir. Eskiye kıyasla, neo-faşizm artık ideolojik simgeselliği daha az önemli kılmakta ve bunun yerine yeni ritüeller ve imaj çalışmaları yaparak gevşek bir ideolojik doku meydana getirmektedir. Güçlü ve sıkı bir örgüt yapısıyla tanıdığımız klasik faşizm artık, neo-faşistlerce yalnızca hareketin devamını ve kontrolünü sağlayacak nitelikte tutularak daha gevşek bir yapıya doğru evrilmiştir. Başka bir ifadeyle, insanlar artık yalnızca klasik faşizmde olduğu gibi ideolojinin onurlu bir neferi değil, toplumsal hayattaki başka diğer kimlikleri ile birlikte, neo-faşist partiye sempati besleyen, ara sıra gösteri ve yürüyüşlere dâhil olan ve oy veren bir partizandır. Post-faşizm, sağladığı bu esnek yapı ve popüler medyanın yaygın kullanımı sayesinde, hem klasik faşizmin söylemsel ve eylemsel yönlerini rahatlıkla harekete geçirebilmekte hem de rahatlıkla toplumsal-kültürel bir egemenlik alanı yaratabilmektedir (Bora, 2006: 149-150).

Radikal sağ ideolojinin⁵ mevzi kazanmasının altında yatan sebeplerden bir diğeri de modern toplumlarda insanların, geçmişe karşı duydukları nostaljik özlemdir. Kapitalizm ve küreselleşmenin de derin etkisiyle her ne kadar büyük bir toplumsal değişim yaşanmış olsa da 21. yüzyıla gelindiğinde dahi insanların büyük bir çoğunluğu geçmiş yaşam tarzının hafızalarında şekillenen biçimlerine dönmeyi arzu etmekte ve geleneklerinden vazgeçmemektedir (Smith, 2002: 224). İnsanların yaşamlarına dair duydukları bu özlemin gerisinde; kapitalizm ve bürokrasinin, toplumda yarattığı yabancılaşma duygusu, bireyselliğin zedelenmesi ve yurtsuzluk hissi yatmaktadır. Günümüzde kapitalizm içinde birey, kendi ürettiklerine ve yarattıklarına yabancılaşmakta, toplumda meydana gelen hızlı değişim ile birlikte yaşam tarzları sürekli yeniden düzenlenerek hayatı sıradışılaştırmaktadır. Bu koşullar altında bireyin, sosyal dünyasıyla tekrar uyum sağlaması, dünya ile arasındaki bağları kuvvetlendirecek yeni kökler kurması için acil bir çözüme ihtiyacı vardır. Bu çözüm en kısa yoldan, birey ve onun yaşadığı toplumun kolektif şartları ile eski geleneksel alışkanlıklarının kaynaşmasıdır (Smith, 2002: 225). Günümüzde hemen bütün toplumlarda insanların kendi etnik özlerine ve geçmiş geleneklerine duydukları hasret, belirgin bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar, geçmiş ile olan bağlarının –köklerini, geleneklerini, tarihlerini- kopmasına engel olarak, kendi

⁵Terimsel karmaşayı önlemek adına, bundan sonraki aşamalarda post-faşizm veya neo-faşizm yerine radikal sağ ifadesi kullanılacaktır.

kültürlerinin yaşadıkları topraklar ile bütünleşerek ölümsüzleşmesini arzular (Smith, 2002: 226).

Eski etnik topluluklarda insanlar gruplarını, dış müdahaleden ve düşmanlardan korumayı amaç edinmişlerdi. Modern toplumlarda da benzer bir biçimde bir milliyetçilik hâsıdır. Modern milliyetçiler kültürün bir devlet ile özdeşleşmesi gerektiğine inanır ve devlet içerisinde homojenleşmiş bir kültür olması gerektiğini savunur. Etnik hareketlerin geleneksel değerlerini ve kültürlerini korumak, aynı zamanda kendi vatanlarını ve öz kaynaklarını kontrol etmek amacı; modern milliyetçi hareketlerde, yüce bir “kültür fetişi” kurgulayıp bu yüce kültürün korunmasında etnik toplulukları da örnek alarak onlardan daha etkili bir çaba da kendini gösterir. Modern toplum içinde kendi varlığını korumak isteyen bireyler, bunu yabancıları dışlayarak, kitleselleştirilmiş eğitim sistemini kullanarak ve geleneksel değerlerini kendi devam eden soylarına aşılıyarak yapmaktadır (Smith, 2002: 275).

Son kertede, etnik toplulukların bir savunma olarak geliştirdikleri milliyetçilik kavramının, dünya tarihi boyunca farklı düşünce ve etkinliklerle birlikte evrilerek günümüze kadar uzandığını ve hala canlılığını koruduğunu görmekteyiz. Milliyetçilik, ırkçılık ve hatta faşizm yüzyıllar boyu pek çok toplumda yaşamış ve hala da yaşamaktadır. Bu gün bilhassa Batı Avrupa ve Amerika’da yaşanan faşist söylemler ve hareketler bu canlılığın en büyük ispatıdır. Hobsbawm (1995; 200), yirminci yüzyılın sonlarına doğru iyice şiddetlenen milliyetçiliği -radikal sağ ideoloji olarak anılan türde- “*bataklık ve taşlı topraklar uğruna*” gerçekleştirilen ağır yabancı düşmanlığı olarak yorumlar. Ayrıca, abartılmış vatansever coşkuların ve bunların yarattığı siyasal ortamın, klasik faşizm zamanından dahi daha genel bir hareket haline gelmesinin, milliyetçilik fikrinin en ilkel düşünce biçimi olan “dil” odaklı zamanından bile daha geri olduğunu ifade eder.

1.2. Radikal Sağın Yükselişi

18. yüzyılın sonlarından başlayarak, tüm dünyaya yayılan milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkardığı ulus-devletler, kapitalizmin köklerini derinlere salabilmesinde önemli bir adımı meydana getirmiştir. Ulus devletlerin ortaya çıkışından bu güne değin geçen sürede, artık ülkeler arası sınırlar giderek belirsizleşmekte,

küreselleşmenin de önemli katkısıyla milletler iç içe geçmekte ve dolayısıyla yeni sosyal kimlikler meydana gelmektedir. Bugünün kapitalist ekonomik düzeninde, sınırların muğlaklaşması, milletlerin giderek birbirine karışması, sermaye sahipleri için -hareket alanlarını artırması açısından bu, istenen ve beklenen bir durum olsa da-siyasi arenada kapitalizm ve küreleşmenin karşısında yer alan ve araya güçlü duvarlar örme gayesinde olan önemli bir ideoloji olarak ‘radikal sağ’ ile karşılaşmaktayız (Uca, 2017: 292).

Günümüzde, farklı ulusların dayanışması ve aşırı milliyetçi hareketlerin son bulmuş olması düşüncesiyle savaşların biteceği inancı Avrupa’da meydana gelen aşırı milliyetçi hareketler karşısında solmaya yüz tutmuştur (Uca, 2017: 300). Avrupa’ya çemberi içine alan bu ideoloji kimi düşünürlerce, “sağ aşırılık”, “aşırı sağ”, kimilerince “radikal sağ”, “uç sağ”, “yeni sağ” kimilerince ise “nostaljik faşizm”, “neo- faşizm”, “ultra-milliyetçilik” gibi birden çok kavramla isimlendirilmiştir (Vural, 2005: 23). Bugün radikal sağ ifadesi yerine kullanılan faşizm ve türevi isimlendirmelerin sebebi, onun 1930’lu yılların günümüze uyarlanmış hali olduğu görüşünden kaynaklanmaktadır. Neo-faşizm veya neo-Nazizm adlandırması ise, ikinci dünya savaşının ardından açıkça bu ideolojiyi benimsediğini kabul eden gruplar için kullanılmaktadır. “Radikal Sağ” veya “sağ radikalizm” ifadesi ise çoğunlukla günümüzde Alman ve Amerikalı yazarlar tarafından tercih edilmektedir. Alman literatüründe radikalizm teriminin tercih edilmesi bir takım muhafazakâr yazarların, hemen her türden sağ görüşün faşizm olarak adlandırılması durumuna karşı geliştirilmiş bir ifade olmasından dolayıdır. Radikal sağ ifadesi, ABD’de ırkçı, milliyetçi, fundamentalist veya militarist bir takım düşünceleri ve bunun yanı sıra yabancı düşmanı söylemleri ifade eder biçimde kullanılmaktadır (Vural, 2005: 24). Bu bilgiler ışığında, faşist geleneği doğrudan bir miras olarak kabul etmese de, faşizme özgü pek çok milliyetçi unsuru ve davranışı barındıran aşırı milliyetçi hareketleri de kapsamı sebebiyle tez boyunca “radikal sağ” terimi kullanılacaktır.

Bir ideoloji olarak radikal sağ, her şeyden önce etnisiteye dayalıdır ve dolayısıyla yüce bir millet idealini barındırır. Bu anlayış dışlayıcı tavrı beraberinde getirmesi sebebiyle, millete ait olan kültürün ilkel bağlarına veya birliğine karşı “diğerlerini” bir tehdit unsuru olarak algılar (Uca, 201: 302). Minkenberg (2002; 337)’in tanımına göre ise radikal sağ ideoloji, liberal demokrasinin özünü meydana getiren bireysellik

ve evrensellik unsurlarına karşı, homojen bir ulusal topluluk idealine bağlı “popülist milliyetçilik”tir. Homojenlik ifadesiyle radikal sağ, ulus kavramını ‘*demos*’tan ayırarak ‘*ethos*’a yaklaştırmaktadır. Minkenberg, homojenlik ve birlik ifadelerinin liberal toplum ilkesiyle bir zıtlık içinde yer almasından kaynaklı olarak düşüncenin radikalliğine vurgu yapmaktadır. Radikal sağ ideoloji bir ütopyayı değil geçmişin romantizmini bir ideal olarak ele almaktadır. Radikal sağın ideolojik temeli iki savaş arası dönemdeki faşizm ruhunun yeniden yorumlanmasıyla oluşturulmuştur (Uzunçayır, 2014: 135). Buna göre radikal sağ ideoloji, günümüz Avrupa’sında meydana gelen sosyal, ekonomik ve siyasal dönüşümü, eskiye çevirme çabası şeklinde ifade edilebilir. Başka bir ifadeyle; örneğin radikal sağ, bireyselleşmeye karşıt bir düşünce olarak bireylerin eski ilkel toplumsal rol ve konumlarına geri dönmesi gerektiğini savunur (Uzunçayır, 2014: 132).

Günümüzde radikal sağ ideolojinin taraftarları, 1930’lu yıllardan farklı olarak ekonomik bunalımdan etkilenen bireylerden değil, bilhassa küreselleşmenin yarattığı sosyal ve kültürel ortamda kendilerini sıkışmış hisseden bireylerden oluşmaktadır (Öner, 2014: 164). Küreselleşmenin yarattığı en önemli değişiklik günümüzde pek çok devletin farklı kültürden insanları bir arada barındırmasıdır. Özellikle çok fazla göç alan bazı ülkeler, yabancı kültürden insanlar ile dolup taşmakta ve bu karmaşık toplum yapısı, ülkelerin siyasi ortamında bir sorun olarak algılanmaktadır (Şan ve Öğür, 2016: 131). Bu sorun özellikle 1990’lı yılların sonlarına doğru milliyetçilik fikri ile harmanlanarak popülerleşmiş, en nihayetinde radikal sağ hareketler gözle görülür bir biçimde kıta genelinde artış göstermeye başlamıştır. Siyasi alanda göçmenlere karşı gösterilen politik sert tutum, yabancı işçilere karşı alınan yasal önlemler ve vatandaşlardan alınan vergiler ile yapılan harcamalar söz konusu olduğunda vergi verenlerin haklarının öncelik arz etmesi gerektiği düşüncesi, bu artışın en basit örnekleriyken, 11 Eylül saldırıları sonucunda Müslüman halklara karşı meydana gelen dışlayıcı tavır –*islamofobi*- giderek artan radikal milliyetçiliğe daha da mevzi kazandırmıştır (Altınkaş ve Arman, 2011: 45).

1990’lı yıllardan günümüze kadar geçen süreçte, Avrupa siyasetinin daha önce bahsettiğimiz gerek göç, gerek hukuk gerekse entegrasyon ve ulusal güvenlik mevzularında örneklenebilen, otoriter bir eğilim kazandığı görülmektedir. Otoriter eğilimdeki artışın bir sebebi de, Avrupa Birliği içinde, birliğin bütünlüğünü ve

değerlerini korumaya yönelik alınan hukuksal önlemlerin, üye ülkeler içinde meydana gelen ırkçı ve yabancı düşmanı söylemlere karşı eksik kalışıdır. AB organlarının konuyla alakalı net ifadelerden kaçınması ve hukuksal zeminin belirsizliği, ırkçı içerikli şiddet olaylarına engel olamamakta ve hatta şiddetin artışına neden olabilmektedir. Bu koşullar altında, AB'nin izlediği yetersiz politikalar yükselen radikal sağ hareketin önünü daha da açmakta ve birliğin temellerini derinden sarsmaktadır (Yıldırım, 2017: 60).

Son tahlilde; radikal sağ düşüncenin, Avrupa toprakları için yeni bir olgu olmasa da özellikle bir hareket olarak, 1990'ların sonunda kurumsallaşmış bir niteliğe kavuştuğunu söyleyebiliriz. Yıldırım'ın da belirttiği gibi, bugün radikal sağ hareketin yükselişi Avrupa'yı bir kriz ortamına sürüklemektedir ve Avrupa'nın içinde bulunduğu krizden kendini kurtarmak adına yeni bir siyasal ve söylemsel temel oluşturma çabası görülmektedir. Ancak bu durum, tartışma ve uzlaşmaya dayalı olarak siyaseti güçlendirici değil aksine siyaseti zedeleyici bir eğilim taşımaktadır (Yıldırım, 2017: 52).

1.2.1. Avrupa'da Çok-Kültürlülük Söylemi ve Kimlik Siyaseti

Günümüzde milliyetçilik kavramı, ilk ortaya çıktığı dönemden çok daha karmaşık bir yapıya ulaşmıştır. Dolayısıyla bugünün ulus devletleri için saf bir millet olgusundan bahsetmek olanaksız hale gelmiştir (Şan ve Öğür, 2016: 132). Ancak bunun nedeni, evrenselci ve ilerlemeci düşünürlerin öne sürdüğü gibi modernleşmenin tüm insanlığı tek tipleştirip bütünleştireceği görüşünün bir yansıması değildir. Modernleşme hareketinin bugün, çokkültürlü toplumlarda meydana gelen etnik-kültürel çatışmalar sebebiyle çok da başarılı bir sonuç elde ettiği söylenemez (Şan ve Öğür, 2016: 136).

Kimliksel farklılaşmanın giderek daha da belirgin hale gelmesinin önemli bir sebebi küreselleşmedir (Yılmaz, 2008: 75). Küreselleşme ile birlikte, -kitlesele göç hareketlerinin de etkisiyle- kültürler arası etkileşim artmış, farklılık vurgusu bu sayede hız kazanmış ve dolayısıyla Avrupa Toplumlarında kültürel farklılıklardan kaynaklı olarak ırkçılık kavramı tekrar gün yüzüne çıkmıştır (Yılmaz, 2008: 77). Bu gün Avrupa'da klasik ırkçılık anlayışından ziyade olarak kültüre dayalı bir ırkçılık düşüncesi artış göstermektedir. Radikal sağın en önemli savlarından olan bu düşünceye göre, bir topluma ait olan eşsiz ulusal karakter başka etnik ve kültürel

yapılar ile bir araya geldiğinde, o karakterin yok olma tehlikesi doğacaktır. Bu tehlike anlayışı en çok göçmenlere yönelik olarak görülmektedir (Uzunçayır, 2014: 140). Göçmenlerin bir tehdit olarak algılanmasının altında yatan sebeplerden biri, gittikleri ülkeye kendi kültürlerini götürerek orada bir “azınlık kültürü kurumsallaşması” yaratmalarıdır. Göçmen nüfusun kültürü ile yerel kültür bir araya geldiğinde meydana gelen heterojenlik ev sahibi ülkeyi rahatsız etmekte dolayısıyla farklı kimlik siyasetleri güderek tepkilerini dile getirmelerine sebep olmaktadır. Bu durumun en güzel örneklerinden biri Almanya’dır. Almanya’da her ne kadar hakim kültürün öncü olması düşüncesi ile azınlık kültürüne karşı bir saygı çağrısı görülsede, kimlik siyaseti çoğunlukla hakim kültürün asimilasyonuna varabilecek bir kimlik siyaseti izlendiği görülmektedir (Adıgüzel, 2010: 110-111). Almanya örneğinde görüldüğü gibi aslında Avrupa’daki pek çok ulus-devletin farklı kültürden gelen etnik azınlıklara karşı tavrı benzerdir. Avrupa’da, kültürün ve etnik kökenin homojen bir yapıya sahip olması gerektiği ve buna zarar verecek yabancı akınlarından korunması gerektiği düşüncesi oldukça yaygındır. Bununla birlikte, çoğulculuk ancak ulusal yahut etnik azınlığın, ülkenin kuruluş aşamasına katkısı olduğunda kabul edilebilir olmaktadır. Ancak bu koşul altında bile hakim etnik kültür ile diğerlerinin çatışması engellenemez bir durumdadır. Başka bir ifadeyle çoklu kimlik ve kültürler ulus devletlere kolaylıkla entegre edilememektedir (Triandafyllidou, 2014: 43).

Avrupa’da çok kültürlülük üzerinden kimlik siyasetine sebep olan bir diğer konu da Avrupa Birliği entegrasyonudur. AB’nin günümüz siyaseti; eskiden beri süregelen üstün Avrupa kimliğini yaratabilmek üzerine şekillenmektedir. Bu sebeple birlik içinde, geleneksel ve değişmez bir nitelik taşıyan “Avrupalılık” ifadesinin yeniden kurumsallaştırılması söylemi hakimdir (Yeğenoğlu, 2014: 60). Günümüzde, tıpkı eskiden Hıristiyanlık sayesinde Avrupa’da yaratılan birleştirici bir kimlik gibi, yeni bir Avrupalı kimliği oluşturulmak istenmektedir. Eski çağlarda dini bir birliktelik vasıtasıyla kendi öz kültürünü yaratan Avrupa, bugün bu geleneksel bağı laik bir doktrin çerçevesinde eski değerler ile harmanlayarak yeniden inşa etmek gayesindedir (Yeğenoğlu, 2014: 66).

Avrupa Birliğinde “Avrupa Kimliği” üzerine yapılan çalışmalar, her ne kadar ulus kimlikler ile Avrupa Kimliğinin birbiri ile uyum içinde olduğunu gösterse de,

ikisinin birbirinden farklı nitelikler taşıdığı görülmektedir. Bir kültür üzerine inşa edilmeye çalışılan Avrupa Kimliğinin, yapılan araştırmalar sonucu araçsal nitelik taşıdığı ortaya koymuştur. Başka bir ifadeyle, Avrupa toplumları için kültür halen ulusal kimliği ifade eden bir unsurdur. Öte yandan, Avrupa kimliğinin yaratılması açısından kültürel zemine sahip olunmasına rağmen, ulus kimlikler ile arasındaki farklılıklar sebebiyle kimliğin böylesi bir ulus-üstü yapılanmaya aktarılması gerektiği düşüncesi kimi araştırmacılar tarafından dillendirilmektedir. Yine çalışmalar göstermektedir ki, AB politikalarına karşı üye ülkelerin vatandaşları tarafından güçlü bir destek bulunmamaktadır. Desteğin düşük kalması, AB'nin meşruiyetinin sorgulanmasına sebep olurken aynı zamanda birliğin bu denli zayıf kalıyor oluşunun sebebi olarak ulus-kimlik ile Avrupa kimliğinin bir çatışmaya sebep olması gösterilmektedir (Triandafyllidou, 2014: 53). Avrupalı bireylerin birçoğunun kendilerini önce ulusal daha sonra Avrupalı kimlikleriyle ifade ettiğini gösteren araştırmalar her ne kadar çatışmanın yüksek derecede olmadığını ispatlar nitelikte olsa da yaşanan entegrasyon süreci ve ulus devletlerin, pek çok AB politikasına karşı verdikleri ödünler, milliyetçiliğin gelişimi için önemli bir zemin hazırlamaktadır (Triandafyllidou, 2014: 54). Özellikle ulus devletlerin AB özelinde yaşadığı yetki devri konusu ve ulus devletlerdeki genel refah uygulamaları üzerinde sorunlar meydana gelmesiyle oluşan ekonomik sarsıntılar neticesinde entegrasyon süreci, Avrupa vatandaşlarında milliyetçi seslerin yükselmesine sebep olmuştur. Başka bir ifade ile ekonomik zorluklar, işsizlik sorunlarına karşı işçi ve serbest dolaşım ilkesini kabul eden AB entegrasyonu, vatandaşlar tarafından sert eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu ortamda, AB sınırları içinde yaşayan “öteki” ülkelerin vatandaşları, refahın paylaşımına sebep olduğu düşüncesiyle dışlanmakta, bu durumda birlik içindeki göçmenler ve sığınmacılar günah keçisi ilan edilmektedir (Yılmaz, 2008: 52).

AB'nin entegrasyon politikalarına karşı üye devletler ile yaşadığı çatışmaların en önemli örneği belki de üye bir devlet olan Birleşik Krallığın “Brexit” olarak adlandırılan ve AB'den ayrılma talebidir. Talep Birleşik krallıkta 23 Haziran 2016 tarihinde halkoyuna sunulmuş (Aras ve Günar, 2018: 91) ve %51,9 oranında ayrılma talebi ile Brexit süreci başlatılmıştır (Aras ve Günar, 2018: 95). Birleşik Krallığın bu süreci halkın oyuna sunarak yöneteceğini duyurmasının ardından yürütülen

referandum kampanyaları ülke içinde, kimi zaman aşırı milliyetçiliğe kayan sert söylemlere sebep olmuştur. Brexit'in referanduma giden süreçte en çok konuşulan konu göç karşıtlığı olmuştur. Özellikle AB'nin 2004 yılında yaptığı genişleme sonucunda Birleşik Krallığın çok fazla göç alması, 1990'lardan beri ayrılıkçı politika izleyenlerin temel dayanağı olmuş ve söylemler AB'den ayrılıp göç politikasının kontrolünü ele almak üzerine yoğunlaşmıştır. Bu süreçte göç karşıtı ayrılıkçıların göç karşıtı posterler ile yaptığı propaganda ülke içinde ırkçı ayıplamalara maruz kalsa da, sürecin aşırı milliyetçiliğe kayan bir boyutu olduğunu da ispatlar niteliktedir (Aras ve Günar, 2018: 101).

Özetle, 1970'li yıllarda Avrupa Kimliği yaratma düşüncesiyle yola çıkan AB'nin pasaport birliği ve özel haklar dahilinde ilk kez vatandaşları da sürece dahil edilerek yürüttüğü çalışmalar (Dell'olio, 2005: 57), 1980'li yıllar boyunca hızlanarak devam etmiş ve AB'ye üye ülkeler bu entegrasyon süreci boyunca kademe kademe pek çok yetkisini bu ulus üstü kuruma devretmiştir. Sürecin günümüze ulaşan boyutunda ulus devletlerin pek çok alanda güç ve otorite kaybettiği görülmektedir (Yılmaz, 2008: 51). Son tahlilde, ekonomik olumsuzluklarla birleşen, küreselleşmenin ulus kimliği tehdidi, üye ülkelerin vatandaşlarında ciddi bir endişeye neden olmakta ve bu endişeler bütünleşmeye karşı bir tepkiyi doğurmaktadır (Yılmaz, 2008: 51). Birlik vatandaşları entegrasyonun ulusal kimliğe zarar verdiğini savunmakta bu sayede üye ülkelerden sert milliyetçi sesler duyulmaktadır (Yılmaz, 2008: 54). Ancak, Avrupa kimliği ve ulusal kimlik tartışması söz konusu olduğunda görünen şey, Avrupa kimliği kavramının ulusal kimliği yok ettiği düşüncesinin aksine ulusal kimliği güçlendirdiğidir. (Dell'olio, 2005: 120). Birliğin yeni bir kimlik inşası denemesine karşılık, üye ülkelerden giderek yükselen milliyetçi sesler bunu ispatlar niteliktedir.

1.2.2. Avrupa'da Yabancı Düşmanlığı ve Göçmen Karşıtlığı

Geçmişte gördüğümüz örneklerden farklı olarak biyolojik anlamından uzaklaşan ırkçılık kavramı günümüzde sosyal dışlamacı bir yapı ile iç içe geçmiş bir forma ulaşmıştır. Bu haliyle ırkçılık artık, kültürel birlik ve birtakım ortak fiziksel özelliklerin dışında kalan yabancı veya ötekine karşı duyulan güvensizliği, korkuyu ve belki en sert haliyle nefreti içermektedir. 21. yüzyıl itibarıyla ırkçılık "yabancı düşmanlığı" ile özdeşleşen bir kavram halini almıştır (Yılmaz, 2008: 13-14). Başka

bir ifadeyle, yabancı düşmanlığı, ırkçılık kavramının ana unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu haliyle yabancı düşmanlığı, bir kimsenin “öteki” olarak algıladığı bir kişi veya topluluğa güvensizlik duyması, korkması yahut bu kişi veya topluluktan uzak durmayı istemesi ile kendini gösteren psikolojik bir kavramı ifade etmektedir. “Yabancı” algısının oluşumuna sebep olan ayırt edici özellikler kültür ve kimlik kavramlarıdır (Yılmaz, 2008: 27). Günümüzde her ne kadar “ırklar hiyerarşisi”nden bahsedilmiyor olsa da, sosyal yaşam içinde toplumun alt kademelerinde yer alan göçmenler veya azınlık gruplar bu hiyerarşinin en alt tabanını oluşturmakta, dolayısıyla da yabancı düşmanlığının öncelikli muhatabı durumunda bulunmaktadır (Özbek, 2003: 135).

21. yüzyıla gelindiğinde ilerlemeci özelliğini kaybeden milliyetçilik kavramı ayrımcılığa işaret eden yönüyle ırkçılığın önemli bir niteliğini oluşturmakta ve dolayısıyla kültürel ve ekonomik uluslararasılaşmadan rahatsız olan bir takım siyasi toplulukların temel motivasyonunu meydana getirmektedir. Bu haliyle ulusal kimliği ve kültürü koruma çabasına giren milliyetçi inanç, kaygı ve dışlama yoluyla ırkçılığı tetiklemektedir (Yılmaz, 2008: 34). Benzer biçimde, Heywood (2007; 215)’un “muhafazakâr milliyetçilik” olarak açıkladığı bu inanç, farklı dinlere veya kültürlere mensup yabancıların, ülkeye olan göçünün kontrol altında tutulması inancıyla yabancı düşmanlığına dayalı bir göç karşıtı politikaya yol açmaktadır.

İkinci dünya savaşını takip eden süreç içinde artık Avrupa’da kimin yabancı olduğu kimin olmadığı bariz bir şekilde bilinmektedir. Başka bir ifadeyle, Avrupa’da bu yıllar itibariyle ortak “Avrupalı Hıristiyan Kültüre” sahip olan hiç kimse yabancı değildir. Yabancı olanlar, bu kültüre sahip olmayan göçmenlerdir. Bu süreçten itibaren Avrupa pek çok yoldan göç almaya başlamıştır (Bekar, 2018: 112). Bilhassa 1973 yılından sonra Avrupa’da göçmen karşıtlığı ve yabancı düşmanlığı gözle görülür bir hal almıştır. Bu yıla dikkat çekilmesinin sebebi, öncelikle Almanya olmak üzere pek çok ülkenin petrol krizi sebebiyle misafir işçi alımını durdurmuş olmasıdır. Her ne kadar işçi alımı durmuş olsa da bu döneme kadar pek çok göçmenin çeşitli yollarla ülkeye yerleşmiş olması, ekonomik krizinde büyük etkisi ile yerli halkın tepkilerine sebep olmuştur. O dönemin şartlarında bu tepkinin sebebi, halkın refah hizmetlerini göçmenlerle paylaşıyor olmalarından rahatsızlık duymasıdır (Alkan, 2015: 759). Avrupa’nın diğer bir göç alma sebebi ise güvenlik ihtiyacı olarak

özellikle 1990'lı yıllarda karşımıza çıkmaktadır. Bu yıllar içinde Balkan coğrafyası ve Kafkasya'da yaşanan siyasi karışıklıklar nedeniyle pek çok insan refah ve güvene kavuşma arzusuyla yasal veya kaçak olarak özellikle Avrupa'ya göç etmiştir (Bekar, 2018: 112).

Günümüze gelindiğinde artık yabancı düşmanlığının temel öznesi haline gelmiş olan göçmen karşıtlığı konusu Avrupa'da en fazla "Refah Şovenizmi⁶" yoluyla dillendirilmektedir. Refah şovenizmi bilhassa göçmen sayısının çok olduğu ve ekonomik durumun kötüye gittiği ülkelerde görülmektedir. Ekonomideki dalgalanmalar ve bozulmaların günah keçisi olarak göçmenler ilan edilmekte ve Avrupalının refahının göçmenler ile paylaşılmasına karşı, milliyetçi sesler yükselmektedir (Alkan, 2015: 752). Bugün, göçmen karşıtlığı 'çıkar temelli' ve 'kimlik temelli' olmak üzere iki farklı teori ile açıklanmaktadır. Refah şovenizminin temel dayanağı olan çıkar temelli teoriye bakıldığında sosyal ve ekonomik koşullara bağlı olarak gerçekleşen göçmen karşıtlığının, aslında kültürel ve psikolojik konuları içeren kimlik temelli teoriden ayrı düşünülemediği görülmektedir. Başka bir ifadeyle, bugün refah şovenistlerinin savunduğu maddi refahın azalmasına yönelik suçlamalar, kendi kültüründen insanlara değil göçmenlere yani yabancılara yöneliktir. Bu durum bizlere konunun yalnızca ekonomik bunalımla değil aynı zamanda kültürel dışlamayla ilgili olduğunu ispatlamaktadır (Alkan, 2015: 755).

Avrupa'da kimliğe dayalı olarak gerçekleşen dışlamaların genel söylemi ise göçmenlerin, dini ve kültürel özellikleri sebebiyle Avrupa kültürüne ait olmadıklarıdır. Avrupa kültürüne ait olmayan göçmenlerin, aynı zamanda kültürü yozlaştırdığı, topluma adapte olamadığı ve huzuru kaçırdığı düşünülmektedir. Tüm bu yargılar ışığında, Avrupa'da sosyal güvensizliğin ana unsuru olarak göçmenler görülmektedir (Yardım, 2017: 219). Köln'de bir yılbaşı gecesini yaşamış olan gasp ve taciz olaylarının medyada yansıyan hali, sosyal güvensizlik ve huzurun bozulmasına yönelik söylemler ile yabancı düşmanlığının net bir biçimde gün yüzüne çıkaran çarpıcı bir örnektir. Almanya'nın Köln kentinde bir grup erkek –emniyet müdürünce yapılan açıklamaya göre, Arap veya siyah Afrikalı- tarafından, yılbaşı gecesini onlarca kadına yönelik olarak taciz ve gasp suçu işlenmiştir (Bbc-türkçe, 2016:

⁶"Refah şovenizmi kavramını ilk kez Anderson ve Bjorklund, Danimarka ve Norveç'te yeni sağ partilerin göçmen karşıtı politikalarını nitelenmek için kullanmıştır" (Alkan, 2015: 753).

www.bbc.com/turkce/haberler, et: 25.04.2019). Olayın ardından medyada ve toplum içinde gerçekleşen ağır söylemler, suçun kendisine yönelik olmaktan çok suçu işleyenin etnik kökenine ve dolayısıyla göçmenlere karşıdır. Olayın basında, milliyetçi söylemleri tetikleyecek biçimde işlenmesi ile liberal ve ılımlı kesimlerde dahi ırkçılık ve yabancı düşmanlığına varacak şekilde karşılık bulmuştur (Yardım, 2017: 222).

Avrupa’da göçmen karşıtlığı ve yabancı düşmanlığını tetikleyen en güncel konulardan biri de Suriyeli mülteci sorunudur. Suriye’de yaşanan iç savaş sonucunda, savaştan kaçan pek çok insan ilk önce komşu ülkelere sığınsalar da daha sonra daha iyi bir yaşam ümidiyle yüzlerini Avrupa’ya çevirmişlerdir (Seçim, 2015: 113). Göçmenlere yönelik olarak gerçekleşen nefret söylemleri ve ırkçı tavırlar üzerine bir sosyal medya analizi yapan Seçim (2015; 120)’in çalışması bu noktada dikkat çekici sonuçlar sunmaktadır. Seçim çalışmasında, Avrupa Birliği üye ülkelerinde, Suriyeli mültecilerle ilgili olarak ‘youtube’ üzerinden gerçekleştirilen nefret ve şiddete dayalı söylemleri, ilgili sitede yapılan haberlere gelen ve en çok beğeni alan on yorum üzerinden analiz etmiştir. Analiz sonucunda, haberlere yapılan yorum sayısının artması ile milliyetçi ve nefret söylemine dayalı yorumların artması doğru orantılı olarak işlediği görülmüştür. Araştırmanın bir diğer dikkat çekici sonucu ise yorumların çok büyük bir kısmının İngilizce yapıyor oluşudur. Yapılan yorumlarda ortak bir dilin kullanılıyor oluşu Seçim’e göre; “*nefret/ayırıcı/milliyetçi söylemlerin daha büyük kitlelere yayılması çabasını bizlere göstermektedir*”.

Özetle, uzun bir geçmişe sahip olan göçmen karşıtlığı ve yabancı düşmanlığı bugün pek çok farklı yoldan dile getirilmektedir. Kimi zaman ayrımcılık, milliyetçilik veya ırkçılık olarak adlandırılan eğilimler, en çok da neo-nazizm/faşizm yahut radikal sağ ideoloji (Bekar, 2018: 114) ile harmanlanarak şiddet ve nefretle buluşmaktadır. Lakin günümüzde Avrupa’nın ve Avrupa ırkçıları ve radikal sağcılarının, yabancılara yönelik olarak sergilediği tutumunun en duru ifadesini Pogge (2006; 209)’nin şu sözlerinde bulabilmekteyiz;

“... ben gelişmiş ülkelerdeki insanların, bünyesindeki milyonlarca yabancının insan haklarının yerine getirilmediği, fena halde çarpıtılmış küresel bir düzeni zorla kabul

ettirmek yoluyla, ahlaken savunulması imkansız bir milliyetçilik uyguluyor olabileceklerini öne sürüyorum.”.

1.2.3. Anti-Semitizmden İslamofobiye Doğru Bir Dönüşüm

Anti-Semitizm kavramı uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Günümüzde her ne kadar akla ilk olarak ‘İslam karşıtlığı’ını getirirse de, kavramın kökeni Hıristiyanlığın, Yahudiliğe duyduğu düşmanlığı ifade etmektedir. Buna göre, geleneksel anlamıyla anti-semitizm, dini bir nitelik taşımakta ve kökeni İsa’nın ölümüne kadar dayanan güçlü bir Yahudi karşıtlığını ifade etmektedir. Yahudilerin İsa’nın ölümü ile olan ilişkisi ve İsa’nın, Tanrının oğlu olduğuna inanmayışları, Hıristiyan âleminin bu nefretini temelde körükleyen sebeplerdir. Hıristiyanlığın, Yahudilere karşı yüzyıllar boyunca sürdürdüğü bu düşmanlığın en korkunç örneklerinden biri, temellerini anti-semitizme dayandıran nazi-ideolojisinin ufkunda yapılan, Yahudi holokostudur (Heywood, 2015: 252).

Nazi dönemi boyunca Avrupa’da yaygın olan anti-semitizmin ırkçılığı Yahudiler üzerine odaklanmıştır. O döneme ait biyolojik ırkçılık kavramının günümüze gelindiğinde terk edilmeye başlanarak yerine kültürel ırkçılığın koyulması ve bunun yanında bugün Avrupa’da anti-semitizmin yani Yahudilere yönelik nefret söylemlerinin yasak olması gibi sebepler ile Avrupa kendisine yeni bir ‘öteki’ bulma çabasına girmiştir. Örneğin bir radikal sağ teorisyeni olan Guillaume Faye’nin; Avrupa kimliği üzerinden düşünüldüğünde, Yahudi düşmanlığının son bulması gerektiği ancak, üçüncü dünyanın ve İslam dininin Avrupa için asıl tehdit olduğunu dile getirmesi, Avrupa’daki yeni ‘öteki’yi işaret etmektedir (Öner, 2014: 169-170).

Günümüzde Avrupa’da hâkim olan etnik-dini topluluk ‘biz’ ve bunun dışında kalanlar ise ‘öteki’ olarak görülmektedir. Avrupa’ya ait olan dini ve kültürel değerler bütünü ve dolayısıyla kimliğini korumayı hedefleyen Avrupalı, refahın paylaşımına karşı çıkmaktadır. Bunun yanında Radikal sağ taraftarları sık sık ulusların homojenliğine vurgu yapmaktadır. Bu noktada daha önce de belirtildiği gibi ‘öteki’ olan gruba meydana getirenler ülkedeki yabancılar yani göçmenlerdir. Mevcut herhangi bir sorunun temel kaynağı olarak her fırsatta göçmenler suçlanmakta ve bu toplumda bir “Xenophobia” (yabancı düşmanlığı) yaratmaktadır. Yabancı korkusu olarak da ifade edebileceğimiz bu kavramın temel öznesi olan

göçmenler, günümüzde çoğunlukla Müslümanlardan meydana gelmektedir. Bilhassa 11 Eylül saldırıları sonrası Avrupa’da İslam dinine karşı büyük bir korku oluşmuş ve bu korku Müslümanların ötekileştirilmesine sebep olmuştur. “İslamofobi” kavramı da, ötekileşen Müslümanlara karşı duyulan korku, nefret ve ayrımcılığı ifade etmektedir (Öner, 2014: 165). Dolayısıyla, günümüz Avrupa’sında hâkim dini-etnik grubun düşmanlığı artık eskiden olduğu gibi Yahudilere değil, Müslümanlara yöneliktir. Bu koşullar altında, anti-semitizmin yerini alan kavramın islamofobi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Uzunçayır, 2014: 144).

Genel ifadesiyle yabancı düşmanlığına işaret eden ‘xenophobia’ kavramından türemiş olan ‘islamofobi’ ifadesi her ne kadar 11 Eylül saldırılarının ardından yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmış olsa da, yeni bir olguyu ifade etmemektedir (Er ve Ataman, 2008: 755). Öyle ki, İslamiyet’in doğuşu ve yayılışından çok daha önceki dönemlerde bile, günümüz Ortadoğu bölgesinde yaşayan Arap ve Pers milletleri Avrupalılar tarafından, ikinci sınıf ve aşağı milletler olarak tanımlamaktaydılar. Örneğin, bazı roma yazılarında Arapların, Müslüman dahi olamadan önce, haydutlar veya kurtlar olarak tanımlandığı görülmektedir (Kedikli ve Akça, 2017: 70). Öte yandan modern döneme gelindiğinde, 1979 yılında İran’da gerçekleşen “İslam Devrimi” Avrupa’da islamofobinin gelişiminde önemli bir kırılma noktası olmuştur. Bu dönemde batı dünyası inde İslam’a yönelik önyargıların ve ırkçı söylemlerin artışa geçtiği görülmektedir (Er ve Ataman, 2008: 757). Bu artış 11 Eylül saldırılarıyla şaha kalkmış ve artık Avrupa’da hissedilenin ötesinde, gözle görülür bir İslamofobi oluşmuştur. Aynı zamanda, siyasetin ve meydanında katkılarıyla insanların bilinçaltıları Müslüman korkusu ve nefretiyle donatılmaya başlanmıştır (Kedikli ve Akça, 2017: 75). Artık Avrupa’da sesler uluslar arası terör ve güvenlik kaygısı üzerinden yükselmeye başlamıştır. El Kaide ve İŞİD gibi terör örgütlerinin geçtiğimiz yüzyılın başından beri Avrupa’da gerçekleştirdikleri terör saldırıları sonucu güç kazanan radikal sağcıların söylemleri daha da sertleşmiş. Avrupa’da Müslümanlara yönelik nefret şiddete dönüşmüştür (Aktaş, 2018a: 128). İslam’ın Terör ile ilişkilendirilmesi aynı zamanda konunun marjinalikten sıyrılarak normalleşmesi anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla İslam karşıtlığı yahut islamofobi artık sıradan bir durum olarak karşılanmaya başlamış ve ırkçı bir dışlayıcılık ile belli kalıplara sokulmuştur. Bu kalıplara göre İslam, diğer kültürlerin değerlerini

paylaşmaktan aciz, ilkel, barbar ve saldırgan bir ideolojik dindir (Uzunçayır, 2014: 142).

İslamofobinin sosyolojik tabanı ise yalnızca geleneksel tipe dayandırılan bir din algısı inşa edilmesiyle oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle, Müslümanları bir takım kalıp yargılara sokan ve bu yargıların hâkim etnik topluluk tarafından benimsenmesini sağlayan bir algı yaratma süreci yaşanmaktadır. Bu bağlamda örneğin Müslümanlara yönelik çeşitli sembolik nesnelere ile bir takım dışlayıcı tutumlar sergilenmekte ve bu tutumlar ve yaratılan algılar vasıtasıyla İslam düşmanlığı beslenmektedir. İslam ile özdeşleşen minare gibi, başörtüsü gibi veya İslam'a uygun gıdalar gibi semboller, düşmanlığı besleyici unsurlara aracı olarak kullanılmaktadır (Bodur, 2017: 72). Bunun yanı sıra, Batı toplumlarında basit kalıp yargılar ile oluşan düşünsel ve hissel eylemlerin çok daha ilerisinde gövde gösterilerine varacak nitelikte eylemler de mevcuttur. Örneğin ABD'de silahlı eylemler gerçekleştirilebilmekte veya bir silah firması adını Haçlı koyduğu bir silahın yalnızca Müslümanları öldürmek için tasarlandığını ilan edebilmektedir. Batı topraklarında yer alan camiler kapatılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmakta veya Müslümanların ülke içinde bir okul açmasına müsaade etmeyecek yasalar geliştirilmektedir. Tüm bunlar Müslümanlara olan öfkenin, onların her birini potansiyel bir terörist ve kültür yozlaştırıcısı olarak görmenin sosyal tabandan başlayarak siyasi tabana varan neticeleridir (Kepenek, 2016: 70).

Her geçen gün daha da artış gösteren islamofobinin bilhassa siyasi ayağını oluşturan radikal sağcı söylemler ve bu söylemlerin toplum tarafından kuvvetle benimseniyor oluşu, gelecek ile ilgili kaygılar yaratmaktadır. Avrupa'nın en 'medeni' ülkeleri arasında sayabileceğimiz Fransa'nın 2011 yılından bu yana peçeli çarşafı yasaklayan politik uygulamaları ve üniversitelerde başörtüsünün yasaklanması üzerine yapılan tartışmalar, dini hoşgörüsüzlüğü ve inanç özgürlüğünün bu 'medeni' ülkede, tamamen göz ardı edildiğini acı bir şekilde göstermektedir. Benzer şekilde basında veya görsel medyada Müslümanların, pis, radikal, kadın haklarına saygısız ve şiddete meyilli olarak tasvir ediliyor oluşu aynı zamanda halk içindeki islamofobiyi daha da tetiklemektedir (Kepenek, 2016: 71). Şüphesiz ki tüm bu politik tutumlar, medeniyetle veya insan haklarıyla en ufak bir biçimde bağdaşmayan ve ırkçılığı farklı dönemlerde farklı şekillerde bünyesinde yaşatmayı bir gelenek haline getirmiş

olan, ancak buna rağmen her alanda kendini üstün görme gafletinde bulunan batı toplumlarının kara siyasetinden ve oy kaygısından ibarettir.

Bugün batı toplumlarında islamofobiyi en çok yönlendiren ve aynı zamanda siyasi bir araç olarak kullanan ideoloji her ne kadar radikal sağ ise de asıl dikkat vermemiz gereken nokta son yıllarda oy kaygısı güden merkez sağ partilerinde, radikal sağın bu söylemlerini benimseyip, ırkçılığa varan aşırı milliyetçi söylemler ile politikalarını belirliyor oluşudur (Kedikli ve Akça, 2017: 81).

1.3. Bir Hareket Olarak Radikal Sağ

20. yüzyılın sonlarına doğru meydana gelen büyük göç hareketi, etnik çatışmalar ve bir takım organize suç çetelerinin dünya çapında karakter kazanması gibi sebeplerde Batı dünyasında baş göstermeye başlayan yeni tehdit unsurları sonucunda radikal sağ örgütler güç kazanmaya başlamıştır. Özellikle 1990'lı yıllar itibarıyla her geçen yıl küreselleşmenin etkileri daha fazla hissedilmeye başlamış bu durum da radikal sağ hareketlerin toplumsal tabana daha da yayılmasına vesile olmuştur (Kıyıcı, 2017: 68).

Radikal sağ ideoloji günümüz Avrupa'sının hemen her yerinde kendine destekçi bulabilmektedir. Bu ideolojiye olan eğilimin yükselişi bazı ülkelerde siyasi partilerin kazandığı seçim başarıları olarak karşımıza çıksa da bazı ülkelerde halk hareketleri veya sivil örgütsel yapılanmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi bazda gelişim gösteremeyen –en azından şuan için- ülkelerde bahsedilen gruplar, çeşitli eylemler ile seslerini duyurmayı hedeflemektedir. Neo- naziler olarak anılan bazı grupları, holiganları, dazlakları (skinhead) veya çeşitli ırkçı görüşe mensup herhangi bir sivil toplum kuruluşunu bu gruplar arasında sayabilmekteyiz (Cicioğlu ve Tandoğan, 2018: 146).

Radikal sağ hareketin temel düşünce noktası daha önce de belirtildiği gibi, yabancı düşmanlığı ve kimlik siyaseti üzerine kuruludur. Dünyayı biz ve ötekiler olmak üzere iki grup olarak değerlendiren bu düşünce, kimi zaman söylem, kimi zaman tutum kimi zaman ise şiddete varan davranışlar ile sesini duyurmayı hedeflemektedir. Bunun yanı sıra, radikal sağ hareketin neo-nazizm yahut neo-faşizmden uzak bir yapılanma olduğunu ileri süren düşünürler veya taraftarlar olsa da ikisi arasındaki bağ aslında tam olarak kopmuş değildir. Başka bir ifadeyle, çeşitli dini gruplardan

dazlaklara kadar uzanan geniş bir yelpazede yer alan radikal sağ hareket, söyleminde genel olarak neo-nazi/faşist hareketlerden ayrı olduklarını belirtiyor olsa da demokrasi ve siyasi yapıya olan karşı duruşlarında ortak bir temsil yatmaktadır (Taş, 1999: 77). 2012 yılında ortaya çıkan ve radikal sağ çizgide yer alan “Avusturya Kimlik Hareketi” söylemini kimlik kavramı üzerinden yürüten ve adı bazı şiddet olaylarına karışmış olan bir örgüttür. Herhangi bir kimlik üstünlüğü inancında olmadıklarını, her ulusun kendi kimliğini koruması gerektiğini düşündüklerini ileri süren ve yalnızca kültürlerini korumak gayesinde olduklarını belirten bu örgüt, kendilerini neo-nazi/faşistlerden ayrı tutmak gayesindedir (Aktaş, 2018b: 277). Bunun yanı sıra, radikal sağ hareketin siyasi ayağını oluşturan bazı siyasi partilerin kurucularının, eski nazi ve faşist hareketlerin aktif üyeleri olduklarını görebilmekteyiz. “İtalyan Sosyal Hareketi” ve “Vlaam Block” bunlara örnek teşkil etmektedir (Taş, 1999: 77).

Nazizm/faşizm mirasını ister kabul etsin ister etmesin, bugün Avrupa’da açıkça ırkçı olarak değerlendirebileceğimiz onlarca örgüt bulunmaktadır. Günümüzde teknolojinin geldiği nokta da göz önünde bulundurulursa, masumane bir biçimde kültürünü korumayı hedeflediğini iddia edenlerin yahut bizzat neo-nazi olarak anılmayı onur sayanların ırkçı ideolojilerini yayabilmek için güçlü bir hareket kabiliyeti olduğu açıktır. Bu gün radikal sağ hareket ideolojisini, internet, cd, video vb. pek çok teknolojik araç vasıtasıyla milyonlara ulaştırabilmekte, bu sayede ırkçılığı besleyerek kendine yeni neferler katabilmektedir. İngiliz ırkçı müzik grubu ‘No Remorse’ gibi pek çok başka müzik gurubu, ırkçı söylemlerini ve nefretlerini bu yoldan dinleyenlerine duyurabilmekte ve hatta müzikleri aracılığıyla insanlara hareket çağrısında bulunabilmektedir. Öyle ki grup, bir şarkısında açık bir biçimde Türklerin, Yahudilerin ve siyahîlerin öldürülmesi veya yakılması gerektiğini dile getirebilmiştir. Bunun yanı sıra radikal sağ spor alanında da karşımıza çıkmaktadır. Geçmişten beri pek çok radikal sağ grup futbol takımlarının içlerine karışarak, ırkçı söylemlerini ve nefretlerini yaymakta bu söylemleri yabancı oyunculara veya taraftarlara saldırarak eyleme dökülmektedir. Holiganlar olarak anılan bu ırkçı gruplar, takım taraftarı olmanın verdiği bağlılığı kullanarak kendilerine yeni neferler bulmayı amaçlamaktadır (Taş, 1999: 79-80).

1.3.1. Radikal Sağ Örgütlerin Yapıları ve Faaliyetleri

2011 Suriye krizi ile birlikte, Avrupa'ya doğru meydana gelen kitlesel göç hareketleri, 1990'lı yılların ardından Avrupa'da 'yaşanan kuşatılmışlık' hissini tekrar gündeme getirmiştir. Radikal sağ hareketler, 'Avrupa'nın Araplaşması' düşüncesinin son halini aldığı inancı ile kuşatılmışlık hissini yaygınlaştırma çabasına hız vermiştir. Bu doğrultuda başlangıçta hiyerarşik bir örgüt yapısına sahip olan radikal sağ örgütler, günümüzde lider kadrolarının çeşitli suçlar sebebiyle hapisanelerde olmaları neticesinde, 'lidersiz direniş' stratejisini benimsemişlerdir. Dolayısıyla bugünün radikal sağ örgütleri, tüm Avrupa'yı kuşattığını iddia eden göçmenlere ve özellikle Müslümanlara karşı lidersiz bir mücadele sergileyecek yollara başvurmaktadır (Kıyıcı, 2017: 72).

Taş (1999; 78), radikal sağ hareket olarak andığımız çeşitli oluşumların etki gücünü anlayabilmek için bunları, örgütsel yapı bakımından beş farklı kategoride değerlendirmiştir. Buna göre radikal sağ; siyasi parti örgütleri, parlamento dışı örgütlenmeler, yasa dışı eylem gücü yüksek olan dazlaklar, dini gruplar ve son olarak ise yayın kuruluşları şeklinde kategorize etmektedir. Radikal sağ bir oluşuma mensup olmak ise üç farklı şekilde gruplandırılmıştır. Bu gruplandırmanın ilk basamağını 'yalnızlar' oluşturur ve bu kişiler, radikal sağ herhangi bir grupta ya çok az iletişimde olan ya da hiç iletişimi olmayan ve kendi kendine radikalleşen birey olarak tanımlanır. İkinci basamağı ise 'yalnız aktörler' meydana getirir. Buna göre bu kişiler bir radikal sağ grup ile daha çok etkileşimdedirler ve daha çok iletişim kurmaktadır. Aynı zamanda yalnız aktörler, radikal sağ gruplar ile girdikleri etkileşimler sonucunda suç işleyebilecek potansiyele de sahiptirler. Son basamağı ise 'küçük gruplar' oluşturmaktadır. Bu gruplar diğer büyük radikal sağ gruplardan ayrı hareket etmektedir ve yeni bir grup oluşturma çabası içinde olan az sayıda bireyden meydana gelmektedir (Öztürk, 2018: 74).

Günümüzde her an her yerde ulaşabildiğimiz internet ağı, her alanda olduğu gibi ideolojik söylem ve eylem stratejilerinde de yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. İnternet aracılığıyla pek çok örgüt yalnızca ideolojik söylemlerini değil aynı zamanda, çeşitli eğitimlerini ve eylem planlarını kitlelere rahatlıkla yayabilmektedir. Özellikle son yılların en çok kullanılan ağları olan sosyal medya –youtube,

facebook, twitter, instagram- çeşitli örgütlere hem üye sayısını artırma hem temel ideolojisini yayma hem de stratejilerini açıklama açısından büyük kolaylık sağlamaktadır. Sosyal medya sayesinde bu gün pek çok örgüt, eskiden olduğu gibi finansal desteğe ihtiyaç duymadan ve mekân değiştirmeden saniyeler içinde mesajlarını kitlelere yayabilmekte ve örgütlenebilmektedir (Papic ve Noonan, 2011: 167). Radikal sağ örgütler de bahsedilen bu müthiş kolaylıktan etkin bir biçimde faydalanmaktadır. Özellikle 2000'li yıllardan bu yana radikal sağ örgütler içinde kullanımı artan sosyal medya yalnız aktörlerin dört elle sarıldığı bir mecra haline gelmiştir (Öztürk, 2018: 76). Bunun yanı sıra radikal sağ örgütler internet ağını, şiddeti teşvik edici bir biçimde de kullanabilmekte aynı zamanda coğrafi olarak dağınık olan pek çok farklı radikal sağ örgüt ile kolaylıkla bağlantı kurabilmekte, bu sayede ideolojilerinin uluslararası bir alana taşınmasını sağlayabilmektedir. Radikal sağ örgütlerin internet kullanımının en önemli sonuçlarından biri de, kendine kolaylıkla yeni neferler bulabiliyor oluşlarıdır. Bu bağlamda, yaşadığı toplumda kendini dışlanmış hisseden ve çeşitli yaftalamalara maruz kalan bireyler, internet ortamında kendilerini ait hissedebilecekleri bir sığınak olarak bu örgütlere yaklaşabilmektedirler (Öztürk, 2018: 79-80).

Kıyıcı (2017; 69), radikal sağ örgütlerin yapılarını ve suç potansiyellerini daha iyi anlayıp analiz edebilmek için, bu örgütlerin terör örgütleri kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Radikal sağ örgütler, herhangi bir terör örgütü gibi eylem stratejisi belirlemekte ve şiddet eylemleri gerçekleştirmektedir. Bu ifadeye göre Kıyıcı, 2011 yılında Norveç'te radikal sağa mensup Breivik'in 77 kişinin ölümüne sebep olan saldırısını ve Alman Ulusal Sosyalist Yeraltı Örgütü'nün (NSU) işlediği cinayetleri örnek göstererek, bu örgütlerin pek çok terörist örgüt gibi, büyük çapta kanlı eylemler düzenlediğinin altını çizmiştir. Ancak, bazı yetkililerce 'terör' ifadesi şimdilerde kullanılmaya başlasa da bu tür eylemler Avrupa'da çoğunlukla basit sokak çetelerinin sebep olduğu güvenlik problemleri olarak değerlendirilmektedir (Kıyıcı, 2017: 71). Bu durum da örgüt faaliyetlerine karşı önlemler alınsa da radikal sağ hareketlerin tehlikeli bir yükselişte olduğu görülmektedir.

Söz konusu eylemlerin ciddiyetini anlayabilmek adına birkaç örneğe değinmek gerekir. 85 kişinin ölümüne sebep olan Bologna tren istasyonu vakası ve 168 kişinin

ölümüne sebep olan Oklahoma saldırısı, radikal sağ örgütlerin ikinci dünya savaşından yaklaşık 40 yıl sonra gerçekleştirdikleri ilk eylemlerdir ve bu örgütlerin suç potansiyellerini anlayabilmek açısından önemli birer örnektir. Neredeyse bütün batı dünyasını etkisi altına alan radikal sağ terör eylemlerine sair bazı rakamlar ise şöyledir; 1990-2012 yılları arasında radikal sağ şiddet eylemlerinin bilinen sayısı 4.420'ye ulaşmış ve bu saldırılarda 3.053 kişi yaralanırken 670 kişi de yaşamını yitirmiştir. Bunun yanı sıra batı Avrupa'da 1950-2004 yılları arasında gerçekleşen radikal sağ örgüte ait saldırılar sonucunda toplam 648 kişi yaşamını yitirmiştir. Bu noktada tekrar belirtmek gerekir ki, radikal sağ örgütlerin gerçekleştirdiği şiddet eylemleri batılı yetkililer tarafından sokak kavgası olarak değerlendirilmektedir. Olayların ırkçı, nefrete dayalı cinayet ve terör olarak kayıtlara geçmemesi sebebiyle yalnızca resmi olarak bilinen rakamlara ulaşılabilen, dolayısıyla kayıtlara bu şekilde geçmeyen saldırıların rakamsal değerleri bilinmemektedir (Kıyıcı, 2017: 70-71).

Radikal sağ örgütler yalnızca şiddete dayalı değil aynı zamanda geniş çapta gerçekleştirdikleri yürüyüş ve mitinglerle de eylemler yapabilmektedir. Örneğin, Polonyalı Aileler Birliği, tarafından her yıl Kasım ayının 11'inde düzenlenen 'Bağımsızlık Günü' yürüyüşlerine çeşitli ülkelerden binlerce insan katılmaktadır. Bu eylemlerde ön plana çıkan gruplardan bazıları; 'Polonya Gençlik Birliği', 'Polonya'nın Yeniden Kuruluşu', 'Ulusal Radikal Kamp' adlarını taşıyan gençlik örgütlenmeleri ve aynı zamanda çeşitli futbol takımlarının holiganlarıdır. Eylemin düzenleyicileri farklı ülkelere ait radikal sağ örgütleri de bu yürüyüşe davet etmekte ve bu sayede 'Radikal Sağ Hareket' uluslar arası bir boyut kazanabilmektedir. Bütünüyle Yahudilik ve İslam karşıtı gösterilere sahne olunan bu etkinlik, bir şölen havasında geçmekte ve adeta tüm dünyaya bir gövde gösterisi yapılmaktadır. Bu türden gösterilere katılan bireyler üzerinde yapılan araştırmalar, bizlere kişilerin geçmiş deneyimlerinin ve şahsi nedenlerinin katılımı etkili olduğunu göstermekte ve yürüyüşlerin sebebinin ekonomik değil, kültürel dönüşüme karşı yürütülen bir mücadele için gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda yürüyüşe katılanlar toplumun liberalleşmesine, feminist eylemlere, sol hareketlere ve eşcinselliğe de karşı olarak eylem yapmaktadır. Bu durum da radikal sağ eylemlerin sadece Müslümanlara veya göçmenlere karşı değil, kendi ideolojisine katılım göstermeyen

herhangi bir karşıt gruba karşı da gerçekleştiğini göstermektedir (Yıldırım, 2017: 66).

Radikal sağ örgütler, gösterilerini önceden planlanmış olmalarının dışında hızlıca bir araya örgütlenebilme özelliği de taşımaktadır. Bunun en güncel ve iyi örneklerinden biri, 2018 yılında Alman bir marangozun bıçaklanarak öldürülmesi ve yetkililerin, katilin Suriyeli veya Iraklı biri olabileceği söyleminin ardından gerçekleşen eylemdir. Bu cinayet, 'Chemnitz' kentinde, 27 Ağustos 2018 tarihinde binlerce insanın sokaklara akın etmesine sebep olmuş ve bu eyleme kendini radikal sağcı olarak tanımlayan insanlar dışında pek çok sıradan vatandaşta dâhil olmuştur. Yalnızca saatler içinde örgütlenen binlerce insan, iletişimlerini sosyal medya üzerinden sağlamıştır (Hill, 2018: www.bbc.com, e.t: 03.04.2019). Bu olaydan çıkarılabilecek en önemli sonuçlardan biri, radikal sağ örgütlerin internet üzerinden yaptığı eylem çağrısına, pek çok sıradan insanında karşılık verebiliyor oluşudur. Başka bir ifadeyle, bireyin duygularını harekete geçiren elim bir olay, ideolojik bir yönlenme kazanabilmekte ve dolayısıyla insanlar kitleler halinde eyleme geçebilmektedir. Bu türden olayların medyaya ırkçı söylemler ile yansması, sosyal medyada çeşitli pejoratif biçimlerde yansıtılması, kendini radikal sağcı olarak nitelendirmeyen pek çok insanda dahi milli duyguların kabarmasına neden olmakta ve en nihayetinde büyük gösterilere katılmasa, fiziksel şiddete varıcı eylemlerde bulunmasa dahi dışlayıcı bir tutum takınmasına sebep olabilmektedir.

1.3.1.1. Neo-Nazi Gruplar

Klasik faşizmin ideolojik öğretisini benimseyen ve nazizme karşı hayranlık besleyen neo-nazizmin bir hareket olarak karşımıza çıkışı 1970'li yıllara dayanmaktadır. İngiltere'de 'dazlaklar' olarak kendini gösteren hareket, özellikle 1990'lı yıllarda daha da yaygınlaşarak 'neo-nazi hareket' olarak andığımız biçimiyle örgütlü faaliyet göstermeye başlamıştır (Yavuzoğlu, 2003: 146).

Neo-nazi gruplar günümüzde hemen her ülkede farklı kurbanlara yönelik tutum ve davranışlarıyla kendini göstermektedir. Örneğin, Alman neo-nazi grupların hedefinde Türkler varken, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovakya gibi ülkelerde Çingeneler, İngiltere'de Asyalılar, Fransa'da Kuzey Afrikalılar ve ABD'de tüm göçmen ve yabancılar hedef kitleyi oluşturmaktadır (Yavuzoğlu, 2003: 147). Özellikle 11 Eylül

saldırılarından bu grupların ortak hedef kitlesini Müslümanlar oluşturmaktaysa da diğer göçmen ve azınlıklara karşı ırkçı muamele çoğunlukla şiddete varan boyutlarda kendini göstermektedir.

Neo- nazi gruplar çeşitli yöntemler ile propaganda faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Günümüzde yaygın olarak internet ağı ve sosyal medyayı tercih etseler de geçmişten beri kullandıkları müzik ve futbol da onlar için önemli birer propaganda aracıdır. ‘Beyaz Savaşçılar’, ‘Zaferi Selamla’, ‘Beyaz Gürültü’ gibi şarkılar ile mesajlarını kitlelere ulaştırmayı hedefleyen neo-nazi müzik grupları, dünyanın pek çok yerinde ve özellikle Avrupa’da verdiği konserler ile kendine yeni hayranlar kazandırmaktadır. Bu konserlerde nazi selamları verilerek, ideolojik mesaj daha da kuvvetlendirilir. Ancak daha da önemlisi, ideolojik olarak neo-nazizmden uzak olan ancak müzik gruplarına karşı beğeni besleyen pek çok gençte bu oluşumlara dâhil olabilecek bir potansiyel ortaya çıkmaktadır (Yavuzoğlu, 2003: 148).

1997 yılında gerçekleştirilen bir araştırma, Avrupa genelinde ırkçı eğilimin %33 olduğunu saptamıştır. 1997’den bu güne kadar devamlı olarak artan bu rakam, neo-nazi gruplarında elini güçlendirmektedir. Başka bir ifadeyle, neo-nazi grupların gerçekleştirdiği her saldırı, eylem ve ‘yabancılar dışarı’ sloganları, eyleme fiziksel olarak katılmayan milyonlarında duygularına tercüman olmakta veya düşüncelerini yerine getirmektedir (Yavuzoğlu, 2003: 149-150).

Günümüzde neo-nazi dendiği zaman akla ilk gelen ülke şüphesiz ki Almanya’dır. Bunun nedeni, Avrupa ülkeleri içinde neo-nazi şiddetinin en yoğun olarak yaşandığı yer Almanya olmasıdır. Aynı zamanda Almanya’da yaklaşık olarak 150 farklı neo-nazi grubun varlığı da bilinmektedir. Bugüne kadar çeşitli neo-nazi gruplar ülke içinde Türklere dönük, kundaklama, yaralama ve cinayet gibi pek çok saldırı düzenlemiştir (Öner, 2014: 174). Almanya’da günümüzde gündemi epeyce meşgul eden ‘Nasyonel Sosyalist Yeraltı Örgütü’ bu grupların en çok bilinenlerindedir. Tam olarak bilinmemekle birlikte 1990’lı yıllarda Almanya’nın doğusunda üç kişi tarafından kurulduğu düşünülen örgüt, 2011 yılında ortaya çıkarılmış ve on cinayet, on beş soygun ve üç bombalı saldırı suçundan yargılanmaya başlamıştır. Trajikomik olan ise bu örgüt ile Alman İstihbarat teşkilatı arasında gizli bir bağlantı olabilme iddiasıdır (Eliaçık, 2018: www.setav.org; e.t: 12.04.2019). Bunun yanı sıra

Almanya’da neo-nazi grupların yapılanmaları orduya kadar sızmış durumdadır. Alman İstihbarat yetkililerinin yaptığı açıklama ya göre Şubat 2019 tarihi itibariyle yaklaşık 450 asker bu suçlama ile incelenmektedir. Bu askerler arasında yaklaşık 65 tanesinin, Alman Federal Cumhuriyetini tanımayan ve 1937 yılına ait Alman İmparatorluğu sınırlarını kabul eden ‘İmparatorluk Vatandaşları’ örgütüyle ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır (Hürriyet, 2019: www.hurriyet.com.tr, e.t: 24.04.2019). Kaya (2018; 135), Almanya’da yer alan bu türden suç örgütlerinin istihbarat teşkilatları üzerinden örgütlendiği görüşünü savunmaktadır. Bu durum çoğunlukla sokak çeteleri veya küçük serseri grupları olarak anılan ve çok da önemsenmeyen neo-nazi grupların bugün ulaştığı noktanın tehlikesini net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Her ne kadar Almanya neo-nazi örgütlenmelerde ve eylemlerde Avrupa’da ilk sırayı paylaşıyor da günümüzde pek çok başka ülke de aynı kaderi paylaşmaktadır. Örneğin; Britanya terörle mücadele ekipleri başkanı Mark Rowley’in yaptığı açıklamalara göre bugün Britanya’da ‘beyaz ırkın üstünlüğü’nü savunan yaklaşık 600 kadar kişi soruşturma altındadır ve yaklaşık 3000 kişinin çeşitli yasadışı neo-nazi gruplar ile ilişkisi vardır. Benzer şekilde Belçika İstihbarat yetkilileri de ülke içinde pek çok neo-nazi oluşumun bulunduğunu ve bu grupların silahlanma yoluna gittiklerini açıklamıştır (Riknews, 2018: www.riknews.com, e.t: 24.04.2019). Fransa’da da durum farklı değildir. Fransız gizli servisi, ülke içinde yaklaşık olarak 3000 kişinin neo-nazi örgütlerle ilişki içinde olduğunu, bu örgütlerin 65 farklı şiddet eylemine karıştığını belirtmektedir. Aynı zamanda bu tür oluşumların Fransa’nın Alman sınırına yakın bölgelerinde olduğu ve kısa saçlı-ayağı postallı genç toplulukların Ren nehrinin diğer tarafında benzer gruplarla bir araya gelerek çeşitli neo-nazi eylemler gerçekleştirdiği ifade edilmiştir (Schulte, 2005: www.dw.com/tr, e.t: 24.04.2019).

Özetle, günümüzde Avrupa’nın hemen her yerinde yer alan neo-nazi örgütler, pek çok ülke içinde kanlı şiddet eylemleri gerçekleştirmekte ve eylem kapasitelerini günden güne artırmaktadır. Bu ülkeler arasında en çok göze çarpanı Almanya olsa da yukarıda da belirtildiği gibi, Britanya, Fransa, Polonya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Macaristan ve daha pek çok Avrupa ülkesinde bu oluşumlar kendini çeşitli yollardan göstermektedir. Nazi mirasına sahip çıksın veya çıkmasın, radikal sağ örgütlerin hepsinin yabancılara karşı kuvvetli bir ırkçılık geliştirdiği ve bu ırkçılığın yayılmasına vesile olduğu aşikârdır. Bu sebeple bu örgütlerin ideoloji, yapı

ve eylemlerini daha iyi anlayabilmek adına Odin'in Askerleri örgütü kısaca incelenecektir.

1.3.1.2. Odin'in Askerleri (The Soldiers of Odin)

19. yüzyıldan beri tatar kökenli Müslümanlara ev sahipliği yapan Finlandiya 1990'lı yıllardan sonra pek çok Ortadoğu ve balkan ülkesinden Müslüman göçmen kabul etmeye başlamıştır. Özellikle 2011 Suriye İç Savaşının ardından Avrupa'ya yönelen Suriyeli göçmenlerin tercih ettiği ülkelerden biri de Finlandiya'dır. Bu durum ülke halkı tarafından Müslüman ile göçmen kavramının eşdeğer tutulmasına sebep olmaktadır (Kıyıcı, 2017: 76). Ayrıca, yasal veya yasa dışı yoldan pek çok sığınmacı alan Finlandiya'ya 2015 yılında 30.000 sığınmacının başvuru yaptığı bilinmektedir. Polis raporlarında yapılan açıklamaya göre ülke içinde göçmen nüfus arttıkça suç oranları –özellikle cinsel suçlar- iki katına çıkmıştır (Sputniknews, 2016: <https://tr.sputniknews.com>, e.t: 30.04.2019). Bu durum yerel halkta Müslümanlara yönelik ırkçı bir tutuma ve tepkiye sebep olmaktadır. Artan suç oranlarının yanı sıra, ülke içinde çok kültürlülüğe dayalı bir tartışma da Müslümanları hedef haline getirmektedir. Örneğin, Finlandiya'nın başkenti olan Helsinki'de yapılması planlanan cami projesi de halk tarafından büyük tepkilere sebep olmuştur (Yle, 2015: <https://yle.fi/uutiset/osasto/news>, e.t. 11.07.2019). 20.000 metre karelik bir alanı kaplayacak olan cami inşaatı projesi, 2015 yılından itibaren ülkedeki radikal sağ grupları harekete geçirmiş ve projeye karşı tek bir çatı altında toplanmalarına yol açmıştır. Radikal sağ söylemler çoğunlukla bu caminin Müslümanlar için bir cazibe oluşturacağı ve ülkenin kültürel kimliğini tehlikeye sokacağı aynı zamanda büyük bir görüntü kirliliğine sebep olacağı üzerine odaklanmaktadır (McKernan, 2017: www.independent.co.uk, e.t.11.07.2019). Tüm bunlara ek olarak yine 2015 yılında devlete ait resmi bir televizyon ve radyo kanalında 60 bölümden oluşan bir Fince Kur'an programı yayınlanması radikal sağ gruplar tarafından büyük tepkiye yol açmıştır. Çoğunluğu Hıristiyan olan bir toplumda, yerel halkın vergileriyle işleyen bir kanalda böyle bir yayına yer verilmesi kültürel yozlaşma söylemlerini artırmış ve radikal sağ hareketin elini güçlendirmiştir (Kıyıcı, 2017: 78). Tüm bunlara ek olarak, ülkede göçmen nüfusun artmasıyla birlikte taciz ve tecavüz vakalarının arttığı düşüncesi, 2015 yılında 17 yaşındaki bir Afgan gencin 14 yaşında Finli bir kıza tecavüz ettiği haberiyle pekiştirilmiştir. Bu olayın ardından göçmenleri "İslamcı davetsiz

misafirler” şeklinde tanımlayarak Finlandiya’daki hayatı güvensizleştirdiklerini iddia eden, ‘Odin’in Askerleri’ (Soldiers of Odin) ülke içinde görünürlük kazanmaya başlamıştır (Karar, 2016: www.karar.com, e.t: 30.04.2019).

Eski İskandinav mitolojisine ve pagan kültürüne ait bir savaş ve bilgelik tanrısı olan Odin (Wikipedia, 2019: <https://tr.wikipedia.org>, e.t: 30.04.2019). Finli neo-nazilere ilham olmuştur. Adını bu savaş tanrısından alan ve onun savaşçıları olduğuna inanan Odin’in Askerleri örgütü, 2015 yılında ‘Nodrik Direniş Hareketi’ üyesi olan, Mika Ranta tarafından, Finlandiya’nın Kemi kasabasında kurulmuştur (Yekvucut, 2019: <http://yekvucut.com>, e.t: 30.04.2019). Örgüt üyeleri çeşitli pagan sembollü logolar barındıran siyah kıyafetler giymekte ve Kemi kentinde, Finli vatandaşları ‘İslamcı İstilacılar’dan korumak için sokaklarda devriye gezdiklerini iddia etmektedir. Özellikle 2015 yılının sonlarına doğru diğer Finli yurttaşları da etkilemeyi başaran örgüt, bilhassa mültecilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde görünürlük kazanmaktadır. Örgüt etkin bir biçimde kullandığı sosyal medya sayesinde kısa sürede diğer ‘Nodrik’ ülkelere de yayılmayı başarmıştır (Ekman, 2018: 5). Bunun yanı sıra söylemlerini Avrupa’nın Araplaşması üzerine ırkçılıkla birleştirerek genişleten Odin’in askerleri kendisine; Almanya, İngiltere, Belçika, Estonya, Hollanda, Yeni Zelanda, Kanada gibi pek çok ülkede güçlü taraftarlar bulmuş ve benzer örgütlerin kurulmasına önayak olmuştur (Kıyıcı, 2017: 80).

Odin’in Askerlerini özellikle 1990’lı yıllardaki benzer oluşumlarından ayıran en önemli özelliği örgütlenme ve yönetilme yapısıdır. Bu örgüt, çağımızın en güçlü iletişim ağı olan interneti ve dolayısıyla sosyal medyayı, ‘lidersiz direniş’ stratejisiyle beraber oldukça etkin bir biçimde kullanmaktadır (Thompson, 2019:<https://thegriff.ca>, e.t. 11.07.2019). Özellikle ‘facebook’ olmak üzere tüm sosyal medya ağlarında etkin bir biçimde katılım gösteren Odin’in Askerleri, gönüllü olarak sokak devriyelerine katılmak isteyen vatandaşlar ile bu etkinlikleri organize edenler arasında sosyal medyaya dayalı güçlü bir iletişim ağı kurmaktadır. Odin’in Askerleri ne ait olan sosyal medya hesaplarında dış üyelere açık ve kapalı olmak üzere iki farklı grup bulunmaktadır. Kapalı olan grupta yalnızca örgütün –ve sosyal medyanın- yöneticileri konumunda olan üyeler yer almakta ve bu grup içinde eylem planları konuşularak organizasyonlara karar verilmektedir. Açık olan grupta ise kendilerini takip eden üyelere, bu planlardan bahsetmekte aynı zamanda gerçekleşen

eylemlerden çeşitli fotoğraflar paylaşılmakta ve yeni eylemler için çağrılarda bulunmaktadır. Örneğin açık grupta “*evsiz yurttaşlarımıza sokak devriyeleriyle yardım edin*” türünde mesajlar paylaşılmaktadır (Ekman, 2018: 6). Sosyal medya ağının yanı sıra örgütün diğer radikal sağ gruplar ile iletişimi güçlendiren pek çok çevrimiçi haber sitesi de mevcuttur. Bu sitelerde diğer radikal sağ ve neo-nazi gruplar ile iletişim sağlayan Odin’in Askerleri hem birlik duygusunu pekiştirerek uluslar arası bir ün kazanmakta hem de kendine yeni neferler bulabilmektedir. Bunun yanı sıra sokak devriyelerinin çeşitli başarılarını siteye yazan örgüt, kendilerine verilen destekleri de burada paylaşarak olumlu bir imaj oluşturmaktadırlar. Bu sitelerin en önemli etkinliklerinden biri de tıpkı sosyal medya üzerinden yapıldığı gibi, sokak devriyesi çağrılarının gerçekleştirilmesidir. Ancak burada çoğunlukla, göçmenlerin işledikleri suçlara yer verilerek göçmenlere karşı bir kitle ruhu oluşturulmak istenmekte aynı zamanda devriyeler için gönüllü neferler aranmaktadır (Ekman, 2018: 7).

Odin’in Askerinin sosyal medya üzerinden gerçekleştirdikleri etkinliklerden belki de en çok göze çarpanı ‘pedofil avı’dır. Facebook gibi siteler üzerinden genç kızlara ait müstehcen fotoğraflar yayımlayarak bu kadınlara ilgi gösteren kişiler için ‘*Odin’in Askerleri onu unutamayacağı bir şekilde karşılayacak*’ mesajları yayınlanmaktadır. Ayrıca yayınladığı içeriklerde bu görsellere ilgi gösteren erkeklerin büyük çoğunluğunu Arapların oluşturduğunu iddia eden örgüt üyelerinin söylem ve eylemlerine karşı Emniyet Genel Müdürü Seppo Kolehmainen’in “*Polis yasa ve düzeni sağlayacak. Ama onlar yasaları uygulamaya kalkmadıkça polisin gözü ve kulağı olabilir*” şeklinde yaptığı açıklama, Odin’in Askerlerine bir meşruluk kazandırmıştır (Yekvucut, 2019: <http://yekvucut.com>, e.t: 30.04.2019).

Özetle, Odin’in Askerleri, gerek ortaya çıktığı dönem gerekse örgütleniş biçimi sayesinde ülke geneline ve 2016’dan beri yaklaşık 15 ülkeye söylem ve görüşlerini yayarak benzer, yeni örgütlerin oluşumlarına katkı sağlamıştır. Bunun sebebi şüphesiz ki, Aryan ırkının üstünlüğünü hemen her gösterinde dile getirmesi ve Bruce Bawer’in 2006 yılında yazdığı ‘Beyaz Avrupa Uykuda’ kitabıyla ‘Vazgeçme’ kitabını temel dayanak olarak kullanmasıdır. Başka bir ifadeyle, Bawer’in, göçmenlerin Avrupa’nın kültürel ve etnik kimliğinin sonunu getireceği düşüncesinden hareketle, Odin’in Askerleri de, Avrupa’nın Araplaşması düşüncesini

kendine bir dayanak olarak almış bu sayede Finlandiya dışında pek çok Avrupa ülkesinden destekçi bulmuştur. Tüm bunlar ışığında önce Finlandiya'ya daha sonra Avrupalılığa sahip çıkan duruşu, faaliyetleri ve uluslar arası destekçileriyle Odin'in Askerleri radikal sağın şiddet eylemleri noktasında önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Kıyıcı, 2017: 80). Bugün, Odin'in Askerlerine ait resmi sosyal medya hesabının günlük olarak kazandığı üye sayısı 7000'e ulaşmıştır. Bu üyelerin büyük çoğunluğu göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde sokak devriyelerine katılmak isteyen gönüllülerden oluşmaktadır. Dolayısıyla her geçen gün üye sayısı artan Odin'in Askerleri, göçmenlere yönelik şiddet eylemlerinin kapasitelerini daha da artırmaktadır (Kıyıcı, 2017: 82).

1.4. Avrupa'da Radikal Sağın Siyasi Oluşumları: Siyasi Partiler

Radikal sağ, toplumda şiddet eylemleri veya dışlayıcılık olarak her geçen gün daha da yükselmektedir. Radikal sağın toplumsal boyutu ve terör eylemlerine kadar uzanan yapısının yanında, siyasi alanda da hatırı sayılır bir yeri vardır. Günümüzde, pek çok radikal sağ parti çeşitli ülkelerde, parlamentolarda kendine yer edinebilmektedir. Kimi zaman radikal sağ hareketi tetiklediği yahut meşrulaştırdığı düşünülse de, radikal sağ partilerin toplumda ciddi bir talebi karşıladığı bilinmektedir.

Günümüzde radikal sağ partiler, toplumda hâlihazırda yerleşmeye başlamış olan aşırı milliyetçi duyguları daha da güçlendirmekte, göçmenlere olan dışlayıcılığı 'göçmen karşıtı politika' ile besleyerek popülaritesini artırmaktadır. İrkçi ve yabancı düşmanı söylemlerin yahut tutumların yaratıcısı olmasalar da bunları tetikledikleri ve toplumun geniş bir tabanına yayılmasına vesile olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır (Kedikli ve Akça, 2017: 82). Özellikle 2008 yılında Avrupa'da yaşanan ekonomik kriz ile birlikte, radikal sağ kendine göçmen karşıtlığını daha da tetikleyebilecek güçlü bir söylem daha edinmiştir. Buna göre radikal sağ partiler, toplumun homojen yapısının bozulması ile işsizlik oranlarındaki artış arasında doğrudan bir bağ olduğunu ileri sürerek, oy oranlarını önemli ölçüde yükseltebilmiştir (Bekar, 2018: 123).

Radikal sağ partiler, siyasi dayanaklarını yabancı düşmanlığı üzerine inşa ederken, bunu ırkçılık olarak değerlendirilmesine karşı çıkmış, aynı zamanda bazılarının 'neo-

nazi' veya 'faşist' bir geçmişe sahip olduğu bilirse de, bunu inkâr etmek yoluna gitmiş yahut geçmişle olan bağlarını koparmayı tercih etmişlerdir (Kallis, 2015: 13). Siyaset bilim literatürü içinde radikal sağ partilerin her biri ayrı nitelikler ile değerlendiriliyor olsa da, bu partilerin çoğunluğunun ortak temel yönü, aşırı milliyetçilik ve yabancı düşmanlığı şeklinde kendini gösterdiğinden faşizme yatkın oldukları savunulabilir. Başka bir ifadeyle, radikal sağ partiler, çoğunlukla bir neo-nazi sempatisi beslemektedir (Aslan, 2018: 52-53). Bu türden bir sempatiye sahip olduğu açıkça bilinen partilerin ilk örneklerinden birini kuruluşu 1955 yılı olan 'Avusturya Özgürlük Partisi' oluşturmaktadır (Kaçar, 2017: 25). 1955 yılından günümüze kadar varlığını koruyan Avusturya Özgürlük Partisi, 2013 genel seçimlerinde %20,51 olan oy oranını 2017'de yapılan seçimlerde %27,1'e çıkararak partisi için önemli bir başarıya ulaşmış olmanın yanı sıra, Avrupa'da radikal sağın yükselişinin en iyi örneklerinden birini oluşturmaktadır (Kahraman, 2018: 220-221). Benzer şekilde beklenmedik bir başarıya ulaşan partilerden biri de Almanya'da ortaya çıkmıştır. Yabancı düşmanlığı bir takım sokak çeteleri ve bunların üst grupları olan neo-naziler tarafından yönetilen Almanya'da günümüze kadar siyasi alanda bir başarı gösterememiş olan radikal sağ, 2017 yılında yapılan Alman Federal Meclis (Bundestag) seçimlerinden üçüncü parti olarak çıkmıştır (Çakı ve Topbaş, 2018: 61). Almanya'da radikal sağın temsilcisi olarak federal meclise girmeyi başaran 'Almanya İçin Alternatif' (Alternative für Deutschland) partisi, kendisinden önce kurulmuş ancak başarı sağlayamamış olan pek çok radikal sağ ve ırkçı partilerin eski üyelerine de kapılarını açmıştır. Özellikle seçim propagandalarını seçmenlerin duygularına hitap edecek şekilde akıllıca belirleyen AfD, pek çok Alman radikal sağcı için kısa sürede ümit kaynağı olmuştur (Soytürk, 2018: 1448). 2013 yılında yapılan seçimlerde %5'lik seçim barajını aşamayan AfD, başlangıçta yürüttüğü Euro karşıtı politikaları zamanla, yabancı düşmanlığı yönünde evirerek, 'Almanların önceliği', 'İslam'ın Almanya'yı tehdit etmesi' 'gerçek halkı Almanların oluşturduğu' gibi söylemlerle, 2017 yılındaki seçimlerde mecliste kendine 94 sandalye bulabilmiştir (Kaçar, 2017: 26). Almanya'nın yanı sıra Fransa da radikal sağ partilerin yükselişi açısından önemli bir diğer örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer pek çok radikal sağ partiye örnek teşkil etmiş olan 'Ulusal Cephe' (Front National) partisidir. Her ne kadar günümüzde yönetimde olan Marie Le Pen, kendini

ve partisini sağdan uzak tuttuğunu iddia etse de (Atikkan, 2014: 104) partinin baba Le Pen döneminden kalan geçmiş imajı ve bugünkü göçmen karşıtı propagandaları iddianın çok da gerçekçi olmadığını göstermektedir. Öyle ki, 1970’li yıllardan bu yana Ulusal Cephe’nin ana dayanağını göçmen meselesi oluşturmaktadır. Baba Jean Marie Le Pen döneminde göçmen karşıtlığı yabancı düşmanlığına kadar uzanmış, hatta “ölümcül bir ebola salgını, göçmen nüfusundaki küresel patlamaya bir çözüm” önerisi baba Le Pen’in ırkçılığının boyutlarını gözler önüne sermiştir. Daha sonra partinin yönetimine geçen Marie Le Pen her ne kadar söylemlerini yumuşatmış olsa da babasından ideolojik olarak çok da uzak kalmış değildir. Baba ve kız arasında ince ideolojik farklılıklar dışında, bugün Ulusal Cepheyi radikal sağdan arındıracak derecede bir fark görülmemektedir. Örneğin baba Le Pen, göçmenlerin ülkenin güvenliğine ve bütçesine getirdiği büyük yükten dem vururken, kızı Le Pen daha çok kültürel farklılıklar ve sosyal sorunlar üzerinden göçmen karşıtlığı yürütmektedir (Aras ve Sağıroğlu, 2018: 63). Fransız Ulusal Cephesi ve Jean-Marie Le Pen, günümüze kadar pek çok radikal sağ partiyi gerek söylem gerekse örgütleniş açısından etkilemiştir. Bunlardan bir tanesi Belçika’da ortaya çıkan ‘Vlaams Blok’ partisidir (Aydın ve Yardım, 2008: 24). Kurulduğu yıllarda Flaman bloğu ve çeşitli aşırı milliyetçi Flaman hareketler ile açık bir iş birliği yürüten Vlaams Blok, 1987 yılında yapılan genel seçimlerin hazırlık aşamasında yürüttüğü ‘önce kendi insanımız’ sloganıyla, ilk kez parlamentoya girebilmiştir (Mudde, 2002: 87-88). Parlamenteoya ilk girişte oy oranı %2 olan parti, zamanla % 15’e kadar ulaşmıştır (Mudde, 2002: 92). Vlaams Blok’un ulaştığı bu başarının ardında şüphesiz ki onun islamofobik tutumu ve söylemidir (Aydın ve Yardım, 2008: 24).

Avrupa’da radikal sağ partilerin yükselişinde en çok göze çarpan örnekler Avusturya, Almanya ve Fransa olsa da, radikal sağ partiler hemen hemen bütün Avrupa’da gözle görülür bir artış ve yükselişe sahiptir. İsveç halkı içinde sağ söylemlerin yoğunlaşmasıyla birlikte, siyasi alanda göçmenlerin haklarının kısıtlanmasına yönelik yasal çalışmaların yapılmasına vesile olan, İsveç Demokratları Partisi hem oy oranlarını artırmakta hem de her geçen gün popülerlik kazanmaktadır (Atasü Topcuoğlu, 2019: 955). Bunun yanı sıra, henüz iktidara gelmiş olmasa da iktidarı etkilemeyi başaran türden radikal sağ partilere verilebilecek en iyi örneklerden biri de ‘Jobbik Partisi’dir (Yıldırım, 2017: 67). Macaristan’da Jobbik Partisi, ulusal göç

karşıtı söylemleriyle radikal sağ partiler listesinde yerini almaktadır (Aras ve Sağıroğlu, 2018: 61). Her ne kadar günümüzde ırkçılık ve radikalizm bir fenomen olarak anılsa da Estonya'daki radikalleşme ve aşırı milliyetçilik de 1992 yılında kazandığı koalisyon başarısıyla dikkat çekmektedir. 1993'te parlamentoda kabul edilen "Yabancılar Yasası" ve bugün her ne kadar eskisi kadar sert olmasa da hala etkinliğini hissettiren "Vatandaşlık Yasası" ülkedeki sağ hareketler açısından en dikkat çekici gelişmeler olmuştur. 1992 ve 1995 yılları arasında koalisyonun iki parçasından biri olan seçim bloğu "Baba Vatan" (Isamaa) ve "Estonya Ulusal Bağımsızlık Partisi" (ERSP) azınlıklar konusundaki radikal çözüm önerileri ve söylemleriyle kötü bir şöhret kazanmışlar fakat popülerlik kazandıkları sürede bu iki hareket daha ılımlı politika ve ilkeler benimsemeye başlamışlardır. Bununla birlikte, günümüzde Estonya genç nüfusunun çok az bir kısmı gerek eski yabancılar (Sovyet dönemi yerleşimcileri) gerekse de yeni yabancılara (beyaz olmayan göçmenler ve mülteciler) karşı yabancı düşmanı bir söylem geliştirmektedirler (Poleshchuk, 2005: 55-56).

Avrupa'nın bazı diğer ülkelerinde ise radikal sağ partilerin durumu şöyledir, Danimarka'da yabancı karşıtı söylemler ve asimilasyon önerileri ile söylemlerini geliştiren Danimarka Halk Partisi 2011 yılında yapılan seçimlerde, %12,3 oy almıştır. Çeşitli neo-nazi örgütler ve eylemler ile karşımıza çıkan Finlandiya'da yapılan seçimlerde ise 'Gerçek Finler' partisi %19 oranında aldığı oy ile üçüncü parti olmuştur. Minarelerin yasaklanması konusunda sert söylemleri ile sesini duyuran İsviçre Halk Partisi ise 2015 yılında ulusal meclis seçimlerinde %29,4 alarak bir önceki seçime oranla iki puanlık bir kazanç elde etmiştir. Benzer şekilde islamofobik ve Türk karşıtı propagandalarıyla bilinen Hollandalı Özgürlükler Partisi ise 2015 yılında yapılan seçimlerde parlamentoda 20 sandalyeye sahip olmuştur (Kahraman, 2018: 221).

Özetle, Avrupa'da siyasi partilerin yabancı düşmanlığı üzerinden yürüttüğü politikalar, onların siyasi alanda daha da görünür hale gelmesine yardım etmiştir. Siyasi partilerin söylemleri her ne kadar yabancılara ve özellikle Müslüman yabancılara karşı şiddet eylemlerini arttırıyor ve bazı kesimlerin nefretini tetikliyor olsa da, radikal sağ partilerin çeşitli söylemleri bu eylemlere veya gruplara dâhil olmayan sıradan yurttaşlarında desteğini kazanabilmektedir (Kahraman, 2018: 221).

Başka bir ifadeyle, günümüzde Avrupa’da yaşanan ekonomik olumsuzluklar neticesinde insanların yaşadığı güvensizlik, gelecek kaygısı, sosyal güvenceden yeterince faydalanamadığı inancı gibi endişelere artan işsizlik de eklendiğinde, insanlar çareyi güçlü söylemlere ve yeni bir oluşuma teslim olmakta bulabilmektedir. Radikal sağın, yabancı düşmanlığı üzerinden açtığı savaş hem bugünün siyasi elitlerine hem de siyasi yolsuzluklara karşıdır. Dolayısıyla bu söylemler ile halkın talepleri birleştiğinde radikal sağ partiler oylarında ciddi bir artış kazanabilmektedir (Aslan, 2018: 62).

1.4.1. Avrupa’da Radikal Sağ Partiler ve Hareketler Arasındaki İlişki

1990 yılından itibaren radikal sağ hareketlerin toplumsal tabanda daha geniş bir yer bulmaya başlamasıyla, radikal sağ hareketler siyasi alana da sıçramıştır. Dolayısıyla siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru olan siyasi partiler çeşitli ülkelerde yükselişe geçmiştir. Bununla birlikte çeşitli siyasi gruplarında gerçekleştirdiği eylemler ve bu grupların yönlendirdiği kitleler sayesinde toplumda yaratılan siyasi bilinç, radikal sağ partilerin epeyce işine yaramıştır. Her ne kadar doğrudan bir parti ve onun alt kolunu meydana getiren resmi bir neo-nazi veya radikal sağ gruptan bahsedemsek de, 1990’lardan bugüne kadar geçen sürede bu iki oluşum arasında inorganik bir bağ oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Kıyıcı, 2017: 68). Öte yandan, ırkçılık ve aşırı milliyetçilik üzerine yapılan pek çok çalışma, radikal sağ partilerin ya da grupların şiddet olaylarını, eylemleri ve diğer çeşitli organizasyonları bizzat kendisi organize etmese dahi yönlendirdiğini ya da bir ‘tahrir unsuru’ olarak rol aldığını ortaya koymuştur. Diğer bir ifadeyle yapılan çalışmalara göre, radikal sağ partiler çeşitli sokak çetelerinden faydalanmaktadır. Neo- nazi gruplar ve dazlaklar bu açıdan radikal sağ partilerin imajlarına zarar vermeden kullanabilecekleri önemli küçük yapılanmalardır. Ayrıca İngiltere, Hollanda ve Fransa’da yapılan çeşitli araştırmaların bulgularına göre, nefret suçuna maruz kalan bir göçmenin devlet yetkilileri tarafından maruz kaldığı tutum da bu durumu ispatlar niteliktedir. Şöyle ki araştırmalara göre, saldırıya uğrayan göçmen ilk olarak görmezden gelinmekte, daha sonra saldırı sebebiyle kendisi suçlanmakta ve en nihayetinde ancak bir kamuoyu baskısı meydana gelirse mağduriyeti açığa çıkabilmektedir. Bu durum gösteriyor ki iktidara sahip olmasa dahi radikal sağ partiler ve onların söylemleri, devletin çeşitli kurumlarını ve çalışanlarını etkileme yeteneğine sahiptir (Taş, 1999: 95-96). Bu

sayede neo-naziler veya diğer gruplar tarafından gerçekleştirilen saldırılar bizzat devlet eliyle örtbas edilebilmekte yahut görmezden gelinebilmektedir. Örneğin, Almanya Nasyonal Sosyalist Yer altı örgütü (NSU) ve Alman Nasyonal Demokrat Partisi (NDP) arasında gizli bir bağ olduğu tespit edilmiştir. NSU'nun karıştığı terör eylemleri, cinayetler ve çeşitli başka suçların sistematik bir biçimde NDP tarafından desteklendiği, bununla birlikte gerçekleşen şiddet olaylarında Alman-derin devlet ilişkisi olabileceği iddia edilmektedir (Aslan, 2018: 65).

Radikal sağ hareketin baş aktörü olan gruplar ve radikal sağ partiler arasında, ideolojik açıdan benzerlikten çok daha öte bir örtüşme olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, her ne kadar doğrudan dile getirilmese de radikal sağ partilerin ırkçı ve otoriter tutumlarının nazi döneminden kalma bir anlayışa sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Nazi zamanından kalma bir takım semboller ve sloganlar bu partiler tarafından güncellenerek tekrar edilmektedir. Günümüz radikal sağının 'etnik ırkçılıkla' değil 'etnik çoğulculuk' kavramıyla gerçekleştirmeye çalıştığı ideolojik savaş, benzer biçimde neo-nazi ve diğer radikal sağ grupların da temel dayanağını oluşturmaktadır (Hıdır, 2018: 34-36). Bu yönüyle Nazizm mirasçısı olan neo-nazi gruplar veya doğrudan nazi mirasçısı olduğunu reddeden ama halen bu ideolojiden kalma unsurları içinde barındıran radikal sağ gruplar ile partiler arasında düşünce ve söylem bakımından yüksek bir örtüşme vardır. 'Almanya için Alternatif' adlı partinin aldığı yüksek oy oranından sonra, pek çok siyasi ve toplumsal kesim tarafından '*Naziler parlamentoya geri döndü*' ifadesiyle karşılanmış olması bu türden bir örtüşmenin ispatı olarak sunulabilir (Hıdır, 2018: 38).

Radikal sağ hareketler ve partiler arsında kimi zaman tarihsel bir bağlılık görülebilmektedir. Başka bir ifadeyle, bugün siyaset sahnesinde gördüğümüz bazı radikal sağ partiler çeşitli hareketleri organize eden grupların resmi statü kazanmış halleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Macaristan'da buluna 'Jobbik Partisi', 'Sağ-Kanat Gençlik Birliği' olarak bilinen topluluğun partileşmesiyle oluşmuştur (Yıldırım, 2017: 67). 2005 yılı öncesinde Çek Cumhuriyeti'nde ise pek çok neo-nazi örgüt ve siyasi partiyle karşılaşmaktayız. Bilinen rakamlara göre, Çek Cumhuriyetinde, 4 radikal sağ parti, 2 katı milliyetçi parti ve bu partilerle düzenli ilişki halinde bulunan 5 kadar sivil örgüt bulunmaktaydı. Özellikle 1990'lı yıllarda sivil örgütleri de arkasına alan 'Cumhuriyet Birliği' ve 'Çekoslovakya Cumhuriyetçi

Partisi', 1992 ve 1998 yılları arasında aktif siyasetin önemli aktörleri olarak parlamentoda yerini almıştır. Ancak daha sonra birliğini koruyamayan partiler aynı seçim başarısına ulaşamadılar. Durum her ne kadar onların parlamentodan çekilmesi ile sonuçlanmış olsa da günümüzde hala parlamento dışında örgütlü radikal sağ partiler ve gruplar birlikte çalışarak varlıklarını sürdürme çabasında oldukları görülmektedir (Cakl ve Wollmann, 2005: 29). Bunun yanı sıra Polonya'da da radikal sağ partiler ve hareketler pek çok kez birlikte anılmaktadır. Polonya'da 1980'li yılların sonundan itibaren gözle görülür hale gelen radikal sağ hareketler, çeşitli yayınlar çıkartarak ve sosyal etkinlikler organize ederek devamlılık sağlamaktadır. Ayrıca 1992 yılında kurulan "Radio-Maria" isimli radyo kanalı yabancı düşmanlığının geniş bir toplumsal tabana yayılmasında önemli bir katkı sağlamıştır. Ayrıca, "Svastika" (Gamalı haç) kullanımı ve açık bir şekilde Hitler övgülerinin başlaması ve daha sonrasında müzik kültürünün ırkçı fikirleri empoze edecek şekilde gelişmesi sonucunda, ilk kez 1980'lerde Polonya'da 'Ulusal Yeniden Doğuş' (NOP) adlı hareket, dazlak kültürünü politik amaçlı kullanmaya başlamıştır. 1990'larda komünizmin çöküşü ile dazlak kültürü daha rahat bir şekilde gelişmeye başlamış, Neo-Nazi müzik grupları devlet tarafından işletilen alanlarda konser vermeye başlamış, bu grupların kayıtları müzik piyasasında serbestçe dolaşmaya başlamıştır. 1990'lar boyunca yerel otoriteler Neo-Nazi grupların etkinliğine karşı, bu grupların sergiledikleri şiddet eylemlerine rağmen, liberal bir tutum sergilemişler ve hiçbir Neo-Nazi oluşumu yasaklamamışlardır. 1997 yılında onaylanan Polonya anayasasının, "Bir Daha Asla" (NW) ve "Polonya Yahudi Öğrenciler Birliği" oluşumlarının ortak çabası ile eklenen, 13. maddesi açık bir şekilde ırkçı aktiviteleri yasaklamasına rağmen Neo-Nazi oluşumlara karşı otoritelerin tutumu değişmemiştir. 2001 yılında Neo-Nazizm, Polonya parlamentosunda "Polonyalı Aileler Cemiyeti" (LPR) adı ile temsil edilmeye başlanmıştır. Bu hareketin temel motivasyonu anti-semitizm olmuştur (Pankowski ve Kornak, 2005: 146).

Radikal sağ partiler çeşitli radikal sağ örgüt ve eylemlerle ilişkisini dolaylı yoldan da yürütebilmektedir. Örneğin, Finlandiya'da 'sokak devriyesi' olarak dolaşan ve Müslümanlara yönelik şiddet eylemleri gerçekleştiren Odin'in Askerleri örgütünün eylemlerine karşı, Finlandiya'nın radikal sağ partisi olan 'The True Finns' (Gerçek Finliler) partisinin genel başkanı tarafından yapılan "*gerçek sorun Odin'in Askerleri*

değil, gerçek sorun Finli yurttaşların kendini güvende hissetmemesi” açıklaması, radikal sağ örgüte olan açık desteği bir ifade etmektedir (Ekman, 2018: 5). Siyasi Partiler ve çeşitli gruplara veya bireysel eylemlere verilen açık desteğin bir diğer örneği ise ‘Breivik Katliamı’dır. 2011 yılında Norveç’te, ‘Norveç İşçi Partisinin’ Müslümanlara yönelik ılımlı söylemleri üzerine, partinin yaz kampına düzenlediği baskınla 77 kişinin ölümüne sebep olan Breivik’in eyleminin ardından bazı radikal sağ partiler olaya ve Breivik’e çeşitli söylemleri ile destek olmuştur. Bu desteklerden en çok göze çarpanı ‘Fransız Ulusal Cephe’ partisinin, saldırıyı kınamış olmasına rağmen genel başkanın danışmanlarından Laurent Ozon’un sosyal medyadan yaptığı “Oslo’yu açıklamak: 1970 ile 2009 yılları arasında altıya katlanan göç dalgası” açıklamasıdır. Bunun yanı sıra partinin bir diğer üyesi Jacques Coutela ise Breivik için “direnişçi, Batı’nın ilk savunucusu” ifadelerini kullanmıştır (Yardım, 2017: 221). Breivik’in radikal sağ bir parti olan “Norveç İlerleme Partisi”nin eski bir üyesi olduğu da bilinmektedir (Atikkan, 2014: 109). Tüm bu söylem ve bilgiler göz önüne alındığında Breivik katliamı ve radikal sağ partilerin her geçen gün sertleşen söylemleri arasında bir ilişki olduğu söylenebilir. Ayrıca, saldırının ardından çeşitli radikal sağ partilerden gelen yorumlar da olayı bir insanlık suçu olarak değerlendirmek şöyle dursun, ideolojik bir destek olduğunun ve partilerin savunduğu ilkeler ile bu türden suçların birbiri ile çelişmediğinin bir göstergesidir.

Kısacası, günümüzde çeşitli radikal sağ partiler, örgütler veya hareketler arasında gerek ideolojik gerek tarihsel gerekse söylemsel açıdan kuvvetli bağlar olduğu bir gerçektir. Ancak siyasi partilerin; bu hareketlerin doğrudan yöneticisi, düzenleyicisi veya savunucusu olduğunu söylemek güçtür. Siyasi partiler ve hareketler çoğunlukla birbirlerini dışarıdan desteklemektedir. Dolayısıyla bu radikal sağ tipolojileri arasında organik bir bağın olduğunu söylemek tartışmalı olmakla birlikte güçtür.

1.4.2. ‘Avusturya Özgürlük Partisi’ ve ‘Avusturya Kimlik Hareketi’

Radikal sağın yükselişinde Avusturya, gerek siyasi partilerin seçim başarıları gerekse toplumsal hareketler açısından önemli bir yere sahiptir. Radikal sağ ideolojinin Avusturya’da derin bir tarihi geçmişe sahip olduğu düşünüldüğünde, siyasi partiler ve sivil örgütlenmeler açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Öncelikle, Avusturya’da radikal sağın, Alman nasyonal sosyalist hareketten büyük oranda

etkilendiğini ve uzun yıllar boyunca ideolojik bir dönüşüme uğrayarak bugüne geldiğini belirtmek gerekir. Bunun yanı sıra, Avusturya siyasetinde önemli bir yeri olan radikal sağ partiler, yönetim kadrolarını aşırı milliyetçi taraftarlardan, çeşitli gençlik örgütlenmeleri veya aşırı milliyetçi sivil gruplar içinden seçerek oluşturmaktadır. Dolayısıyla Avusturya’da radikal sağ örgütler, ‘ideolojiye kendini adanmışlık’ üzerine süre gelen bir geleneğe sahiptir. Bu geleneğin kökeni, Avusturya monarşinin son bulmasının ardından milli kimlik ve monarşi arasında geçen çatışmaların Almanya’dakine oranla çok daha sert geçmesi, bu sebeple de milliyetçiliğin radikalleşmesinde aranabilir. Başka bir ifadeyle, Avusturya’da milliyetçilik ve sağ daima radikal boyutta seyretmiştir (Aktaş, 2018b: 277).

Günümüzde Avusturya’da siyasi hayatın önemli bir aktörü haline gelen radikal sağ parti ‘Avusturya Özgürlük Partisi’ (FPÖ)’dir. Berlin duvarının yıkılmasının ardından geçen on yıl boyunca güçlü bir seçmen kitlesine ulaşan FPÖ, aldığı oy oranıyla büyük bir ivme kazanarak 2000 yılında koalisyon hükümetine dâhil olmuştur (Atikkan, 2014: 110). Oy oranlarını her geçen seçimde biraz daha artıran FPÖ, Avusturya parlamentosunun en güçlü partilerinden biri haline gelmiştir. Her ne kadar seçimi kazanamamış olsa da adayı Norbert Hofer ile katıldığı 2017 yılında gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oldukça önemli bir başarı elde etmiştir (Çöpoğlu, 2017: 13).

FPÖ, başka bir radikal sağ parti olan ‘Bağımsızlar Partisi’nin devamı olarak 1956 yılında kurulmuştur. Çoğunlukla eski nazilerden meydana gelen Bağımsızlar Partisinin kadrolarının FPÖ’ye kayması, parti içinde nazi döneminde önemli görevler almış olan kişilerin yer almasına sebep olmuştur. Bunlardan bazıları, Alman Nasyonal Sosyalist Hükümetinde dış işleri bakan yardımcılığı yapmış olan Anton Reinhaller ve eski bir SS subayı olduğu bilinen Halefi Friedrich Peter’dir. FPÖ’nün kadroları, bu ve bunun gibi pek çok isimle oluşturulmuştur. 1986-2005 yılları arasında FPÖ’nün genel başkanlığını yapan Heider ise partinin en önemli dönemini oluşturmuştur. Bu dönem boyunca FPÖ, kimlik kavramı üzerinde durmuş ve Avusturya yerlilerinin kültürel kimlikleri ve çıkarlarının korunmasını misyon edindiklerini söyleyerek, Avusturya’da ‘yerli’ ve ‘yabancı’ algısının oluşmasında önemli bir yer edinmiştir. Öyle ki, günümüzde Avusturya’da ‘dışlama’ kavramı ‘Heider-leşme’ ifadesiyle eş anlama sahip bir hal almıştır. Parti yönetimi 2005

yılında Heinz Christian Strache' a geçmiştir. Bu yeni yönetim ile birlikte Heider döneminde gerçekleşen açık ırkçılık, anti-semitizm ve nazi bağları terk edilerek, daha ılımlı bir milliyetçiliğe doğru yönelme gayretine girilmiştir (Aktaş, 2018b: 281). Heider dönemi ile ilk tohumları atılan ancak özellikle Strache döneminde kuvvetlenen bu yeni milliyetçilik, kültürel değerleri koruma ve kültüre sahip çıkma şeklinde özetlenebilir. Kültürel kimliklerin farklılıklarına vurgu yapan ve her yerli kültürün kendi kimliğini savunması gerektiği inancını topluma sunan FPÖ bu yaklaşımıyla, her ne kadar ırkçılığına yeni bir kılıf uydurmaya çalışsa da bu konuda başarı gösterememiştir. FPÖ, yeni döneminde yabancı düşmanı söylemleri ile gündemdeki yerini korumuştur. Örneğin genel başkanın, Sosyal demokrat partinin oy kapısı olarak gördüğü Türkler için yaptığı çalışmalara karşılık olarak “*Türkleri bu kadar çok seviyorlarsa Ankara’dan talimat alsınlar*” şeklinde yaptığı açıklama yabancılara yönelik tutumu ortaya koyan ifadelerinden sadece bir tanesidir (Atikkan, 2014: 113).

Avusturya’da yabancı düşmanlığını besleyen ve 21. yüzyıla damgasını vurmuş ‘kimlik sorunu’ üzerine toplumda bir farkındalık yaratma işine girişen bir hareket olarak 2012 yılında “Avusturya Kimlik Hareketi” kurulmuştur. Günümüzde varlığını devam ettiren bu topluluk, çeşitli eylemler düzenlemekte ve aynı zamanda bazı şiddet olaylarına da karışabilmektedir. Hareketin temel dayanağı bütün milletlerin kendi kimliğini koruması gerektiği inancıdır. Dolayısıyla onlar dünyayı ‘biz’ ve ‘öteki’ olarak ayırmakta, ancak bunun bir ırkçılık değil kültür koruma gayreti olduğunu iddia etmektedirler (Aktaş, 2018b: 278). Bu inanç ile birlikte ‘Avusturya Kimlik Hareketi’ çeşitli eylemler yaparak, hem seslerini duyurmaya çalışmakta hem de çeşitli yollardan ülkedeki yabancılara gözdağı vermektedir. Avrupa’nın diğer pek çok yerinde olduğu gibi Avusturya’da da yabancı düşmanlığı ‘İslam Karşıtlığı’ üzerinden yürütülmektedir. Avusturya Kimlik Hareketine mensup bir grup gencin, İmparatoriçe Maria Theresa’nın heykeline peçe takıp, heykelin yanına ‘*İslamleşme mi? Hayır almayalım!*’ yazılı pankartlar bırakarak gerçekleştirdiği eylem, bu karşıtlığın en küçük örneklerinden biridir. Hareket aynı zamanda mülteciler tarafından sergilenen bir tiyatro oyununa baskın düzenleyip düzenlemiş, içeriye kırmızı boya püskürtmüş ve üzerinde ‘*çokkültürlük öldürür*’ yazan broşürler dağıtmıştır (Meaker, 2018: <https://www.dw.com>, e.t: 05.03.2019). Siyasi alanda

etkinliğini ortaya koyabilmek adına yapılmış bir gösteri ise, Avrupalı Türk Demokratlar Birliği Avusturya Başkanlığı önünde 100 kadar kimlik hareketi üyesinin, “*Avrupa açık sınır politikası öldü. İslamcılık dursun*” yazılı pankartlar açtığı eylemdir. Eylem esnasında hareketin başkanlığını yürüten Martin Sellner, “*Biz Türklere veya İslam’a karşı değiliz, ülkemizin İslamlaşmasına karşıyız*” şeklinde bir açıklama yaparak ırkçı imajı yok edip hareketi yalnızca bir ‘savunmacı’ pozisyonuna indirgeme gayretine girmiştir (Diplomatikgozlem, 2019: <http://diplomatikgozlem.com>, e.t: 05.04.2019). Ancak bu savunma, kimlik hareketinin yaptığı çeşitli eylemler değerlendirildiğinde gerçekçi değildir. Zira tiyatro salonunda sıkılan kırmızı boya –kan rengini andırması sebebiyle- ve ‘çok kültürlülük öldürür’ yazıları açıkça mültecilere ve onları savunabilecek yerlilere yönelik bir tehdit göstergesidir. Bu ve bunun gibi pek çok eyleminin yanı sıra 15 Mart 2019’da Yeni Zellanda’da gerçekleşen cami saldırısının ardından, saldırgan ile Avusturya Kimlik Hareketi arasında bir bağlantının olabileceği iddia edilmektedir. Saldırının zanlısı olan Brenton Tarrant’ın, harekete daha önce görülmedik miktarda bir bağışta bulunduğu ortaya çıkması, bu terör eylemi ile hareket arasında bir bağlantı olup olmadığı şüphelerini yaratmış, bu şüpheyile kimlik hareketi lideri Sellner hakkında soruşturma başlatılmıştır (Cox ve Meisel, 2019: www.bbc.com, e.t: 02.05.2019). Avusturya Kimlik Hareketinin lideri olan Martin Sellner ve hareketin sözcüsü, aynı zamanda başkan yardımcısı olan Patrick Lenart’ın eski birer neo-nazi olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra bilinen bir diğer gerçek ise harekete mensup pek çok kişinin radikal sağcı Avusturya Özgürlük Partisi ile de doğrudan iletişimi olduğudur. Dolayısıyla hareket, neo-naziler ve FPÖ arasında bir çeşit köprü görevi görmektedir. Resmi bir birlikteliğin söz konusu olmadığı parti ve hareket ilişkisi, kimilerine göre neo-nazi taktikler ile siyaseten başarı sağlanamayacağı düşüncesinden dolayı el altından işlemektedir. Başka bir ifadeyle, kimlik hareketi neo-nazi imajdan kendini uzak tutarak, şiddet eylemlerinde yer almadığı ve entelektüel bir zeminde ideolojisini yürüttüğü mesajı vererek etki alanını genişletmeye çalışmakta, bu sayede de FPÖ’ye yeni seçmenler kazandırmaktadır (Keskin, 2018:<https://perspektif.eu>, e.t: 05.05.2019). Gayri resmi olarak yürütülen FPÖ ve Kimlik hareketi ilişkisi, parti üyelerinin hareketin çeşitli yürüyüşlerine ve protesto eylemlerine dâhil olmasıyla kendini göstermekte aynı zamanda bu koşullar

ile kimlik hareketinin eylemleri meşruiyete sahip olmaktadır (Meaker, 2018: <https://www.dw.com/tr/>, e.t: 30.04. 2019).

Avusturya'da Almanya'ya nazaran daha açık bir biçimde yürütülen bu hareket-parti ilişkisinin sebebi kimi düşünürlere göre, Avusturya'nın nazi geçmişi ile yeterince yüzleşmemiş bir ülke olmasından kaynaklanmaktadır. Hatta Atikkan (2014; 111), FPÖ'nün nazi bağlantılarını göre bilmek için fazla uzağa gitmeye gerek olmadığını, biraz kazındığında kolaylıkla su yüzüne çıkabileceğini ifade etmektedir. Özgürlük Partisinin başarısını, Avusturya'nın tarihsel olarak, aşırı sağa en yatkın ülke oluşuna ve neo-nazi eylemlerin sürekliliğine bağlayan Atikkan, partiyi '*geçmişin travmalarının bir ürünü*' olarak değerlendirmektedir.

1.4.3. 'Almanya için Alternatif Partisi' (AfD) ve PEGIDA

Avrupa'da her geçen yıl daha da yükselen ırkçı ve yabancı düşmanı söylemlerin en çok dillendirildiği ülkelerden biri de Almanya'dır. Almanya hem Nazi geçmişi hem de ikinci dünya savaşının ardından bu güne kadar geçen sürede, içinde barındırdığı neo-nazi hareketleri sebebiyle, radikal sağ çalışmaların ilgi odağı olan bir ülkedir. Almanya'da adını sık sık duyuran neo-nazi örgütler ve bunların şiddet eylemlerinin yanı sıra toplumda gittikçe yükselen ve Türkiye vatandaşları üzerinden yürüyen yabancı düşmanlığı, günümüzde merkez siyasetin de ırkçılığa kaymasına sebep olmaktadır. Öyle ki 'Hıristiyan Demokrat Birliği'nin genel başkanı olan Angela Merkel, dahi 2017 yılında gerçekleşen genel seçim çalışmalarını Türkiye karşıtı bir propaganda yürüterek gerçekleştirmiştir. Bu koşullar altında, radikal sağ parti ve hareketlerin Almanya'da yükselişe geçişi pek de şaşırtıcı bir sonuç değildir. Nitekim aynı seçimlerde Almanya'nın radikal sağ diyebileceğimiz, 'Almanya için Alternatif' (AfD) partisi üçüncü parti olarak çıkmıştır (Aygül, 2017: 62). Seçimlerde üçüncü parti olarak çıkan AfD her ne kadar 'radikal sağ' olmadığı görüşünde olsa da, bir takım radikal sağ yapılar ve neo-nazi gruplar ile bağlantılarının bulunduğu bilinmektedir. Örneğin AfD'nin Hamburg Örgütüne üye olan Jens Eckleben'in daha önce başka bir radikal sağ parti olan 'Özgürlük Partisi'nde yöneticilik yaptığı ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde AfD içindeki pek çok yönetici kadronun da neo-nazi gruplar ve radikal sağ çevreler ile çeşitli ilişkileri olduğu bilinmektedir (Soytürk, 2018: 1450-1451).

AfD göçmen karşıtı radikal sağcı politikalarını seçim çalışmalarında da etkili bir şekilde işletmiştir. Örneğin, doğrudan Müslüman göçmenlerin kıyafetlerine yönelik olarak hazırlanan, bir seçim afişinde '*Burkalar mı? Biz bikini giyiyoruz*' yazmaktadır. Bu afiş ile hali hazırda pek çok Avrupa ülkesinde tartışma konusu olan burka ve türban konusuna gönderme yapılarak Alman halkının ve Müslümanların farklılığına vurgu yapılmıştır (Çakı ve Topbaş, 2018: 68). Almanya'da göçmenlerin toplumla bütünleştirilmesine yönelik olarak siyasi çevrelerce tartışılan 'yeni işgücü', 'Alman toplumu için canlılık' gibi konulara karşılık olarak ise, hamile bir kadının gösterildiği başka bir AfD afişinde, '*Yeni Almanlar mı? Biz kendimiz yaparız*' yazmaktadır (Çakı ve Topbaş, 2018: 69). Bu türden bir afiş çalışmasıyla toplum içinde ılımlı bir milliyetçi imaj çizen AfD, toplumsal ve kültürel düzene bir tehdit olarak gördüğü göçmenlere karşı sert tutumunu seçim sonrasına saklamıştır (Çakı ve Topbaş, 2018: 62-63). Günümüzde AfD'nin seçim çalışmalarında kullandığı 'göçmen karşıtı' ifadeler ve 'yabancı düşmanı' politikaların ardından gelen seçim başarısı, Almanya'da radikal sağın kendine önemli bir toplumsal taban bulabileceğini göstermiştir (Kallis, 2015: 19).

Özellikle 11 Eylül saldırılarını takiben, tüm Avrupa'yı etkisi altına alan 'İslam karşıtı' tutumların Almanya'da, siyasi alanda kendini gösteriyor olması şaşırtıcı değildir. Toplum içinde gündün güne yükselen sesler ve artan yabancı düşmanlığı, siyasi partilere oy olarak geri dönmektedir. Örneğin, Bertelsmann Vakfı'nın 2015 yılının Ocak ayında dinler üzerine yaptığı bir araştırmaya göre, Almanya'da '*İslam'ın Batı dünyasına uygun bir din olmadığına*' inanan kişilerin oranı %61'dir. '*Müslümanları bir tehdit unsuru*' olarak değerlendiren kişilerin oranı ise %57'dir. Bu oranlar Almanya'da İslamofobinin gücünü ve dolayısıyla iç ve dış siyasette, göçmenlerin ne denli mühim bir konu olduğunun en iyi izahıdır (Ağçoban, 2016: 156). AfD'nin yanı sıra, göçmen karşıtlığı ve islamofobinin Almanya'da daha da belirgin hale gelmesinin en iyi örneklerinden biri de Türkçesi '*Batının İslamileşmesine karşı vatansever Avrupalılar*' olan PEGİDA hareketidir. PEGİDA ilk olarak 2014 yılında Dresten'de, Avrupa'da yaşanan terör olayları ve göçmen karşıtı yürüyüşler düzenleyen bir toplum hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra bu tür yürüyüşleri düzenli hale getiren PEGİDA, her hafta Pazartesi günü belli yerlerde toplanmaya başlamıştır. 2015 yılında 'yeni mülteciler' konusunda Alman

hükümetinin olumlu bir tutum izlemesinin ardından PEGİDA, ‘Merkel gitmeli’ temalı kampanyalar düzenlemeye başlamıştır. PEGİDA’nın temel taleplerini, Almanya’nın Hıristiyan kültürünün muhafaza edilmesi ve göçmenlerin işlediği suçlara müsamaha gösterilmemesi gibi konular oluşturmaktadır (Atasü Topcuoğlu, 2019: 957). Bertelsmann Vakfı’nın 2015 yılında yayınladığı raporda, PEGİDA’nın sesini ilk olarak duyurmaya başladığı 2014 yılından itibaren İslamofobik tutum ve görüşlerin Almanya içinde daha da yaygınlaştığı belirtilmektedir. Örneğin, Dresten’de düzenlenen PEGİDA yürüyüşlerinde başlangıçta 25.000 kişilik bir katılım gözlenirken, haftalık olarak tekrar eden bu yürüyüşlerde kişi sayısı bir yıl kadar sonra dahi 20.000’i bulmuştur. Yürüyüşlere katılımın yanı sıra PEGİDA ve türevi örgütlere ait internet sitelerinin günlük ziyaretçi sayısı ise 100.000 kadardır (Ağçoban, 2016: 156). PEGİDA taraftarı olan pek çok grup, Müslümanlara yönelik giderek sertleşen eylemler gerçekleştirmektedir. Örneğin, özellikle Müslüman kadınların hedef haline geldiği eylemlerde bikini ile gösteri düzenleyen Alman kadınların taşıdıkları pankartlarda yazan, ‘*Şeria yerine Maria*’, ‘*İslamofobik ama Seksi*’ gibi kılık kıyafete yönelik aşağılayıcı ifadeler kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra mültecilerin karıştığı bir takım cinsel suçların ardından, Almanya’nın yeni mülteci kabulünün üzerine yapılan eylemlerde ‘*Tecavüzcü mülteciler hoş gelmediniz*’ yazıları dikkat çekmektedir. Bunlar ve bunlar gibi pek çok suçlayıcı ve ötekileştirici söylemlerin altında yatan elbette, yerel halkın mültecileri; cinsiyetçi, potansiyel terörist ve Beyaz Alman’lardan çok daha suçlu olarak görmeleridir. Öte yandan, eylemler ne yazık ki sadece sözlü boyutta kalmamaktadır. PEGİDA gösterileri sırasında pek çok İslamofobik şiddet eylemi de gerçekleştirilmektedir. Göç ve Mülteciler Bakanlığının 2015 verilerine göre, mülteciler için kurulan sığınma evlerine 850 saldırı gerçekleşmiş ve bu saldırılarda 13 kadar kişi yaralanmıştır (Ağçoban, 2016: 156-157).

PEGİDA’nın ‘vatansever Avrupalılar’ olarak, yürüyüşlerinde dile getirdikleri ‘yabancı düşmanı’ taleplerin pek çoğu AfD’nin siyasi hedefleri ile uyum halindedir. Bu taleplerden biri olan ‘Batının İslamlaşmasının engellenmesi’, AfD üyeleri tarafından partinin talebi olarak kabul edilmesi isteğiyle yöneticilere sunulmuştur. Talebin AfD tarafından olumlu karşılanmasının ardından, yöneticilerden biri olan Frauke Petry, ‘vatansever Avrupalıların taleplerinin haklı olduğunu ve parti olarak

desteklerini sunacaklarını’ açıklamıştır. Bununla birlikte AfD ve PEGİDA’nın bir arada anılmasına yol açan diğer bir önemli gelişme, yine parti yöneticilerinden Alexander Gauland’ın PEGİDA’yı partinin doğal müttefiki ilan etmesi olmuştur. AfD, çeşitli şehirlere dilekçeler yollayarak, göçmenlere karşı kullanılan *‘hoş geldin kültürü’* nün terk edilmesi talebinde bulunarak doğal müttefiklik söylemlerini desteklemiştir (Soytürk, 2018: 1453 DOĞ). Ayrıca, daha önceleri parti olarak PEGİDA yürüyüşlerine katılmayan AfD 2016 yılında aldığı bir kararla, parti amblemleri ve flamalarıyla birlikte, üyelerinin bu yürüyüşlere katılabileceğini açıklamıştır (Göçvakfi, 2019: <https://gocvakfi.org>, e.t: 05.05.2019). AfD’nin attığı bu adımlara PEGİDA yönetiminin cevabı da gecikmemiş, AfD’nin elde ettiği seçim başarılarında hareketin katkılarının büyük olduğunu altını çizerek, hareket kendini bir partiye dönüştürünceye kadar AfD’yi destekleyeceğini açıklamış ve ayrıca kurulacak yeni partinin AfD’nin çizgisinden uzaklaşmaması için bir kontrol mekanizması olabileceğinin de altını çizmiştir (Hürriyet, 2016: www.hurriyet.com.tr, e.t: 06.05.2019). Daha sonra, Popüler Özgürlük ve Doğrudan Demokrasi Partisi adıyla partileşme kararı alan PEGİDA (Kaçar, 2017: 25), AfD’den oy çalmak gibi bir gayretlerinin kesinlikle olmayacağı ilan ederek, birlik mesajlarını tekrar yinelemiştir (Habersol, 2016: <http://haber.sol.org.tr>, e.t: 04.05.2019).

2014 yılından bu yana iki radikal siyasi oluşumun açıkça birbirlerine destek verdikleri ve aynı siyasi çizgide ilerlemeyi sürdürdükleri oldukça açıktır. Her ne kadar resmi bir biçimde birbirlerine bağlanmamış olsalar da, iki oluşumun birlikte hareket ettikleri bilinmektedir. Bu birliktelikten çıkabilecek bir sonuç şudur ki, PEGİDA’ya ait olan veya PEGİDA’nın destek verdiği pek çok bireysel veya örgütsel şiddet eylemi, aynı zamanda Alman parlamentosunda yer alan AfD’nin de sorumluluğundadır. Başka bir ifadeyle naziler günümüzde tekrar Alman parlamentosunda sandalyelerini doldurmakta ve her geçen gün ırkçı söylemlerini – eski Führer’ine selam vericesine- artırmaktadır. Arada ki tek fark ise, geçmişin SS subayları yerine bugün şiddeti, sokaktaki bağımsız neo-nazi çetelerin yürütmesi, Yahudi düşmanlığı yerine ise İslam düşmanlığının yerleşmesidir.

İKİNCİ BÖLÜM

KİTLE PSİKOLOJİSİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME

2.1.Kitle Psikolojisi Nedir?

Psikolojik anlamıyla kitle, belirli amaçlar doğrultusunda bir araya gelmiş bireyler topluluğunu ifade edebileceği gibi tek bir bireyin kendisini bir toplumun, sınıfın veya bir kuruluşun parçası olarak hissetmesi halinde de ortaya çıkabilmektedir (Freud, 1998: 8). Bu anlamıyla bir kitleden bahsedebilmek için muhakkak ki fiziksel bir bağlantıya ihtiyaç duyulmamaktadır (Le Bon, 2011: 104). Psikolojik anlamda bir kitlenin varlığı, bireyler arası ortak bir bağın bulunmasına bağlıdır. Bu bağ kimi zaman bir mesleğe olan ilgi kimi zamansa belirli bir olay veya durum için ortak duygu ve tutuma sahip olmaktır (Freud, 1998: 26).

Yalnızca bir bireyin varlığı, onun kitlenin bir parçası olup olmadığına karar verebilmek için yeterlidir. Kendisini herkes gibi hisseden ve başka insanlar ile uyum içerisinde olduğuna inanan birey kitlenin bir parçasıdır (Gasset, 2003: 11). İzah etmek gerekirse, insan doğduğu anda güçsüz ve korunmaya muhtaç bir canlıdır. Bebeklik ve çocukluk yıllarını ana-babasının bakımı ve denetimi altında geçiren insan sürekli olarak başka insanlarla bir arada bulunmayı bir alışkanlık haline getirmektedir. Yaşı büyüdükçe öğrenilmiş bir davranış olan başka insanlarla bir arada bulunma ihtiyacı onu topluma adapte eden temel psikolojik sebeplerden biridir (Freedman ve Sears ve Carlsmith, 1998: 92). Kendini toplumun bir parçası gibi hisseden insanın kitle (toplum) içerisindeki davranışları ancak birey ve kitle psikolojisi arasında bir bağ kurarak açıklanabilmektedir (Freud, 1998: 7). Örneğin, bireyin topluma olan ihtiyacını destekleyen duygu korkudur. Birey ne denli korku hissediyorsa kitleleşmeye veya başka bir deyiş ile diğer insanlar ile bir arada olmaya o denli ihtiyaç duymaktadır (Freedman ve Sears ve Carlsmith, 1998: 71). Bu ihtiyaç doğrultusunda insanlar hayatlarını sürdürdükleri süre içerisinde pek çok farklı kitlenin parçası olmaktadır. Birey yaşadığı dünya içerisinde ait olduğu ırk, çevresi dâhilinde edindiği dinsel cemaat, vatandaşlık ruhu gibi pek çok kitleye ait ruhu özünde barındırmaktadır (Freud, 1998: 87).

Le Bon kitle ruhunu, kitleyi oluşturan bireylerin birbiri ile olan ruhsal bağları sonucunda oluşan ortak bir duygu olarak tanımlamaktadır. Le Bon'a göre kitlenin

tamamı kendisine ait bir kişiliğe sahiptir (Le Bon, 2004: 33). Bu önerme doğrultusunda Le Bon toplumları birer kitleye benzetmekte ve her toplumun atalarından miras olarak aldığı temel karakteristik özellikler ışığında tek bir kitle ruhuna sahip olduğunu iddia etmektedir (Le Bon, 2011: 107).

Farklı karakteristik özelliklere sahip olduğunu düşündüğümüz her bir bireyin kitle haline geldiklerinde tek bir ruha sahip olmaları, kitle içindeki bireylerin özdeş davranışlar sergilemeleri ve bunun altında yatan sebepler kitle psikolojisinin temel sorusunu meydana getirmektedir. Görüş ve açıklamaları ilerleyen bölümlerde detaylı olarak incelenecek olan Le Bon, kitle ruhuna sahip bir bireyin davranışlarının ne yönde değiştiğini izah etme gayretinde olsa da, temel soruya cevap vermekte veya başka bir deyişle bu davranış değişikliğine hangi duyguların sebebiyet verdiğini ortaya koymakta yetersiz kalmıştır. Le Bon'dan daha ileriki bir dönemde olmakla birlikte, örneğin Nazizm ve faşizmin kitlesi nasıl ortaya çıkmış? Bireyler nasıl kişisel özgürlüklerini totaliter rejimlere teslim etmiş ve bu rejimleri büyük bir coşku ile kucaklamıştır? Bu soruların cevabı, yine ileriki bölümlerde detaylı ile incelenecek olan Freud'un '*libidosal sevgi*'⁷ kavramıyla veya Le Bon'un kitle içerisindeki bireyin sergilediği davranışlara yönelik yaptığı açıklamalar ile cevaplanamayacaktır. Yine Nazizm ve Faşizm örneklerinden yola çıkacak olursak, kitlelerin davranışlarının altında yatan sebebi, Reich'inde '*Faşizmin Psikolojisi*' (2014) adlı kitabında dile getirdiği gibi sosyal veya ekonomik sebeplere dayandırılan bir açıklama yaparak ortaya koymak pek de mümkün değildir. Zira kitle psikolojisi kavramının akliselim bir biçimde incelenmeye başlandığı 19. Yüzyıldan bu güne değin, farklı dönemlerde farklı ekonomik, siyasi ve toplumsal koşullarda kendini bir otoriteye teslim etmeyi arzulayan bireylerden meydana gelen pek çok kitle hareketi ile karşılaşmaktayız. Dolayısıyla, Nazizm ve Faşizmin dünyayı kana bulayışının ardından yüz yıl bile geçmeden yirminci yüzyılın başlarında orta çıkan radikal sağ hareketin kitle psikolojisini açıklayabilmek için bireyin doğasını, doğumundan bir birey haline gelene kadar geçirdiği süre içerisinde psikolojisini şekillendiren faktörleri ve dahası değişmez bir takım insani özelliklerin olup olmadığını incelemek gerekmektedir.

⁷Bkz. s.62-65.

2.1.1. 19. Yüzyılda Kitle Ruhu

İnsanoğlu hayata başladığı andan itibaren kendisine sunulan bir takım roller ve statüler ile karşı karşıya kalmaktadır. Bir kişi için, henüz o yeni doğmuş bir bebekken hazır bulunan bir rol veya ilerleyen yaşlarında kendi iradesi ile edineceği bir statünün varlığı, bireyin toplum ile olan ilişkisi bakımından en önemli aşamayı meydana getirir. Geleneksel yaşam tarzı söz konusu olduğunda ikinci koşul çok da mümkün değildir. Zira toplum, sahibi olduğu insanoğlu için onun hayattaki rolünü tüm detayları ile hazırlar. Örneğin ortaçağ yaşamı içinde dünyaya gelen bir bireyin, kim olduğu, kim olacağı hatta ne iş yapacağı dahi toplum tarafından belirlenir (Yörükân, 2000: 154).

Toplum içinde hazır bulunan rollere adapte olmak ve kendisine sunulan hayatı yaşamak insan için en kolay olandır. Ancak bu roller zamanla silikleşi yerini bir belirsizliğe bıraktığında bireyin hayata bağlanması ve kendine uygun rolleri arayıp bulması güçleşmekte başka bir ifade ile birey dünya içinde kendi kendine bir yön bulma çabasına girmektedir (Yörükân, 2000: 167). İnsanoğlunu bu belirsizliğe iten koşullar geleneksel yaşam tarzının değişmesi ile başlamıştır. Birey artık ortaçağdaki gibi kendisi için hazır bulunan bir hayata değil belirsizliklere doğmaktadır.

Bireyin doğduğu yeni, modern dünya ona, her ne kadar hali hazırda bulunan kalıp roller sunmasa da ondan “normalleşmesini” ve belirli davranış kalıplarına uygun davranmasını beklemektedir. Böylece birey, artık adına “kitle toplumu” denen modern dünyaya doğmakta ve daha önceleri ailesi tarafından yutulan benliği, yeni toplumsal gruplara feda etmeye hazırlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, artık modern dünyada doğan tüm insanlar, eşitler olarak toplum tarafından sarılıp sarmalanan ve denetlenen hayatlara başlangıç yapmaktadır (Arendt, 2003: 81).

Modern yaşam yalnızca toplumsal hayatı değiştirmemiş aynı zamanda bireyin dünya ile olan ruhsal bağlarında da köklü değişikliklere sebep olmuştur. Le Bon (2015; 12)'un da ifade ettiği gibi örneğin, tarihte meydana gelen büyük siyasi olaylar veya çeşitli siyasi dönüşümler, iktidar kavgaları ve savaşlar gibi etmenlerle değil aksine bireylerin iç dünyalarında ki değişim ve dönüşümler ile meydana gelmiştir. Başka bir ifadeyle, toplumsal hayattaki değişim, bireylerde de bir takım dönüşümlere sebep olmuş ve diğer toplumsal veya siyasi çeşitli olayların önünü açmış ve açacak olan

temel sebepleri meydana getirmiştir. 19. yüzyıl içerisinde gerek endüstrileşme gerek ekonomik değişiklikler gerek ise demokrasi kavramı ile yoğrulmuş ve geleneksel yaşam tarzından arınarak, yeni yaşam modeline adapte olmuş birey bizlere bu dönüşümün canlı bir örneğini sunmaktadır (Gasset, 2003: 52).

Gasset (2003; 60)'in görüşüne göre, 19. Yüzyıl çeşitli ekonomik, teknik ve sivil imkânlar ile yeni bir dünya organize ederek bireylere, kendini tatmin edebilecek pek çok zevk ve güç imkânını sağlamaktadır. 19. yüzyılın ortalama insanı, refah içinde bir dünyada yaşamakta, ihtiyaç duyduğu herhangi bir araca kolaylıkla ulaşabileceği bolluğa sahip olmakta ve eskiye nazaran daha zahmetsiz bir yaşam sürmektedir (Gasset, 2003: 95). Bu koşullar bireylere geleneksel yaşantısından farklı olarak kendine güvenen ve başka hiç kimseye boyun eğmeyen bir duruş aşılamıştır. Gasset (2003; 60) kendine güvenen ve refah içerisinde yaşayan bu yeni insan tipinin önceki zamanlardan çok daha güçlü bir kitle meydana getirdiğini savunmaktadır. Gasset'in kitlelerin gücüne yönelik yaptığı vurguyu benzer şekilde Le Bon (2015; 13) da dile getirmekte ve 19. yüzyılı "kitleler çağı" olarak adlandırmaktadır. Ona göre kitleler çağında artık kitlelerin iktidarı söz konusudur. Eski geleneksel hükümler yıkılmış yerine kitlelerin iradesi yerleşmiştir. Le Bon bu düşüncesini şu sözleriyle özetler *"milletlerin kaderi artık hükümdar divanlarında değil kitlelerin ruhunda hazırlanmaktadır"*.

19. yüzyılın kitleler çağı olarak anılmasının ardından kitle psikolojisi konusunda çeşitli çalışmalar karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Le Bon (2015; 24) psikolojik manada bir kitleden bahsederken, kitle içerisinde bulunan bireyin bilinçli kişiliğinin ortadan kalktığını öne sürmektedir. Başka bir ifadeyle Le Bon, kitlelerin tek bir düşünce içerisinde var olan tek bir bireye dönüştüğünü ifade ederken bu duruma ise "kitlelerdeki zihniyetin tekleşmesi kanunu" adını vermektedir. Bu kanun, bireyin davranışlarının temellerini meydana getiren bilinçaltının bir yansımasıdır. Le Bon'a göre, birey atalarından miras olarak edindiği bir takım özelliklerini bilinçaltında saklı tutmaktadır. Bu noktadan hareketle Le Bon, aynı ırka mensup bireylerin ortak karakteristik özelliklerinin varlığına vurgu yapmaktadır. Zekâ olarak eşdeğer sayılmasa da veya eğitim anlamında bireyler arasında uçurumlar var olsa da Le Bon bireylerin ahlak, din, sevgi ve nefret söz konusu olduğunda ait olduğu ırkın ortak özelliklerini taşıdığını ifade etmektedir. Bu ortak özellikler farklı bireylerin bir araya

gelişleri sonucunda kitle ruhunu meydana getirmektedir (Le Bon, 2015: 28). Konunun özünü Le Bon'un şu sözlerinde bulmak mümkündür; *“Kolektif şuur içerisinde fertlerin akli kabiliyetleri ve kişilikleri silikleşir. Farklı kabiliyete sahip olanlar aynı özelliklere sahip olanlar arasında kaybolur ve böylece bilinçaltı nitelikleri hakim duruma gelir”* (Le Bon, 2015: 29).

Kitle bireylerinin ortak bir ruha sahip olmasının bir diğer sebebi, bireylerin diğer bireyler ile düşünsel etkileşimde bulunması ve kendi kişisel menfaatlerini kitleye feda etmeleridir (Le Bon, 2015: 30). Le Bon (2015; 30), bir kişinin kitle içinde kendi benliğinden sıyrılması durumunu “hipnotik” olarak adlandırmakta, yani bireyin bu ruh durumunu hipnozlu bir bireye benzetmektedir. Öte yandan Le Bon'a göre; ortak bir kitle ruhu, tek tek bireylerin sahip olduğu karakteristik özelliklerden oldukça farklılarını bir arada barındırabilir. Bu noktada üzerinde düşünölmeye değer yeni bir soru meydana gelir. Kitleleri bu denli ortak bir ruha büründüren temel sebepler nelerdir? Bu sorunun yanıtı, doğrudan kitlelerin psikolojisinde aranmalıdır (Reich, 2014: 47).

2.1.2. Kitlelerin Sabit Karakteristiğı

Her insan, bir başka insanda kendisinden bir parça bulmak ister. Bireyin yaşamı, pek çok dönemde içinde bulunduğu yalnızlık duygusunu gidermek başkaları ile ortak bir potada erimek adına attığı adımlarla geçer (Gasset, 1998: 58).

Kitle psikolojisine yönelik yapılan ilk açıklamalar, bireysel özelliklerden ziyade kitlenin sahip olduğu temel karakter üzerinedir. Bu düşünce ile yapılan çalışmalar bireylerin kitle içindeki davranışlarının, tek başına iken sahip olduğu kişisel özelliklerden farklı olduğu yönündedir. Örneğın, bireyin tek başına iken kendini kontrol edebilme ve hareketlerine dikkat edebilme yeteneğı kitle içerisindeyken yok olmaktadır (Le Bon, 2015: 37). Başka bir ifadeyle, birey diğerlerinden ne denli farklı olursa olsun kitle içerisinde ortak bir ruha, bir tabiata sahip olacak, kendi karakteristik özelliklerinin ötesinde başka bir karaktere bürünecektir (Le Bon, 2015: 27). Kitle içerisinde bu karakterin oluşumuna dair çeşitli sebepler vardır. Öncelikle birey kitle içerisinde kendini yalnız hissetmemekte ve dolayısıyla kalabalığın verdiği coşkudan güç almaktadır. Tek başına mesul olacağı her şeyden kalabalık içerisindeyken mesul olmayacak, yani birey anonim bir varlığın parçası olarak kendi

sorumluluklarını bir kenara bırakıp kalabalıklar içerisinde eriyip gidebilecektir (Le Bon, 2015: 29).

Le Bon (2015; 37), kitle içerisinde ki bireyin kolaylıkla tahrik olup harekete geçebileceğini ifade eder. Ona göre birey tek başına olduğundan ziyade kitle içerisinde kalabalıktan aldığı güç ile kolaylıkla suç işleyebilir veya tek başına iken gerçekleştiremeyeceği bir kahramanlığı kitlenin bir mensubu iken gerçekleştirebilir. Bu hususta bireyin duygu yoğunluğuna işaret eden Le Bon kitlelerin bilinçaltı ile yönetildiği kanısındadır.

Tarih içerisinde büyük değişimlere sebep olan hareketlerin (Hıristiyanlık, Sosyalizm vb.) temel dayanakları pek çok tarihçi tarafından rasyonel akıl yürütmeye dayalı olarak sebebendirilmeye çalışılsa da, Le Bon (2011; 92)'a göre bunların hepsinin temelinde yatan, duygular ve mistik inanışlardır. İnsanlar rasyonel mantık ile hiçbir ilgisi olmayan mantık biçimine itaat etmektedirler. Le Bon (2015; 50)'un bu düşüncesi, kitlelerin duygularının abartılı ve basit oluşlarını ifade eder. Örneğin; Le Bon (2015; 51) kitle içerisinde ortaya atılabilecek küçük bir fikrin veya şüphenin su götürmez bir gerçek haline dönüşümünün çok çabuk gerçekleşeceğini dile getirmektedir. Bir fikrin kuvvetli bir şekilde içselleştirilmesi tamamen duygularla ilgilidir. Kitle akıl ile değil duygu ile hareket eden bir varlıktır (Le Bon, 2015: 52). Bu duygular kitle içerisindeki bireyi hipnotize olmuş bir kişi haline getirmektedir. Başka bir ifade ile birey kitle içindeki coşkuya kapılarak normalde sergilemeyeceği davranışları sergileyebilecek ve hatta kitle içinde başka bireylerle olan etkileşimleri neticesinde, hipnozun yarattığından çok daha büyük bir coşkuya kapılacaktır (Le Bon, 2015: 31). Le Bon (2015; 32), kitle içindeki bireye dair görüşlerini şu sözleri ile desteklemektedir; *"...bilinçli insanların kaybı bilinçaltı ile hareket eden insanların hâkimiyeti, duyguların fikirlerin aktarım yoluyla aynı istikamete yönelişi, telkin olunan fikirlerin hemen eyleme geçirilme isteği içerisinde yer alan bireyin temel karakteristik özelliğidir. Artık bu adam kendisi olmaktan çıkmıştır. Robotlaşmış ve iradesi kendisine rehber olmaktan çıkmıştır"*.

Le Bon (2015; 42), bu sözleri ile aynı zamanda kitlelerin akli muhakeme yeteneğinden mahrum olduğunu ifade etmekte ve bu sebeple kolaylıkla kendilerine yöneltilen düşünceye adapte olabileceğini dile getirmektedir. Kitle içerisinde ki

coşkunun zihin sarhoşluğunu yaşayan birey, kendilerine telkin edilen bir düşünceyi kolaylıkla içselleştirecek ve kitle içerisinde bu düşünce bireyden bireye kolaylıkla bulaşacaktır. Öte yandan Kitle içinde bulaşıcı özellik gösteren fikirlerin tamamen zihinlere yerleşmesi için bireylerin hayal kurmaları gerekir (Le Bon, 2015: 61). Kitle içindeki bireyler ancak geleceğe dair kurdukları hayaller ve inançlar sayesinde kendilerini o fikir için feda ederler. Bu sebeptendir ki; kitle içerisinde yerleştirilmeye çalışılan bir fikir ne denli gerçek bir öğreti olursa olsun bireylere geleceğe dair bir ümit aşamadığı veya mevcut hayatının ıstırabından kurtulmak isteyen bireyler için tutunacak bir dal uzatmadığı sürece kitlelerin ruhunda yer bulamayacaktır (Hoffer, 1998: 48). Bunun yanı sıra Le Bon (2015; 63), fikirlerin bilinçaltına işlenmedikçe ve bilhassa duygu halini almadıkça etkili olmayacağını söylemekte bunun ise zaman alacağını ifade etmektedir. Örneğin Fransız ihtilalinin cereyan etmesine kadar geçen zaman, fikirlerin zihinlere yerleşmesi için uzun bir süreye ihtiyaç duyduğunun kanıtıdır. Ancak bu uzun süre sonunda yarattığı siyasi değişimler ve dolayısıyla kitlelerin bu fikir doğrultusunda ortaya koyduğu güç de açıktır.

Kitle içinde yer alan birey kendi mükemmelliğine değil, o kitleyi yaratan ırkın, dinin, öğretinin veya ulusun mükemmelliğine inanır (Hoffer, 1998: 14). İnanıldığı bu mükemmellik büyük bir güce sahiptir ve bu güç devletin o mükemmelliği koruyor olmasından kaynaklanır. Kitle insanı devlette gördüğü bu anonim güçte kendinden bir parça görmekte ve devlet ile kendisini özdeşleştirmektedir. Bu düşünceden hareketle örneğin bir toplum içinde meydana gelecek herhangi bir kargaşa ve problem yaşandığında kitlenin inancı, devletin sonsuz ve sınırsız kaynaklarıyla bu duruma müdahale edeceği yönündedir (Gasset, 2003: 113). Gasset (2003; 108), kitlelerin bu inancı sebebiyle, toplum ilişkilerinin doğru bir şekilde düzenlendiği yerde insanların, yönetmek, temsil edilmek ve kitle olmaktan vazgeçmek amacıyla olduklarını öne sürmektedir. Ona göre böyle bir ortamda bireyler, kendinde bulamadığı bir yönetme gücünü başkalarına devredecektir çünkü insanlar kendilerini yönetecek bir otoriteye ihtiyaç duymaktadır. Eğer bir devlet güçlü bir otoriteye sahip değilse kitle ve devlet arasında bir güç çatışmasının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Gasset, bu noktada kitle isyanlarının şiddet boyutuna dikkat çekmektedir. Gasset'e göre kitlelerin devlete karşı başarısı onların linç kabiliyetinde yatmaktadır. Başka bir ifade ile kitlelerin duygularında öfke ve şiddetin hakim oluşu bir güç ilişkisini

beraberinde getirmekte ve kitleler güçlü olmayan bir devlete karşı linç girişimine başvurmaktadır (Gasset, 2003: 110). Benzer şekilde Le Bon (2015; 54)'un da görüşüne göre kitleler kendilerini baskı altında tutan zorbalara yönelmektedir. İktidarını kaybeden zorbalara, kitleler tarafından hor görülüp ezilecektir. Bunun sebebi, zorbaların güçlerini kaybetmesi ve kitlelerin onlara karşı barındırdığı korku duygusunu geride bırakmasıdır. Hoffer (1998; 169)'a göre ise kitleler kendini ifade özgürlüğü değil bağımsız benliklerinin çekilmez yükünden kurtulmayı körü körüne de olsa bir otoriteye tapınmayı arzulamaktadır. Kitlelerin isyanları, ayaklanmaları yönetimlerin kötülüklerine karşı değil iktidarsızlıklarına ve zayıflıklarına karşıdır. Bu benzer görüşlerden hareket ile kitlelerin güce olan sevgisini ve gücün azaldığı noktada kendilerini feda edebilecekleri herhangi bir yapıya karşı nefret besleyebilecekleri sonucu doğmaktadır. Güce sahip olan bir kurum, yapı veya kişiye karşı beslenen hayranlık gücün sekteye uğraması durumunda yerini öfke, nefret ve şiddet üçgenine bırakacaktır.

2.1.3. Freud: Özdeşleşme ve Libidosal İlişkiler Ekseninde Kitle Psikolojisi

Çağdaş psikoloji alanında bilhassa birey psikolojisi üzerinde yaptığı çalışmalar ile önemli bir yer tutan Freud, toplum psikolojisinin anlaşılması ve kitle hareketleri üzerine ortaya attığı fikir ve görüşleri sayesinde, kitle içindeki bireyin davranışlarının açıklanabilmesi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

Le Bon'un kitle içindeki bireyin şuurunu kaybetmesi görüşünden etkilenen Freud, konuya daha detaylı bir anlatım getirerek, kitle içindeki bireyin hipnotize edilmiş bir bireydeki benzer özellikleri sergilediği görüşünü savunarak Le Bon'un kitle davranışı hakkındaki görüşlerini ileriye taşımıştır (Arkonaç, 1998: 362). Freud (1998; 15), kitle içindeki birey davranışını kısaca şu sözlerle ifade eder; "*Kitle içinde birey davranışlarının bilincinde olmaktan çıkar, hipnotize edilen kişideki gibi bazı yetenekleri silinip giderken bazıları alabildiğine güçlülük kazanır*". Burada bahsedilen durumla, hipnoz ile çevresinin her bir hareketinden etkilenen insanın durumunda benzer bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin, çevresinin davranışlarını koşulsuz şartsız içselleştiren birey ile hipnoz altında olup her emre koşulsuz itaat eden birey arasında ki benzerlikte ortaya çıktığıdır (Adler, 2007: 74). Freud (1998; 15); Le Bon'un, bireylerin kitle içerisindeki değişimini açıklamak adına öne sürdüğü

“sirayet” ve “telkin” kavramlarının aslında bireylerin hipnoz sonucu gösterdiği tepkiler ile aynı olduğunu ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle Freud, hipnotize edilmiş bir bireyin sirayet ve telkin halinde olabileceğini ileri sürmüştür. Bu görüşe ek olarak, özellikle telkin kavramının altında sirayetten daha farklı bir sebebin olabileceği görüşünü savunan Freud, sirayet yoluyla bireylerin hipnoz durumunun benzer olabileceğini savunsa da telkin hususunda Le Bon’un görüşlerinden ayrılmaktadır (Freud, 1998: 16).

Freud, Le Bon ve McDougall gibi düşünürlerin öne sürdüğü üzere, bireyin kitle içinde kendini eritmesi veya Freud’un deyimiyile “sindirilmesi” gibi nedenlerin kitle içinde gözlemlenen olayları açıklamakta yeterli olmayacağını öne sürmektedir (Freud, 1998: 31). Sirayet kavramını hipnoz durumundaki bireyle açıklayan Freud (1998; 34), telkin kavramının altında yatan sebep olarak ise libido kavramını kullanmıştır. Freud libido kavramını şu şekilde açıklar; libido, sevgi kavramı ile birlikte değerlendirilen ve cinsel birleşmeyi hedefleyen erotik bir yakınlığı ifade eder. Anne baba sevgisi, evlat sevgisi, insanlığa olan sevgi gibi her bir sevgi türü hem soyut hem de somut manada bu sevgiye kendini adanmışlık durumunu libido ile ilgilidir. Freud libidosal sevgi olarak adlandırdığı “duygusal bağlanımların” kitle psikolojisinin özünü oluşturduğu savunmaktadır. Bu görüşe göre örneğin bir birey, kitle içinde kendi özgürlüğünü bir kenara bırakıp, başkalarının telkinlerine kendisini kaptırmışsa bu durum bireyin uzlaşma isteği veya kitlesine karşı duyduğu sevgi ile ilgilidir (Freud, 1998: 35-37).

Bireyin kitlesine olan bağlılığı ve sevgisi, başka bir ifade ile bir kitleye özgü olan her şey, Freud’a göre sonradan oluşmuş yeni bir özellik değil, tam aksine daha önceden beri var olan ama çoğu durumda örtülü vaziyette bulunan özelliklerin ortaya çıkışıdır (Adorno, 2011: 31). Örneğin bir kitlenin başka insanlara karşı duyduğu ayrımcılık ve öfke tutumu bireyler üzerinde kısa bir inceleme yapıldığında, en basit haliyle hemen karşımıza çıkar. İki farklı okulun öğrencilerinin birbirlerine karşı hor görücü veya ayrımcı olması, İspanya’lıların Portekiz’lileri sevememesi, iki farklı kentin sakinlerinin birbirlerine üstünlük taslamaya çalışması gibi. Asıl soru hemen her yerde karşımıza çıkabilecek bu durumların kökeninin ne olduğudur? Freud (1998; 30) bu konuyu “bensevi” kavramıyla açıklar. Ona göre, herhangi bir yabancıya karşı beslenen antipati yahut soğuk tutum bir bensevinin veya narsizmin sonucudur.

Bensevi kavramı, insanların kendi varlığını korumaya çalışmasını ifade eder. İnsanlar kişisel özelliklerine karşı bir saldırı, eleştiri yahut onu değiştirmeye yönelik herhangi bir durumda bensevi denen mekanizma aracılığıyla kendileri korurlar. Ancak kitle içerisinde bireyler kendini aynı tür varlıklar olarak görürler. Her birey diğer bireylerin kendine has özelliklerine katlanır, diğer bireyleri kendi ile denk görür. Bu sebeple onlarla birlikte olmayı tercih eder. Onları kendinden uzaklaştırmaz. Bu noktadan hareket ile Freud, bensevinin önüne geçen tek şeyin libidosal bağlanım olduğunu söyler (Freud, 1998: 50). Freud (1998; 51), libidosal bağlanımdan ziyade bir bensevi kısıtlamasının mümkün olmayacağını ancak tek yolun libidosal bağlanım olduğunun altını çizer ve bunu açıklarken libidonun var olmadığı duruma koşul olarak, her bireyin birbiriyle dolaysız bir çıkara sahip olması gerektiğini söyler. Bu durumda libidosal bağlanımdan farklı bir açıklamanın zorluğuna dikkat çekmektedir. Başka bir ifadeyle, libidonun bireyde gerçekleşen gelişim süreci içinde ortaya çıkan bulgular, toplumsal yaşam içinde geçerlidir. Libido kavramı, önemli hayati gereksinimlerin doyuma ulaşmasına dayanır ve onun seçmiş olduğu ilk nesnelere bu doyumu sağlayacak kişilerdir. Yalnızca bireyde olduğu gibi bütün insanlığın gelişiminde de sadece sevgi üreticisi olarak rol oynayan libido, bireyi bencillikten alıkoyup özgeciliğe yönlendirme sürecini meydana getirir.

Bireylerin libidosal sevgi sonucu meydana gelen duygusal bağlanımlarının bir diğer önemli sonucu da “özdeşleşme” dir. Özdeşleşme adı verilen kavram duygusal bağlanımın bilinen en eski biçimini oluşturmaktadır (Freud, 1998: 55). Özdeşleşme; bir kişinin kendisini bir başkası ile eş bir biçime getirmesi, kendisini o kişi veya kişilere benzetmesi anlamına gelir (İsen ve Batmaz, 2002: 35). Özdeşleşme durumunda bireylerin sanki bir başkasıymış gibi davranması temel koşuldur (Adler, 2007: 70). Özdeşleşmenin kökeni, insan yaşamının ilk anından itibaren bireyler arasında olan toplum duygusunda yatar (Adler, 2007: 71). Bu noktadan hareketle, bir kitle içinde yer alan bireylerin karşılıklı duygusal bağlanımları neticesinde özdeşliği oluşturan bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Freud, bu özdeşliğin kitle içinde bir öndere duyulabilecek biçimine dikkat çekmektedir (Freud, 1998: 57). Ona göre kitleler bu haliyle, kendi benlerini bir nesne ile birleştiren ve dolayısıyla birbirleriyle özdeşleşen bir topluluğu ifade eder (Freud, 1998: 69). Freud bahsettiği özdeşleşme halinde ki nesneyi bireyin ilk ben ideali olarak ortaya koyduğu baba figürü ile açıklamaya

girişmiştir. Ona göre bahsi geçen nesne bir kitlenin lideridir ve bu lider babanın yerini alır.

Freud (1998; 86), kitle bireyinin özdeşleştiği lideri, bireyin aile içinde kendini ilk olarak özdeşleştirdiği baba figürü ile bir tutarak bireylerin toplumsal hayata geçmeden evvel yaşadığı çocukluk travmalarına ve cinsel bağlanımlarına işaret eder. Freud'a göre baba figürü çocuk üzerinde kurduğu otorite ile kitlenin nesnesidir. Le Bon'un da dediği gibi itaate aç bireylerden meydana gelen kitlelerin bireyi, bir baba otoritesi altında ezilir. Bireyin bu ezilişinin altında yatan sebep ise telkin veya düşünsel çaba değil cinsel bağlanım ile ilişkilidir. Freud'un bahsettiği bu cinsel bağlanımın temeli "Oidipus" karmaşasında yatmaktadır.

Oidipus kavramını açıklamaya geçmeden önce Freud'un ortaya attığı bir başka kavram olan "libido" kavramına geri dönmek gerekir. Freud libido kavramını "narsistik libido" ve "nesne libidosu" olarak ikiye ayırmıştır. İlk başlarda kendi öz benine yatırılmış olan narsistik libido süreç içinde nesne libidosuna aktarılmaktadır. Bu aktarım esnasında cinsel hakimiyet giderek ortadan kaybolur ve nesne libidosu tamamen toplumsal ve kültürel değerlere bağlanır (Tura, 2007: 56). Bu açıklama neticesinde bireyin kendini ait hissettiği kültürel değerler ve kendisi gibi olduğuna inandığı diğer bireyler arasından cinsel bir bağlanım olduğu sonucu çıkar. Başka bir ifadeyle, birey aynı kültürel inanca sahip olan diğer bireylere libidosal bir sevgi ile bağlıdır. Kitleleri bir arada tutan temel faktörlerden biri bireyler arasındaki bu cinsel bağlıdır.

Freud'un nesne libidosu ile açıkladığı cinsel dürtülerin ilk dönemden yani narsistik dönemden nesneye yönelmesi süreci Oidipus adı verilen süreci kapsar. Başka bir ifadeyle bu süreç, libidonun sosyo-kültürel çevreye adapte olması sürecidir. Libido, bireyin ilk doğum anını izleyen süreçten itibaren üç değişik evrenden geçer. Freud bu evreleri, oral dönem, anal dönem ve fallik dönem olmak üzere üçe ayırmıştır. Anal dönem nesne libidosunun gelişim göstermeye başladığı aşamadır ve fallik dönemle birlikte nesne libidosu iyiden iyiye ağırlık kazanır, bu dönemde bireyin cinsel yönelimleri ana-babaya doğru kaymaya başlar. Erkek çocuklar için anneye duyulan cinsel arzular babaya olan düşmanlığı, kız çocuklar için ise babaya duyulan arzuların yeşerdiği bu dönem Oidipus karmaşasının tohumlarının atıldığı dönemdir (Tura,

2007: 57). Bu karmaşada çözüm, cinsel yasakların tanınması sonucu erkek çocuğun anneye olan arzularını yok etmesi ve kendini baba ile özdeşleşmesidir. Kız çocuk ise durum daha uzun bir süreci kapsar. Bu süreci “latans” adı verilen süreç karşılar. Latans sürecinde artık toplumsal yüceltmeler yerleşmeye başlar ve en nihayetinde “ergenlik” sürecine gelindiğinde toplumsallaşmaya erişilmiş ve kültür kurallarına adapte olunmuştur (Tura, 2007: 58). Bilhassa ensest yaşağı öğrenen birey, baba yaşağını içselleştirerek başlattığı süreci diğer kültürel ahlak değerlerini içselleştirerek tamamlar (Tura, 2007: 60).

Freud, toplumsal kimlik kazanma ve kültürel değerleri içselleştirme aşamasını üçe ayırır. Bireyin toplumsallaşma yönünde geçirdiği bu üç aşama veya koşul id, ben ve üst ben kavramlarından meydana gelir. Buna göre id; bilinç dışı itkilerin kökenine işaret ederken, ben (ego), idin gerçeklik ilkesine dönüşmesine yarayan ve bastırmalar neticesinde cinsel eğilimlerden sıyrılmayı ifade eder (Tura, 2007: 59). Ben kişinin kendi koşullarını değerlendirmesi ve gerçekliğinin algılanmasına yardım eder. En nihayetinde üst ben adı verilen kavram ise ben’in bir kısmının çeşitli kültürel faktörleri içselleştirmesini ifade eder. Üst ben bireyin bilinç dışı mekanizmalara olan itaatini gerçekleştirir (Tura, 2007: 60). Üst ben ile toplumsal olarak algılanan yasakların içselleştirilmesi, babaya duyulan öfke veya arzunun onunla özdeşleşme ile sonuçlanması, bireyin kendi ben’inin üzerine babanın veya annenin üst ben’ini yerleştirmesi anlamına gelmektedir (Tura, 2007: 86).

Özetle Freud; toplumsallaşmanın cinsel yasaklar ile başladığı görüşünden hareketle, libidosal bağlanımların ileriki yaşlarda dış çevreye yöneldiğini ve bireyin kendini ait hissettiği kitle içindeki diğer bireyler ile bir arada olmak uğruna kendi beninden fedakârlık ettiğini ifade eder. Aynı zamanda birey ileriki yaşlarında ben idealini, bir üst ben olarak içselleştirdiği babadan ayırarak kitle içindeki bir lidere bırakmaktadır.

2.2. Sosyal Psikoloji Açısından Kitle Psikolojisinin Değerlendirilmesi

İnsanoğlu yalnız doğar, ancak yaşamı boyunca yalnız değildir. Onu çevreleyen dünyada, başka bireyler ile birlikte yaşamaya mecbur ve muhtaçtır. Tarih boyunca bir arada yaşamayan herhangi bir insan bulgusuna rastlanmamıştır. İnsanlar toplu bir yaşama ihtiyaç duymaktadırlar. Adler (2007; 35), bu ihtiyacın kendini savunmak zorunda olan bütün canlılarda olduğu gibi insanda da sürü psikolojisi neticesinde

ortaya çıktığını savunmaktadır. Dolayısıyla, insanoğlu mevcudiyetinin devamını sağlamak adına iş bölümü yağıarak bir grup halinde yaşamayı öğrenmiş bu sayede hayatta kalmayı başarabilmiştir (Adler, 2007: 36).

İnsanın hayatta kalabilmek adına geçirdiğı tüm bu çevresel ve sosyo-kültürel adaptasyon sürecine “toplumsallaşma” adı verilmektedir. Başka bir ifade ile bireyin doğduğu toplum içinde hayatta kalmayı öğrenmesi, o kültürün özelliklerine uyum sağlaması toplumsallaşmayı ifade etmektedir (İsen ve Batmaz, 2002: 61). Bir insanın çocukluk sürecinden itibaren, içine doğduğu toplumun bireyi haline gelmesi, sosyal psikolojide toplumsallaşma olarak anılan, en uzun ve meşakkatli süreçtir. Çocuk bu süreç içerisinde yaşadığı toplumun kültürel değerlerini tanır ve toplumsal ilişkilerin kurulmasını öğrenir (İsen ve Batmaz, 2002: 21) Çocukluk veya dünyayı algılayabilmeye başlama anından itibaren geçen toplumsallaşma süreci bireyin bütün bir ömrünü kapsar. Toplumsallaşma kişinin doğumu ile başlayıp ancak ölüm ile sona ermektedir (İsen ve Batmaz, 2002: 22)

Toplum bir takım kültürel değer ile yönetilmektedir. Bir toplumun var olduğu andan itibaren yarattığı gerek maddi gerekse manevi değerlerin tümünü ifade eden kültür, bireylerin toplumsal ilişkilerinde birbirleri ile olan iletişimlerini yönetecek ve çeşitli kuralları koyacak olan bir anahtar niteliğindedir (İsen ve Batmaz, 2002: 20). Başka bir ifadeyle kültür, topluma ait olan tüm bireylerin zaman içerisinde ürettiğı bilgi, ahlak anlayışı, sanat, değer yargılar, alışkanlıklar ve toplumsal kuralların tümünü içermektedir. Bir toplumun taşıdığı değer ve inançlar o toplumun kültürünün en önemli yapıtaşdır (Silah, 2000: 319). Bir toplum anlamını sahip olduğu değer ile kazanır. Bu yüzden toplum içinde yaşayan pek çok birey bunların korunmasının toplumun huzuru ve geleceğı açısından önemli olduğuna inanır (Silah, 2000: 322). Bireylerin heyecanı ve duyguları ile birlikte var olan değerler, bazı kişiler için uğrunda savaşmaya ve ölmeye dahi değecek kadar değerlidir (Silah, 2000: 323). Nihayetinde, bireyin hayatında bu denli bir öneme sahip olan “öğrenilmiş kültür” sayesinde birey, toplum veya toplum içindeki gruplar ile iletişimini sağlamlaştıracak ve bağılı olduğu toplumsal yapının özelliklerini yansıtacaktır. Bireyin toplumsal yapılar içindeki kurallara uyması ve o yapının özelliklerini taşıması sosyal varlığının devamı açısından önemlidir çünkü toplum kurallarına uyum sağlamayan, onları benimsemeyen bireyleri cezalandıracak ve dışlayacaktır (İsen ve Batmaz, 2002: 22).

Bireyler toplum tarafından dışlanmamak veya cezalandırılmamak için bu kurallara uyum sağlayacaktır. Zira her bireyin içinde bulunduğu toplum içerisinde belirli bir statüsü vardır ve bu statüsünü korumak için gereken adetlere, gelenek ve göreneklere uyum sağlamaya mecburdur (Yörükân, 2000: 133).

Toplumsal yapı hemen hemen her toplumda var olan dört farklı statü grubunu içermektedir. Bunlar; yaş-cinsiyet, aile ve akrabalık ilişkileri, meslek grupları, bağlı veya üyesi olunan dernek ve gruplardır. Her birey toplumda bu statü gruplarından bir veya bir kaçının içinde yer alır. Bu statü grupları bizlere bir toplumun sosyal yapısını gösteren temel yapı taşlarıdır. “Sosyal yapı”, bir toplum içinde yaşayan insanların bilinip anlaşılabilmesi için önemli bir kaynaktır. Sosyal yapıyı anlayabilmek o toplumun veya toplumsal grubun bireyini anlayabilmeyi ifade eder. Çünkü bireyin içinde yer aldığı grup yaşamı onun kişiliğinin gelişmesinin ana koşuludur (Yörükân, 2000: 136). Örneğin, ön yargılar bireyin doğuştan getirdiği özellikler değildir. Birey bunları aile, arkadaş veya içinde bulunduğu toplumsal gruptan öğrenir (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 184). Bu şekilde birey, çevresinin bir takım sosyal tutum ve değerlerini öğrenirken, bireyin bu süreci içinde kişilik oluşumunda meydana gelen değişim ve gelişimleri ise sosyal psikoloji takip eder. Başka bir ifadeyle; sosyal psikoloji bireyin diğer bireylerle olan etkileşimini, sosyalleşmesini, gruplaşmasını inceleyerek bireyin hayatı ve kişiliği hakkında yorumlarda bulunur (Silah, 2000: 117)

Sosyal psikoloji, bireyin toplumsal hayatını incelerken “sosyal etki” kavramından faydalanır. Sosyal etki kavramı, sosyal yaşam içerisinde bireylerin birbiri ile olan iletişimleri ve etkileşimleri sonucunda, herhangi bir konu üzerindeki görüşlerinin şekillenmesi veya değişmesini ifade eder. Başka bir ifadeyle sosyal etki insanların, karşılıklı olarak, davranışlarını, duygularını veya tutumlarını etkileme çabasıdır (Sakallı, 2001: 14). Örneğin, gittiğimiz herhangi bir kafede veya yürüdüğümüz bir caddede ellerinde broşür taşıyan ve bizlere bir şeyler anlatmak isteyen yabancılar görürüz. Bu yabancılar çoğunlukla üye oldukları dernekler veya dâhil oldukları siyasi, toplumsal vb. herhangi bir topluluk için bizlere bilgi vermek ve dolayısıyla düşüncelerimizi kendi görüşleri doğrultusunda etkilemek isterler. Bu ve bunun gibi karşılıklı sürece dayalı olan etkileme sosyal etkinin en bilinen ve yaygın türü olan “birebir etkileşim” dir (Sakallı, 2001: 15). Sosyal etkinin bir başka türü de bir konuşmacı eşliğinde yapılan sesleniştir. Söz gelimi, siyasi parti liderleri bir

konusmacı olarak geniş kitlelere seslenir ve onları etkilemeye çabalarlar. Bu türden bir sosyal etkiye en güzel örnek elbette Aldoph Hitler'dir (Sakallı, 2001: 18). Ayrıca çeşitli basın yayın organları da sosyal etkinin önemli bir kolunu oluşturur (Sakallı, 2001: 19).

Sonuç olarak pek çok birey farklı sosyal etkilere maruz kalmakta ama en nihayetinde pek çok birey ortak bir paydada buluşmaktadır. Her birey yaşadığı toplumun belirli özelliklerini çeşitli süreçlerden geçerek kendinde barındırır. İçinde bulunduğu toplumda kendisi ile duygusal veya kültürel olarak yakın hissettiği diğer bireylerle kaynaşır en nihayetinde ait olduğu grup ile arasında bir bağ kurar. Tüm bu süreç içerisinde mühim olan, sosyal hayatta bireyin davranışlarında bir anlam bulmaktır. Bu sebeple sosyal psikoloji, bireyin toplum içinde maruz kaldığı çeşitli etkilerin onun davranışlarına tutumlarına ve algılarına nasıl etki ettiğini incelemektedir (Kağıtçıbaşı, 1988: 7). Temel soru ise farklı bireylerin bir araya geldiğinde nasıl benzer davranışlar sergilediğidir (Kağıtçıbaşı, 1988: 14). Bu sorunun cevabı Le Bon'un da üzerinde durduğu Kitle içinde bireyin, kitle tarafından yönlendirildiği fikrinden yola çıkarak "grup zihni" veya "grup etkisi" kavramlarında aranmaya çalışılmıştır (Kağıtçıbaşı, 1988: 14). Kitlelerin davranışları gruplar şeklinde algılanabilir bir somutluğa sahiptir. Kitle içindeki bireyler, kitlenin kimliğine bürünmekte ve bireysel kimliklerinden kitlenin bir üyesi olarak edindikleri sosyal kimliklerine doğru bir dönüşüm yaşamaktadırlar. Dolayısıyla sosyal kimlik teorisi ve sosyal sınıflandırma arasında bir bağ vardır (Arkonaç, 1998: 369). Kitledeki benzer davranış, kitle içindeki bireylerin eşit düzeyde özdeşleşme yaşamaları neticesinde ortaya çıkmaktadır. Kitlede davranışında sosyal sınıflandırma kitlenin mevcudiyeti ile başlamakta dolayısıyla, ben ve diğerleri şeklinde bir grup üyeliği ayırımına giderek sosyal sınıflandırma sürecini hızlandırmaktadır. Bu durum ise yüksek seviyede sosyal kimlik oluşumunu meydana getirmektedir. Kitle iki özellik taşımaktadır. İlk olarak bir kitle gruptan daha fazlasını içermektedir. Bu sebeple kitle davranışı çoğunlukla gruplar arası davranışla benzerlikler göstermektedir. İkinci olarak ise kitle içindeki bireyin bireysel kimliğinden uzaklaşması ona aynı zamanda bir grubun ferdi olarak kuvvetli bir sosyal kimlik kazandırmaktadır. Kısacası bireyler kitle içinde kendi kimliklerini kaybetmekten ziyade grup tarafından belirlenen ve

özdeş davranış kalıpları içeren yeni bir kimliğe doğru geçiş sağlamaktadır (Arkonaç, 1998: 371).

Kitle davranışı ve kitle bireyinin psikolojisi konusu sosyal psikoloji içinde incelenen bir takım kuramlar ile izah edilebilir bir boyut kazanmaktadır. Kitle davranışlarının “grup” davranışları ile benzer özellikler göstermesi, bireyin kitle içinde bireyselliğinden uzaklaşması ve yeni bir kimliğe bürünmesi gibi konular bu başlık altında açıklanmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Kitle Psikolojisinde Toplumsal Kimliğin Önemi

Bir insan dünyaya geldiği andan itibaren çevresi ile etkileşim halindedir. Bebeklikten çocukluk ve yıllarına değin geçen sürede çevresini tanımaya ve doğduğu çevrenin sahip olduğu kültürü öğrenip ona ayak uydurmaya başlar. Bireyin geçirdiği tüm bu öğrenme sürecine “toplumsallaşma” adı verilmektedir. Birey toplumsallaşma süreci içinde toplumun bir parçası olacağı kültürel değerleri içselleştirir. Bu sayede toplum içinde birbirine benzer hisleri taşıyan ve davranışları sergileyen bireyler meydana gelir (Kağıtçıbaşı, 1988: 245).

Toplumsallaşma aşamasında çocuk özdeşleşme yoluyla kimliğini kazanır (Metin, 2011: 82). Başka bir ifadeyle, çocukluk çağından itibaren çevresinde gerçekleşen olayları ölçer değerlendirir ve en nihayetinde kendisi ve dünya ile arsında bir bağ kuracak olan kimliğine kavuşur (Güldü, 2011: 28). Kimlik henüz çocukluk çağında içselleştiren ve yetişkinlikte dahi kişinin kim olduğunu ve kendisini nasıl tanımladığını ifade eden bir kavramdır (Şahin, 2013: 44). Bu haliyle toplumsal öğrenme süreci içinde insana sunulan tüm rollerin bir bütünü içerir (Şahin, 2013: 45). En genel tanımıyla kimlik, bir insanın “ben kimim?” sorusuna verdiği yanıtların toplamıdır. Her toplumun kendine has bilişenleri içerisinde kimlik, bireyin dünyasını meydana getirir (Metin, 2011: 82).

Kimlik türleri bireysel ve sosyal olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır (Şahin, 2013: 45). Bireysel kimlik benlik kavramının bir alt bölümünü meydana getirmektedir (Arkonaç, 1998: 273). Yukarıda bahsedilen “ben kimim?” sorusunun cevabını içeren tüm inançlar benlik kavramını oluşturur (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 105). Bireyin bir takım psikolojik özellikleri, zihinsel veya bedensel

gerçekleştirebilirlikleri ve şahsi nitelikleri bireysel kimliği dâhilindedir (Arkonaç, 1998: 273).

Toplumsallaşma ile gelen bilgilerin oluşturduğu benlik, aile akrabalar ve yakın çevreden edindiğimiz bilgiler ile birlikte oluşur. Kişinin çocukluğundan itibaren maruz kaldığı bir takım eğitimsel faktörler ile benlik kavramının mühim yönlerini içselleştirmiş olur (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 107). Toplumsal kimlik ise kişinin benliğinin bir parçasıdır. Kişinin benliğinin bir parçası olan toplumsal kimlik, onun toplum içinde çeşitli gruplara ve gruplara olan üyeliğine verdiği duygusal değer ile ortaya çıkar. Örneğin kişinin ailesi ve diğer kişilerle olan ilişkileri, yaptığı iş, dini veya siyasi toplumsal grubu benliğin önemli yönlerini ortaya çıkaran veya pekiştiren diğer topluluklar toplumsal kimliği belirleyen unsurlar arasında sayılabilir. Başka bir ifadeyle; toplumsal kimlik, bireyin resmi veya gayri resmi olan çeşitli topluluklar ile ilişkili aidiyetlerini ifade etmektedir. Bir kişinin milleti, cinsiyeti, mesleği, siyasi görüşü onun toplumsal kimliğinin belirleyicilerindedir. Birey, toplumsal kimliği ile sosyal olarak özdeşleşmiştir (Arkonaç, 1998: 273) ve Tarhan (2010; 42)'a göre bir kişinin toplumsal kimliği onun kendini psikolojik olarak güvende hissetmesini sağlamaktadır. Öyle ki, kişi bir topluma ait belirli bir sınıf içerisinde veya belirli etnik, dinsel grupta dünyaya gelmektedir. Çocukluktan itibaren sıklıkla iletişim halinde olunan bu gruplar kişinin toplumsallaşmasının en önemli parçasıdır. Çocukluktan yetişkinliğe geçiş döneminde bireyin kendisine verdiği duygusal değer ve bu değerın kaynağı olan topluluklar bireyin ait hissettiği grubu seçmesine sebep olur. Dolayısıyla benlik kavramı yani bireysel kimlik ve toplumsal kimlik iç içe geçmiş iki kavram olarak birbirlerini etkiler ve biçimlendirir (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 111).

Toplumsal kimlik benliğin belli bir toplumsal gruba ait olması biçiminde bilgi veya bilince dayanır. Bu bilinç, bireylerin kendilerini bir grubun üyeliği içinde kategorize etmeleriyle oluşur (Şahin, 2013, s. 45). Toplumsal kimlik kuramı üç temel varsayımdan hareketle açıklanır. İlk olarak insanlar, toplumsal dünyayı iç ve dış gruplar olmak üzere iki farklı gruba ayırır. İkinci olarak ise kendini bir iç gruba ait hisseden veya bir iç grubun üyesi olan birey bu üyelik sayesinde kendisine bir saygı unsuru üretir. Son olarak ise bireyin kendine duyacağı saygı, üyesi olduğu iç grubun yüksek veya düşük statülü olması ile ilgilidir (Taylor, Peplau ve Sears, 2015, ss.197).

Toplumsal kimlik kavramının bu şekilde toplumsal açıdan kapsamlı bir teorik düzlemde açıklanması çeşitli etnik grupların davranışlarını anlamakta da oldukça açıklayıcı ve yararlı bir avantaj sağlamaktadır (Hogg, 1997: 97).

Özetle, toplumsal kimlik kavramı bireyin zaman içinde kendini ait hissettiği veya doğuştan edindiği din, etnik köken, ideoloji, toplumsal sınıf gibi pek çok kavramın biri yahut bir kaçı üzerinden meydana gelmektedir (Şahin, 2013: 46). Örneğin siyasal kimlik de bu toplumsal kimlik türlerinden birini meydana getirmektedir. Siyasal kimlik toplumsal ve siyasal çeşitli ilkelere dayanmaktadır. Bireylerin, herhangi bir oluşum veya ideolojiye karşı duygusal bir bağlılık hissetmeleri içinde buldukları toplumun kültürel, ekonomik veya sosyal koşullarından ileri gelmektedir (Güldü, 2011: 28). Kısacası, çeşitli siyasi topluluklar veya mensubu olduğu milletin ya da etnik grubun politik değerleri ve gelenekleri gibi kalıplaşmış yapılar bireyin düşünce yapısını derinden etkileyebilmektedir (Adler, 2007: 33). Bu düşünce yapıları ve duygusal bağlılıklar neticesinde kitlesel siyasi, ideolojik, dini veya sınıfsal çatışmaların, bireylerin hayatlarının merkezine oturduğunu tarih boyunca çeşitli toplumsal hareketler içerisinde görebilmekteyiz (Şahin, 2013: 50).

2.2.2. Kitlelerin Grup Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi

Toplum, bireyleri ve bireylerin bir araya gelerek yarattığı grupları içeren bir bütündür. Başka bir ifade ile toplum kendisini oluşturan birey ve grupların işbirliği ve organizasyonu ile meydana gelmektedir (Silah, 2000: 155).

Birey yaşadığı toplum içerisinde kendine bir yer edinmek ve kabul görebilmek için başka bireylere ihtiyaç duymaktadır. Birey bu ihtiyacını duygusal ve bilişsel olarak kendine benzediğini düşündüğü başka bireylerle bir bağ kurarak gidermektedir (İsen ve Batmaz, 234). Bireyler arasındaki bir takım ortak duygu ve düşüncelerin onları bir araya getirerek çeşitli organizasyonlara yönlendiriyor oluşu “grup psikolojisi” adı verilen konunun incelenmesini gerekli kılmıştır. Bu nokta da önemli olan, bahsi geçen bağın “kitle psikolojisi” konusunun da temelini oluşturduğudur. Kitle psikolojisinin incelenmesi ve kitle içerisindeki bireylerin davranışlarının sağlıklı bir biçimde analiz edilebilmesi için “grup psikolojisi” konusunun gözden geçirilmesi ve ortak noktaların tespit edilmesi gerekmektedir. Zira psikolojik anlamıyla bir kitlenin tanımı, bireylerin ortak amaç ve hedefler doğrultusunda bir araya gelmiş olması ve

aynı zamanda bireyler arasında ortak bir bağın bulunması şeklinde yapılmaktadır. Bu tanım neticesinde ortak hedef ve amaca sahip bir kitle aynı zamanda bir grubu ifade edecektir. En nihayetinde iki kavram arasındaki benzer noktaları ortaya koymaya ve konuyu açıklamaya grubun tanımını yaparak başlamak yerinde olacaktır.

Bir insan topluluğunun grup olarak adlandırılabilmesi için hangi özelliklere sahip olması gerektiği konusunda, sosyal bilimciler arasında net bir uzlaşma mevcut değildir (Cottam, Mastors, Preston ve Dietz, 2017: 126). Örneğin toplum bilimcilerin bir bölümü, grup olarak adlandırılan insanların karşılıklı bağımlılığına dikkat çekmekte ve grup üyelerinin düzenli bir biçimde yüz yüze etkileşim halinde olması gerektiğini savunmaktadır. Bu görüşe göre; grup üyelerinin karşılıklı bağımlılıkları sonucu birbirini etkiliyor olmaları grubun en temel özelliğidir. Yüz yüze etkileşimin önemli bir ölçüt olarak değerlendirildiği bu grup tanımına göre bir toplum içerisinde aynı spor dalıyla ilgilenen bireylerin bir grup oluşturmayacağı ancak belirli bir spor takımının bir grubu ifade edebileceği söylenebilir. Benzer bir biçimde bu tanım örneğin televizyonda aynı haber kanalını takip eden bireylerin bir grup oluşturmayacağını ancak bir kitleyi meydana getireceğini savunmaktadır (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 315).

Her ne kadar grup üyeleri arasındaki bağımlılığın gerekliliği üzerinde hem fikir olursa da yüz yüze etkileşimin şart olmadığını savunan toplum bilimciler de vardır (Cottam, Mastors, Preston ve Dietz, 2017: 126). Lickel ve arkadaşları (2000) tarafından yapılan bir araştırmada üç tür grup tipinin varlığı ortaya atılmıştır. Lickel ve arkadaşları yaptıkları araştırmada seçtikleri katılımcılardan farklı grupları; büyüklük, süre, önemlilik, amaç, etkileşim, bütünlük gibi kıstaslar kullanarak derecelendirmelerini istemişlerdir. Çalışmanın sonucunda üç farklı grup türü ortaya çıkmıştır. Buna göre ilk olarak yakınlık derecesi sebebiyle sık etkileşim ile benzerlik seviyesi yüksek üyelerin mevcut olduğu küçük gruplardan bahsedilir. Arkadaşlar, aile ve yakınlar bu grup türüne örnektir. İkinci grup türü olarak, üye sayısı oldukça az olmakla beraber yüksek seviyede etkileşim ve benzerlik gösteren görev grupları gösterilmektedir. Öğrenci toplulukları, bir yarışmanın jüri üyeleri bu gruba örnek teşkil eder. Son olarak ise etkileşim, önem ve üyeler arası benzerliğin daha düşük olduğu toplumsal kategoriler büyük grupları oluşturmaktadır. Buna göre, kadınlar, siyahiler veya Yahudiler birer büyük grup örneğidir (Cottam, Mastors, Preston ve

Dietz, 2017: 127). Bu açıklamadan da hareketle grubun tanımını aynı yerde bulunan ve yüz yüze iletişim halinde olan insanlar topluluğu olarak yapabileceğimiz gibi birbirini tanımayan insanların bir takım ortak duygu, düşünce veya kader birliği neticesinde bir grubu ifade edebileceğini söyleyebilmekteyiz (Hortaçsu, 1998: 79).

Toplum içinde gelenek, görenek, görenek, örf, adet, çeşitli değerler ve düşünceler kültürü meydana getirmekte ve bu ortak kültür, grup yaşamını belirginleştirmektedir. Dolayısıyla bu ortak yaşam, herhangi bir grup içerisinde bireylerin davranışlarını birbirlerine göre yönlendirmesine sebep olmaktadır. Başka bir ifade ile bireyler içinde bulunduğu grubun diğer üyelerince yönlendirilerek ve uyarılarak belli tipte kişiler olmaya sevk edilmektedir (Yörükân, 2000: 194). Toplumun bir parçası olan birey o toplum içinde kendine yer edinmek için grupsal bir bağlılığa ihtiyaç duymakta ve sahip olduğu benlik duygusunu bir açıdan, toplumsal bir grup ile özdeşleştirerek gerçekleştirmektedir. Örneğin; bir Müslüman, bir öğretmen veya milliyetçi bir birey olarak kendini tanımlayan kişi, ait hissettiği grup içinde kendine bir kimlik duygusu ve anlam kazandırmaktadır (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 197). Bununla birlikte, her birey bağlı hissettiği grubun diğerlerinden daha iyi olduğuna inanmakla beraber diğer gruplara karşı önyargılı ve taraflıdır. Kendi iç grubu içerisinde grubuyla bütünleşen ve uyumlu davranışlar süren birey dış gruplara karşı rekabetçi ve taraflı olacaktır (Hogg, 1997: 94). Bireyin bir gruba bağlılığı veya bir terim olarak “grup bağlılığı” bireylerin gruba olan sadakatlerini, güven duygularını, grup içinde ortak değer ve düşüncelerini, benzer davranış ve tutumlarını ayrıca farklı gruplara karşı rekabet duygusunu ve ayrımcılığı içermektedir (Hogg, 1997: 85). Bu özellikler ile bütünleşmiş bir grup içerisinde birey kendi benmerkezciliğinden fedakârlık ederek, grubuna ve grubunun kurallarına boyun eğmektedir (Hogg, 1997: 90). Bu noktada unutmamak gerekir ki grubuna bağlı olan birey, grup içerisinde kendi bireysel davranışlarından uzaklaşarak grubun davranış özelliklerini benimsemektedir (Hogg, 1997: 94).

Grup içerisinde bireyselliğin kaybolması ve bireyin grubun kuralların uygun hareket etmesi akla Le Bon’u getirmektedir. Le Bon (2015), bahsettiği büyük kitleler (gruplar) içinde bireyleri şuurunu kaybetmiş insan yığınları olarak tanımlanmıştı ancak Hogg (1997), Le Bon’un, bireyselliğin yitimi ile ilgili görüşüne karşı çıkarak bireysel kendilik ve toplumsal kendilik kavramları üzerinde durmaktadır. Hogg’a

göre birey grup içinde bireysel kendilikten bütünüyle arınmamakta, bireyin grup kurallarına uygun davranışlarının desteklendiği toplumsal kendilik içinde grup tarafından arzu edilen davranışları sergilemektedir. Bireyin bu davranışı bireyselliğin yok olmasını değil, yalnızca bireyin duyarlılığının kendine yönelik olarak azalması ve toplumsal olarak uygun görülen kendilik boyutunun artmasını ifade etmektedir (Hogg, 1997: 91). Benzer bir biçimde Le Bon, kitle (grup) içinde bir bireyin coşku ve heyecanının bütün kitleye yayılacağını belirtmiş, kitledeki bireyin davranışının diğerlerince taklit edilmesi durumuna ise “toplumsal bulaşma” adını vermiştir. Toplumsal bulaşma ve sirayet yoluyla birey kitle içerisinde gerçekleştirdiği davranışlara karşı sorumluluk duygusu barındırmaz. Modern sosyal psikologlar, kitle içinde bireyin Le Bon’un bahsettiği sorumluluk duygusunda oluşan azalmayı incelemiş ve bu duruma “bireyselliğin yitimi” adını vermişlerdir. Örneğin Zimbardo (1970) tarafından yapılan bir deneyde, dörder kadından oluşan denek grupları, tanımadıkları insanlara karşı empati seviyesini ölçen bir çalışmaya dahil edilmiştir. İlk etapta denekler isimleri okunarak çağırılmış, her birine isim kartları takılmıştır. Bu sayede denekler kolaylıkla tanınır (kimliklenebilir) hale getirilmiştir. İkinci etapta ise deneklere büyük bedenlerde beyaz laboratuvar önlükleri giydirilmiş, şapkalar takılmış ve kesinlikle isimleri ile seslenilmemiştir. Her iki grup deneklerden, gruptaki bir kişiye (yalancı denek) elektrik şoku (görünüşte bir şok) vermesi istenmiştir. Çalışmanın sonucunda tanınmaları zor olan beyaz önlüklü denekler, isimleri ile çağırılan deneklerin iki katı şok uygulamışlardır (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 312). Zimbardo’nun bu deneyi bireyin bir grup içinde kendi kişisel özelliklerinden arınmış bir vaziyetteyken sorumluluk duygularından uzaklaşabileceklerini ispatlar niteliktedir.

Birey kendisini ait hissettiği ortam içerisinde benliğini edinir ve çevresini basit şekilde sınıflandırır. Bu sınıflandırma işlemiyle birey, sosyal dünya içinde kendine bir yer bulur, çevresini düzene sokar ve tanımlar. Birey gerçekleştirdiği sosyal sınıflama işlemi sayesinde kendini, nasıl biri olması gerektiği hususunda sosyal dayanak çevreleri edinmiş bir tatmine sokmaktadır. Başka bir ifadeyle birey sosyal kimliği sayesinde kendini kavramlaştırmaya ve algılamaya ilişkin bir başlangıç yapmakta, bireysel düzeydeki bu başlangıcının ardından kendini bağlı hissettiği grubun ortak değer ve davranışlarına adapte etmektedir (Hogg, 1997: 95). Bireyin

olağan yaşamı içerisinde gerçekleştirdiği bu basit düzen sosyal psikolojide “sosyal kimlik kuramı” olarak adlandırılır. Sosyal Kimlik Kuramına göre çeşitli yapılarıdaki grup davranışlarını anlayabilmek açısından en mühim işlem bireylerin kendince düzenledikleri sınıflama (kategorizasyon) işlemidir. Bu işlemin ardından sosyal kıyaslama ve sosyal özdeşleşme gelmektedir (Sakallı, 2001: 179). Sosyal sınıflama yöntemi ile bireyler “biz” ve “onlar” şeklinde basit bir gruplama yöntemi oluştururlar. Bu gruplama biçimi “iç grup” ve “dış grup” ayrımını ortaya çıkarır (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 195)

Bireyin sosyal sınıflandırma işleminin ardından gerçekleştirdiği kıyaslama işlemi de grup davranışları üzerinde önemli bir süreci meydana getirmektedir. Sosyal kıyaslama işlemi neticesinde bireyler, kendi davranış, inanç ve tutumlarını başka bireylerinki ile kıyaslama yoluna gitmektedir (Hogg, 1997: 95). Bu yöntem ile gruba ait olan bireyler ve olmayanlar ayırt edilmekte, iki grup arasındaki farklar ortaya çıkarılmakta fakat en önemlisi grup içindeki avantajlar ortaya çıkarılarak bireyin kendisini tanımlayabilmesi sağlanmaktadır. Bu sayede birey kendini olumlu özellikler ile donatarak kendine ve grubuna olan saygısını artırmaktadır (Hogg, 1997: 96). Bireyin gerçekleştirdiği sınıflama ve kıyaslama işlemi yalnızca kendi grubuna olan saygı ile sonuçlanmaz. Bu işlem aynı zamanda farklılıklara dikkat çekmekte ve diğer gruba karşı bir takım kalıp yargıların oluşması sonucunu doğurmaktadır. Bunun yanı sıra birey kendi grubu ile özdeşleşirken o gruba ait olan davranışları daha sık tekrar etmeye başlayacaktır (Sakallı, 2001: 180)

Bireyin çeşitli sınıflandırmalar sonucu dışarıda tuttuğu veya kendisini dışarıda bırakan dış-gruplara karşı çoğunlukla karşıt bir tavır takındığı bilinmektedir. Bu karşıt tavır bazen açıkça bir düşmanlık bazen ise belirsiz bir zıtlık olarak kendini göstermektedir (İsen ve Batmaz, 2002: 234). Birey bir dış grubun üyesini bireysel özellikleri ile değil, grup üyeliği temelinde değerlendirmektedir. Bu değerlendirme bütünüyle duygusal bir boyuta dayanmakta ve önyargılı olarak gerçekleşmektedir. Örneğin birey kendi iç grubuna karşı fazlaca olumlu tutum içerisinde olarak önyargılı davranabilmektedir. Etnik-merkezilik olarak da adlandırılan bu durumda birey kendi iç grup üyelerini tek tek tanımasa dahi aynı grubun mensubu olmaları sebebiyle onlar hakkında olumlu tutuma sahip olabilmektedir (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 182). Birey kendi iç grubuna karşı olumlu bir tutum içerisindeyken dış

gruplara karşı son derece düşmanca tavırlar sergileyebilmekte dış grup üyelerini çeşitli olumsuz önyargılar ile değerlendirebilmektedir (İsen ve Batmaz, 2002: 234). Tıpkı 19. Yüzyıl'da yerli Amerikalıların gaddar, pis ve savaşçı vahşiler olarak görülmesi gibi (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 179). Esasen bu tür davranışlar bireyin içinde bulunduğu toplumsal yapı ve değer yargıların oluşturduğu ideolojik yaklaşımlardan kaynaklanabilmektedir. Bu durum en nihayetinde dış grup üyelerine açık bir düşmanlık duymaya kadar ilerleyebilmektedir. Dış gruplara karşı duyulan düşmanlığın en iyi örneklerinden birini Nazi Almanya'sında görmek mümkündür. Time gazetesinde yayınlanan (28 Mart 1960) itirafında, Auschwitz toplama kampı komutanı Rudolf Hess, Yahudiler için "*ırksal ve biyolojik olarak ortadan kaldırılması gereken dış varlıklar*" ifadesini kullandıklarını anlatmıştır (İsen ve Batmaz, 2002: 234).

En basit haliyle grup düşmanlığı belirli bir iç grubun, dış gruba karşı gösterdiği olumsuz tutumları ifade etmektedir. Grup düşmanlıkları üç temel öge üzerinde şekillenmektedir. Bu koşullar bilişsel, duygusal ve davranışsaldır. Bir dış grup hakkında sahip olunan kalıp yargılar bilişsel, önyargılar ise duygusal olarak kategorize edilebilir. Bireyleri mensup oldukları grupların özelliklerine göre değerlendirerek dezavantajlı bir konuma getirmek ise davranışsal öge olan ayrımcılığı ifade etmektedir (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 179). Grup düşmanlığına yol açan bu üç temel öge iç içe geçmiş bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu ögelerin "toplumsal öğrenme" yoluyla kazanıldığı görüşü oldukça yaygın (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 184) olmakla beraber "koşullanma" kavramı da grup düşmanlığını açıklamada önemli bir yere sahiptir. Konuyu daha özel bir örnekle açıklamak gerekirse; Berkowitz ve Knurek (1969) çeşitli gruplara karşı sergilenen düşmanlığı ırk ayrımcılığı konusu bağlamında değerlendirmiştir. Bu düşünürlere göre kişiler erken yaşlarda (çocukluk ve gençlik yılları) anne-baba veya öğretmenleri gibi önemli gördükleri kişiler tarafından çeşitli ırklara karşı sarf edilen kötüleyici yorumlar ve sözler neticesinde, bu gruba mensup bireylere karşı genel bir koşullanma yoluyla olumsuz yaklaşımları benimsemişlerdir (İsen ve Batmaz, 2002: 29).

Grup düşmanlığı ve gruplar arası anlaşmazlıklar "sosyal kimlik kuramı" ile açıklanmaya çalışılmıştır. Kurama göre, sosyal sınıflama sonucunda her bir grubun

arasında güç, saygınlık ve hâkimiyet pozisyonları konularında hâkim grup ve azınlık grup olmak üzere bir ayırım vardır. Yani bazı gruplar avantajlı konumda iken bazıları “azınlık” konumundadır. Azınlık gruplarına düşük statü grupları da denebilmektedir. Bu gruplar sosyal kimlik kuramına göre mevcut pozisyonlarını iyileştirmek pozitif bir sosyal kimliğe sahip olmak için bireysel olarak veya grup halinde çeşitli yollara başvurabilmektedir (Sakallı, 2001: 181). Bazı araştırmacılar azınlık grupları içerisindeki bireylerin grupları ile sıkıca özdeşleştikleri ve diğer grup üyeleriyle iş birliği yaptığı ve gruplarına sadık davrandıklarını düşünmektedir (Sakallı, 2001: 183). Bu güçlü özdeşim sonucunda bireylerin kolektif eylem ve hareketlere katılma ihtimali daha yüksektir. Başka bir ifadeyle kendi iç gruplarına dair olumlu bir tutuma sahip olan ve içinde olduğu grup ile kuvvetli bir biçimde özdeşleşen bireyler, kolektif hareketlere ve eylemlere katılmak için gönüllüdürler (Sakallı, 2001: 184).

Sosyal kimlik kuramının ortaya attığı sınıflama ve kıyaslama kavramlarının gerçekleştiği toplumsal düzen içerisinde, bir grup insanın kendini eksik ve yetersiz hissetmesi kaçınılmazdır. Yaşadıkları toplumda kendini diğer bireylerle, onların konumları ile kıyaslayan bireyler yaşadıkları hayat ve farklılıkları neticesinde hayal kırıklığı hissedebilmektedir. Bu durumun neticesi yaşamlarına duydukları hoşnutsuzluk, memnuniyetsizlik ve en nihayetinde kızgınlık olarak karşımıza çıkacaktır. Bireyin yaptığı kıyaslamalar sonucu kendini eksik ve yetersiz hissetmesi durumuna “görelî yoksunluk” denmektedir (Sakallı, 2001: 186). Görelî yoksunluk kavramı iki şekilde kendini gösterecektir. Bir insan kendisini diğer bir insan ile kıyasladığında kendisini eksik ve yetersiz hissediyor, negatif bir hisse kapılıyorsa “kişisel görelî yoksunluk” tan söz edilmektedir. Eğer kıyaslama işlemi bir grup için söz konusu ise ve bireyler kendi grupları için olumsuz bir sonuç elde ediyorsa “grup görelî yoksunluk” tan bahsedilmektedir (Sakallı, 2001: 186). Sosyal sınıflandırma ve sosyal kıyaslama sonucunda bireylerin yaşamlarına dair arzu ettiği sonuca ulaşamaması, kendi kişisel sorumlulukları dışında isteklerinin gerçekleşmeyişi onlarda haksızlık duygusuna ve öfkeye sebep olacaktır. Bu tür bir görelî yoksunluk hissi içerisinde grup üyeleri isteklerinin gerçekleşmeyişini kendilerine ayrımcılık yapan diğer gruplara bağlayacaktır (Sakallı, 2001: 187). Sonuç olarak, kendilerini eksik, yetersiz ve haksızlığa uğramış hisseden grup üyelerinin öfke içinde çeşitli grup hareketlerine başvurmaları kaçınılmazdır. Çeşitli protestolar, sosyal hareketlilik ve

saldırgan davranışları içeren grup hareketleri işte bu görelî yoksunluğu hisseden bireylerin kolektif eylemleri ile ilgilidir (Sakallı, 2001: 188). Sosyal kimlik kuramının görelî yoksunluk kuramı ile birlikte ilerlemesi ve aralarında oluşan bağlantı azınlık grupların eylemlerini açıklamada temel bir ölçüt olarak kullanılmıştır. Örneğin; Guimond ve Dube-Simard (1983) bu kuramları kullanarak yaptıkları araştırmada Kanada'daki "militan milliyetçiliği" açıklamaya çalışmışlardır. Araştırmacılar grup görelî yoksunluk kuramı ve milliyetçi düşünce arasında güçlü bir bağ olduğuna inanmaktadır. Bireylerin milliyetçi bir eyleme katılmaları için grupları ile güçlü bir özdeşleşmeye ihtiyaçları vardır. Yine araştırmacılara göre, bireylerin gruplarına karşı hissettikleri kuvvetli bağ ve grup görelî yoksunluk hissi (konumlarına duyulan hoşnutsuzluk) arasındaki kuvvetli ilişki milliyetçi eylemlere sebep olabilmektedir (Sakallı, 2001: 193).

2.2.3. Bireyin Kitle İçindeki Davranışlarının Kökeni

Kitle içinde bir birey kendisini çeşitli karmaşıklık düzeylerinde bulabilir. Bu karmaşıklıklar içinde bireyin davranış ve deneyimlerinde meydana gelen karmaşıklıklar pek çok araştırmacıyı, bireyin inanç, tutum ve davranışları üzerine eğilmeye yönlendirmiştir (Şerif, 1985: 65). Bir kitle hareketinde bireylerin gerçekleştirdikleri davranışları, kitle bireyinin gündelik davranışlarını düzenleyen bir takım toplumsal kuralların detaylarında değil, bizzat bireyin özümsemiği yeni düşünceler ve inançlar içinde bulabiliriz (Şerif, 1985: 69). Başka bir deyişle, bu türden kolektif-grup (kitle) davranışlarını anlayabilmek için onların özüne inmek, bireylerin inançlarının, tutumlarının ve en nihayetinde kendini bağlı hissettiği diğer bireyler ile olan uyumu incelemek gerekmektedir.

İnsanlar davranışlarını, eskiden gelen veya toplumsal yaşam içinde, önyargıların baskısıyla kendilerine sunulmuş belirli düşünsel kalıplar eşliğinde gerçekleştirmektedir (İsen ve Batmaz, 2002: 251). Bu düşünsel kalıplar, bireyin yaşadığı dünya içinde gerçekleşen çeşitli durumlara dair algıları ve edindiği bilgileri ifade eden bir inançlar bütünü kapsamaktadır. Başka bir ifade ile inanç, bireyin herhangi bir şeye verdiği anlamdır (Krech ve Crutchfield, 2007: 227). Bu anlamıyla inanç bilgiyi, kararları ve imanı ifade edecek biçimde kullanılmaktadır (Krech ve Crutchfield, 2007: 228). İnançların birey üzerindeki en önemli etkisi ise bireyin

psikolojik dünyasına bir öz ve süreklilik kazandırmasıdır. Bu sürekliliğin olmadığı bir vücutta psikolojik bir varlık yok demektir. Dolayısıyla psikolojik bir varlığı olmayan insanın devamlılığı da söz konusu değildir (Krech ve Crutchfield, 2007: 230). İnsanların temel psikolojik süreçleri ve davranışları, inançlar ve tutumların ortak bir bütünlüğü ile ilerlemektedir (Krech ve Crutchfield, 2007: 229). Şöyle ki; yetişkin bir birey, örneğin siyahiler hakkında belirli bir inanç ve tutuma sahip ise bu inançlarını bağlı hissettiği grubuna kabul ettirmek, hayatındaki bazı meseleleri çözmek veya ekonomik manada kendini güvenceye almak için kullanabilir. Kısacası; bireyin ihtiyaçları, inançları ve tutumları üçgeninde fonksiyonel bir bağ vardır (Krech ve Crutchfield, 2007: 233).

Toplumsal değerler, kurallar ve ilişkiler düşünsel ve psikolojik bir bağ içinde tutumları meydana getirirler. Böylece tutumlar bireylerin psikolojik durumlarına ve sosyal konumlarına bir açıklama getirirler (İsen ve Batmaz, 2002: 250). İnsanların yaşadıkları toplum içinde davranışları sahip olduğu inançlar neticesinde gelişen tutumları doğrultusunda gerçekleşir. İnsan hayatında bu denli büyük bir öneme sahip olan tutumlar, davranışların temel öznesini oluşturur (Krech ve Crutchfield, 2007: 226). Örneğin, Almanlar söz konusu olduğunda son derece katı ve sert tutumlara sahip olan Fransızlar vardır. Bu kişiler, Almanlardan nefretle bahseder, onların barbar ve şereften yoksun olduğuna inanırlar. Hatta bu düşünce eşliğinde Almanlara hakaret etmek ve bazı şiddet davranışları sergilemekten geri kalmazlar. Öte yandan bazı Amerikalılar kendi ülkelerinin en güzel ve en iyi olduğuna inanırlar (Krech ve Crutchfield, 2007: 225). Bu örnekler bize bireylerin önyargıları, inançları ve kanaatlerinin tutumlar üzerinde ne denli büyük etkisi olduğunu ispatlamaktadır (İsen ve Batmaz, 2002: 251). En nihayetinde bireylerin gözlemlenebilen tüm bu davranışlarının temelini tutumlar ile açıklayabilmekteyiz. Başka bir ifadeyle, tutumların varlığı gözlenebilen davranışların yorumu neticesinde kanıtlanmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1988: 84).

Katz tutum kavramını, dünyaya dair iyi (olumlu) veya kötü (olumsuz) önyargılar edinmiş olmak şeklinde tanımlar. Ona göre, tutumlar iki temel nitelikten meydana gelmektedir. İlk olarak durumsal boyutu ifade eden etkilenme, ikinci olarak ise inanç boyutunu ifade eden bilişsel boyut tutumları meydana getirir. Katz, bütün tutumların bir inanç boyutu taşıdığına altını çizmektedir (İsen ve Batmaz, 2002: 253). Başka bir

ayırma göre tutumlar duygular, davranışlar ve biliş olmak üzere üç temel üzerinde gruplanmaktadır. Buna göre duygusallık, bireyin herhangi bir tutum üzerindeki olumlu veya olumsuz duygu ve heyecanlarını, biliş, bireyin sergilediği tutuma varıncaya dek edindiği inançları ve en nihayetinde davranış, bireyin sahip olduğu tutum yönünde bir olaya karşı sergilediği tavrı ifade etmektedir (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 140). Bu üç bileşenden yola çıkarsak örneğin, herhangi bir milletin mensubu olan bir bireyi tuhaf görünümlü olarak ifade etmek bilişsel, o bireyi sevmediğini dile getirmek duygusal ve sonuç olarak o birey ile iş ortaklığı kurmayacağını söylemek ise davranışsaldır (Milburn, 1998: 27)

Tutumlar toplumsal yaşamın etkileri ile meydana gelir ve bireylerin toplumsal sınıflar ile özdeşleşmesini sağlar (Milburn, 1998: 268). Başka bir ifadeyle, toplumsallaşma içinde bireyler arası farklılıklar bir bölümüyle yok olur. Ahlak, din, görgü ve hukuk kuralları gibi toplumsal ilişkiler içinde kendine yer edinmeye çalışan birey kendi kişisel özelliklerini bir kenara iterek toplumla uyum içinde olmaya gayret eder (İsen ve Batmaz, 2002: 270). Bir toplum içinde alt katmanlara doğru ilerlendiğinde insanların davranışlarının gitgide benzer bir hal aldığı görülür. Yani, bir toplumun bireyleri arasında genel olarak benzeşen özelliklerin bulunmasının ötesinde toplum içindeki daha küçük bir bölümde bireylerin daha fazla benzer özellikler taşıdığına rastlanır. Bu rastlantı topluma veya toplumun bir bölümüne, örneğin kişinin kendini ait hissettiği kitleye uyum sağlamasından hareketle “uyuma” yahut “uydumculuk” olarak adlandırılır (Freedman ve Sears ve Carlsmith, 1998: 426). Uyuma davranışı, bireyin çocukluk yıllarından itibaren öğrendiği davranışların tekrar edilmesini ifade eder. Bu davranışlar özünde bireyin kendi isteğine değil, gereklilik duygusu ve toplumsallaşma sürecinde öğrendikleri sonucunda ortaya çıkan davranışlardır (Freedman ve Sears ve Carlsmith, 1998: 427). Daha geniş bir tanımla, bir kişiden açıkça istenmediği halde, kendi öz iradesi ile o davranışı sergilemeyi istese de istemese de bağlı hissettiği kitlenin kendinden beklediğine inandığı davranışı sergilemeye veya başka bireylerin sergilediği davranışları izlemeye uyuma denir. Uyuma davranışı sergileyen birey, kitesinin sahip olduğu normlara karşı tutarlı bir biçimde hareket etmiş olmaktadır (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 212).

Bireyin kendi düşüncelerini ve davranışlarını çeşitli sebepler ile farklı bir grup normu doğrultusunda değiştirmesi yahut düşünmesi gruba uyuma araştırmalarına konu

olmuştur (Hortaçsu, 1998: 109). Bir insanın davranış, düşünce veya görüşlerini gerçek ya da duygusal bir baskı sebebi ile değiştirmesi kişinin bu baskı yönünde uyum göstermesi demektir (İsen ve Batmaz, 2002: 272). Uyma davranışında önemli olan husus ise kişinin, yalnızken olduğunda da bu davranışı devam ettirip ettirmiyor oluşudur (Arkonaç, 1998: 235). Muzaffer Şerif (1985; 80), '*Sosyal Kuralların Psikolojisi*' adlı kitabında anlattığı deney çalışmasında, bireylerin toplumsal normlara uyma davranışını "otokinetik etki" olarak bilinen bir görsel algı yanılgısından faydalanarak açıklamayı hedeflemiştir. Şerif deneyinde bütünüyle karanlık bir odada ince tek bir ışık yansımasından faydalanmıştır. Karanlık odadaki bu ışık hiçbir şekilde hareket etmese dahi karanlığında etkisiyle sanki sürekli hareket ediyormuş gibi görünmektedir. Bireysel olarak 19, grup halinde ise 40 katılımcının yer aldığı bu deneyde, bireyler karanlık salonlara alındıktan sonra onlara hazır ol talimatı verildi. Bu talimat ile birlikte karşılarında ışık beliren deneklerin görevi ışık hareket ettikten (aslında hareket etmiyordu) sonra kaybolana kadar kat ettikleri mesafeyi ölçmeleriydi (Şerif, 1985: 82). Bireysel deneylerin ardından grup deneyleri yapılmıştır. Birkaç kişilik gruplar halinde karanlık salona alınan bireylerden, ışık gösterildiğinde mesafe ölçümlerinin yüksek sesle yapılması istenmiştir (Şerif, 1985: 85). Grup halinde yapılan deneyde daha önce farklı farklı mesafeler ölçmüş olan bireyler ortak bir mesafe üzerinde anlaşmışlardır (Şerif, 1985: 88). Daha sonra deneyin ilk evresindeki gibi tekrar, yalnız başına deney salonuna alınan bireyler üzerinde aynı işlem gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada ise denekler, ilk başta kendi kullandıkları ölçümün yerine grup ile yapılan ölçümü kullanarak yalnızken de gruba uygun davranmıştır (Şerif, 1985: 89). Şerif'in bu deneyi bireyin bir kez toplumsal normları edindiğinde tek başına kaldığı halde dahi bu normlara uygun davranacağını ispatlar niteliktedir.

Uyma davranışına sebep olan diğer bir nedense toplumun onayını kazma isteğidir. Bireylerin başkaları tarafından sevilme ve onaylanmak isteği onların uyma davranışına sebep olur. Bu tip uyma davranışına normsal etki denmektedir (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 216). Bireyin toplumsal olarak kabul görme veya bağlı olduğu grup içindeki konumunu muhafaza etme isteğiyle davranışlarını grup norm ve kalıplarına uyacak şekilde değiştirmesi ile görülür (Taylor, Peplau ve Sears, 2015:

217). Bu türden bir uyum sayesinde birey, sosyal olarak onaylanacak, kabul görecek ve dışlanmaktan kurtulacaktır (Sakallı, 2001: 27)

Bireyin uyma davranışı baskı hissetmek veya toplumsal onay almak ihtiyaçları dışında bireyin bir olay veya tutumu benimsemesi şeklinde de karşımıza çıkabilmektedir (Silah, 2000: 189). Bireyin bu türden gösterdiği uyma davranışı onun bir davranışa veya kurala gerçekten inandığı, doğru olduğunu kabul ettiği için ortaya çıkmaktadır (Silah, 2000: 192). Bireyin grup bilgisine olan güveni ve düşüncelerine verdiği değer yükseldikçe o grubun davranışlarına uyma ihtimali daha da kuvvetlenecektir (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 216). Bu haliyle uyma davranışının tarihte karşılaştığımız en özel örneği; resmen bir insanlık felaketine sebep olmuş olan Hitler döneminde görülmüştür. Hitler'in danışmanlığını yapan Albert Speer'in (1970) sonraları yayınlanan anılarında, Hitler'in etrafında yer alan herkesin güçlü bir biçimde uyma davranışında bulunduğu ve hiçbir şekilde aykırı bir davranışa müsaade edilmeyen bir örgütlenme sistemiyle çalışıldığını söylemiştir. Bu örgüt içinde her alan kişiler, alınan her kararın tek gerçek olduğuna inanmış bir süreye dönüşmüş ve bu sayede her hata yeni hatalara sebebiyet vermiştir (İsen ve Batmaz, 2002: 273)

2.3. Birey Temelli Kitle Psikolojisi

Bir insan birey olmanın ötesinde, biyolojik açıdan hayvanlar dünyasının bir türüdür (Fromm, 1996: 31). Ancak insanlar diğer hayvanlarda olduğu gibi doğa ile uyumlarını içgüdüleri vasıtasıyla sağlayamazlar. İnsanlar içgüdüleri ile doğayla bütünleşemez veya doğaya karşı fiziksel bir güce sahip değildirler. Başka bir ifadeyle insanlar doğduklarında hayvanlar âleminin en çaresiz canlılarıdır. Bu çaresizlikleri, diğer hayvanlara nazaran çok daha uzun bir süre bakıma muhtaç olmalarından kaynaklanır. İnsanlar doğumlarıyla beraber ölüme değin devam edecek belirsiz bir sürecin başlangıcını yaşarlar (Fromm, 1996: 33). Bu belirsiz süreç yalnızca bireyin değil, insan ırkının çözmek zorunda olduğu bir sorunu ifade etmektedir. Zira doğumun ardından uzunca bir süre bakıma muhtaç olan insanoğlunun çevresini keşfetmeye başlaması ve yaşadığı öğrenme süreci içinde doğum denen şey devam etmektedir. Henüz bir bebek olan insan, kendisi dışındaki nesnelere tanıyacak ve onlara duygusal tepkiler verecektir. Zaman içinde başka insanlar ile ilişkiler kurmayı keşfedecek, övgü ve sevgi duygularını kazanmak için

çalışacak ve cezadan kaçınmayı öğrenecektir. Bu süreçte insanoğlu, zihnini geliştirmeye ve dünyaya rasyonel açıdan bakmaya başlayacak, sahip olduğu güçleri geliştirmek ve bir özdeşlik duygusuna sahip bir biçimde, bütünleşmiş bir hayat için duygularının yanlıcılığından kaçınmaya başlayacaktır (Fromm, 1996: 34). En nihayetinde bütün bu süreç, insanın aklının ve duygularının yönetildiği yasalarla birlikte insanın varoluşunu tatmin edici bir biçimde çözüme kavuşturma gereksinimini doğurmaktadır (Fromm, 1996: 23). Bu çözüm arayışı içerisinde, Erich Fromm (2017; 32)'un “Özgürlükten Kaçış” adlı eserinde kaleme aldığı şu satırlara dikkat çekmek gerekir; “*İnsan doğası tarihsel evrimin bir ürünüdür gerçi ama doğuştan getirdiği belli mekanizmaları, yasaları bulunmaktadır ve bunların ortaya çıkarılması, ruh biliminin görevidir*”.

İnsanoğlu kendisi için hazırlanmış bir dünyaya doğar. O, doğduğu dünya içinde tek başına hiçbir değişiklik yaratamayacak kadar güçsüz olduğundan, bulunduğu ortamda hayatta kalma mücadelesine koyulur. Kişi hayata tutunabilmek için, yemek- içmek ve düşmanlardan kendini korumak gibi en temel ihtiyaçlarını karşılayabilme zorundadır. Bu zorunluluk onu toplum içinde çalışmaya ve üretmeye iter. Bir taraftan hayatını idame ettirme çabasına giren birey bir taraftan da kendini koruyabilmek adına içinde bulunduğu çevrenin koşullarına boyun eğmek zorunda kalır. Bütün bu koşullar etrafında bireyin kişiliği, içinde bulunduğu çevrenin ve yaşam stilinin tipik özelliklerine uyum sağlayacak biçimde şekillenmeye başlar. Bu şekillenme evvela ailesinde ardından sosyal çevresinde yaşadıkları ile meydana gelir (Fromm, 2017: 35).

İnsanoğlunun varoluşu ve yaşama biçiminin temelinde yatan bir başka bölüm ise kişinin kendisi dışında bulunan dünya ile arasında bir bağlantı kurma ihtiyacıdır. Bu ihtiyaç onun yalnızlıktan kaçma arzusudur. Nitekim bir birey için fiziksel açlığı nasıl ki bedenini öldürecek raddeye getirirse, kendini bütünüyle yalnız ve izole olmuş hissetmesi de aynı biçimde zihnini yok etme aşamasına getirecektir. Elbette bu yalnızlık ve izole oluşluk yahut soyutlanmışlık, fiziksel olarak bir arada olmak ile aynı manaya gelmemektedir. Zira birey birçok insan ile bir arada yaşıyor olsa dahi üstesinden gelinmez bir yalnızlık hissedebilmektedir. Asıl olan yalnızlık ve soyutlanmışlık bireyin fikirler, değerler yahut herhangi bir şeye ait olma duygusunu yaşayamadığı, herhangi bir toplumsal kalıp içinde kendine yer bulamadığı anda

gizlidir. Başka bir ifadeyle birey kendisi ve yaşadığı dünya ile arasında bir bağ kurmadığı noktada yalnızlık ve soyutlanmışlığın acısını çekecektir. Burada mühim olan şey bireyin kitleler içinde yaşıyor olması değil, kendisini ait hissedeceği bir ortamın varlığıdır (Fromm, 2017: 35).

Bireyin dış dünyaya olan bağları onda güven ve ait olma duygusu yaşatsa da birey bu bağlarından kurtulduğu derecede özgürdür. Fromm (2017; 44), bireyselliğin henüz oluşmadığı süreci kapsayan organik bağlara “ilk bağlar” adını vermiştir. Bu süreç her ne kadar bireyselliğin yokluğunu gösterse de kişiye güven ve çevresel koşullara alışma olanağı tanımaktadır. İlk bağlar; bir çocuğun annesine, ilkel toplum içindeki bir kişinin klanına veya ortaçağda yaşayan herhangi bir insanı kastına, kilisesine olan bağlılığını ifade eder. Çocuğun büyümesi ile “bireyleşme süreci” doğrudan bağlantılıdır. Çocuk bu süreçte özgürleşme ve bağımsızlık arayışına girmektedir. Bu arayış onu ilk bağlarından koparmaktadır. Bireyselliğine kavuşmayı arzulayan çocuk öncelikle zihinsel ve coşkusal olarak kendi benliğini geliştirecektir (Fromm, 2017: 47). Diğer taraftan bireyleşme sürecinde ilk bağlardan arınan insan bir yalnızlaşma süreci ile karşı karşıya gelecektir. Bu durumda kişi veya çocuk, bağlı olduğu dünyadan ne derece uzaklaşır ise o kadar yalnız olacak ve kendini başkalarından ayrı tutacaktır. Burada değinilecek asıl nokta ise kişinin bağlı olduğu dünyadan ayrı olma bilincine varması onda bir güçsüzlük ve kaygı duygusu yaratmasıdır. Birey dünya ile olan bağlarından uzaklaştıkça yalnızlaşacak ve dolayısıyla bir korkuya kapılacaktır (Fromm, 2017: 48).

Kişi birey haline geldiğinde ilk bağlarından ayrıldığı için yalnız kalmaktadır. Bu yalnızlık ile kendini dış dünyanın tehlikeli yönlerine karşı bir endişe ve korku duygusu ile harekete geçirmekte, kişi kendine yeni bağlar yaratmaktadır. Bu bağlar kişinin ilk bağlarından farklı olmakla beraber ilk bağlarında olduğu gibi ana-babasına veya kiliseye benzeyen, kendisini kontrol altında tutacak bir yetke arzusunun neticesidir. Başka bir ifadeyle, kişinin yaşadığı bireyleşme süreci sonrasında hissettiği yalnızlık, ilk bağlarında olduğu gibi bir yetke özlemi yaratır. Dolayısıyla kişi ve yetke arasında ki ilişki değişmezdir (Fromm, 2017: 48).

Erich Fromm (2017; 60) bireyin toplumsal olarak ilk bağlarından kopuşunu ortaçağın sosyal ve ekonomik koşullarından itibaren ele almaktadır. Ona göre, ortaçağda birey

ile dünya arasında kesin olarak hazırlanmış olan bir bağ mevcuttur. Birey toplumun kendisi için kesin olarak hazırlanmış olduğu role uyum sağlıyor ve bu sayede yaşamında kuşkusuz bir anlama sahip oluyordu. Birey sahip olduğu bu rol ve dünya ile arasındaki bağ sayesinde kendini güvende ve yaşadığı topluma ait hissediyordu. Başka bir ifadeyle, ortaçağda birey yoktu, bu dönemde kişi köyünün bir parçasıydı toprağına ve var olduğu guruba henüz ilk bağlarıyla bağlıydı. Dolayısıyla dünyada ki rolü kesindi. Aynı zamanda kişinin bu dünyada ki rolünü sevmesi veya kendini bu rol içerisinde güvende hissetmesini sağlayacak bir kurum olan kilise vardı. Kilise baskı ve korku unsurunu üstleniyor olsa da aynı zamanda tanrının sevgisini insanlara sunarak onlara huzurlu bir ortam sağlıyordu (Fromm, 2017: 61). Ancak ortaçağın sonlarında bireyin geleneksel yaşam biçimini değiştirecek ekonomik ve sosyal koşullar meydana gelmiştir. Bu koşullar toplum içinde farklı sınıflar ve gruplar için gerek ideolojik gerekse psikolojik farklılıklar meydana getirmiştir (Fromm, 2017: 63). Örneğin; Rönesans ile birlikte felsefede ve sanatta meydana gelen gelişmeler toplumun bütün bir yaşam biçimi üzerinde açık bir değişime sebep olmuş, ilk kez feodal toplum içinde “birey” ortaya çıkmış, bu birey kendisine güven veren ancak aynı zamanda kendi sınırlarını daraltan ilk bağlarını koparmaya başlamıştır (Fromm, 2017: 63). Rönesans ile birlikte servet sahibi olan soylular ve burjuvalar sahip oldukları maddi güç sayesinde “özgürlük” ve “bireysellik” duygusuna erişmiştir. Ancak ortaçağın toplum yapısında sahip oldukları güvenlik ve bağlı olma duygularını kaybetmişlerdir (Fromm, 2017: 66). Rönesans hareketinin yanında ortaçağ içinde bireyselleşmeyi ön plana çıkaran bir diğer hareket de reform hareketi olmuştur. Özellikle ekonomik ve kültürel yaşamda köklü değişimler meydana getiren reform hareketi ile kapitalizm yerleşmeye başlamış ve yeni bir toplumsal düzen meydana gelmiştir. Bu düzenin yarattığı en önemli değişiklik belki de bireyin hırs ve arzularıyla kamçılanması ve onu farklı toplumsal gruplara karşı öfkeli bir konuma sokmaya başlaması olmuştur (Fromm, 2017: 75).

Ortaçağın bitimine yaklaştığında kapitalizmde meydana gelen ekonomik gelişmeler, bireyin toplum içindeki psikolojisine dair fark edilir değişimleri meydana getirmiştir. Ekonomik koşullardaki değişim herkesi etkilemiş ve ortaçağın toplumsal düzeni yok olmuştur. Bu yok oluş elbette bireyin eskiden sahip olduğu toplumsal denge ve güven kavramlarını ciddi oranda zedelemiştir (Fromm, 2017: 16).

Kapitalizmin yerleşmeye başlaması artık bireyleri farklı toplumsal sınıflar içinde kendine ait bir yer aramaya yönlendirmiş başka bir ifadeyle, birey içine düştüğü yalnızlık duygusunu, eski geleneksel düzenin yarattığı güveni kaybettiğinden artık kendi çabası ile yenmek mücadelesine girişmiştir (Fromm, 2017: 77). En nihayetinde bu yeni dönemin başlangıcı birey üzerinde ciddi ruhsal etkiler yaratmıştır (Fromm, 2017: 79).

20. yüzyıla gelindiğinde ise gerek ekonomik gerekse toplumsal koşullar eskiden olduğundan çok daha farklı bir konuma ulaşmıştır. 20. yüzyıl başlarından itibaren insanın gücü ve kendine güveni ön plana çıkıyor gibi görünse de aslında durum tam tersidir. Endüstrinin gelişmesi, makineleşmenin yaygınlaşması özünde, insana olan güveni ortadan kaldırmış onun yerine ise makinelere olan güveni getirmiştir. İnsanoğlu artık kendini yüzeysel ve pek de işe yaramayan bir varlık olarak görmeye başlamış, kendilerine olan güvenlerini ve onurlarını önemli oranda yitirmişlerdir. 20. yüzyıl içinde geçen sürede bireyin kendisini içinde bulduğu önemsizlik hissini ve tercihlerindeki hataların gözle görülür en ağır sonuçları, bireyin güvensizlik ve önemsizlik duygularına şahitlik etmiştir. Öyle ki bu süre zarfında gerçekleşen totaliter rejimler insanın kendini daha da küçük ve etkisiz hissetmesinin en önemli sonuçlarından biri olmuştur (Rollo, 1997: 57).

Günümüzde ise artık insanların çoğu kendi önemsizliği ve değersizliğini ifade edecek pek çok dışsal sebep bulabilmektedir. Bir yandan hayatta kalma mücadelesine devam eden birey, bir yandan da karşısına çıkan büyük sorunlarla, siyasi ve sosyal hareketler karşısında ne yapacağını bilmediğini ve çaresiz olduğunu hissetmektedir. Siyasette, dinde ve hatta bilimde dahi büyük bir otoritenin varlığına inanan bireyler, belki bu otoriteye inandıklarından değil ama kendilerinde bu otoriteye karşı çıkabilecek gücü bulamadıklarından, eksik ve yetersiz hissettiklerinden, boyun eğmeyi tercih etmektedir (Rollo, 1997: 58). Öte yandan toplum içinde yaşanan sosyal, ekonomik veya siyasi faaliyetler bireylerin eksiklik ve yetersizlik duyguları ile birleşerek daha da sarsıcı bir sonuca ulaşmakta ve en nihayetinde bireylerin benliklerine duyduğu saygıyı kaybetmelerine sebep olmaktadır. Başka bir ifadeyle, benlik duygusunun bireyin dünya ile arasında bir bağ kurmasının en önemli aracı olduğunu kabul edersek (Rollo, 1997: 83), benlik duygusunun kaybedilmesiyle kitle hareketleri daha da artacaktır (Rollo, 1997: 58).

Sonuç olarak, bireyin ilk bağlarından kopuşu ve ardından kendisi ile dünya arasında kuracağı yeni bir bağ arayışına girmesinin sebebi onun yalnız kalma korkusudur. Birey, bu bağı başka insanlar ile bir arada olarak kurmaya çalışacaktır. Başka bir ifadeyle birey, yalnızlık korkusunu ve dış tehlikelere karşı olan güçsüzlük duygusunu başka insanlar ile bir araya gelerek yenebileceğine inanmaktadır (Geçtan, 1994: 11). Bireyin bu savaşı kazanabilmesi için kendini ait hissedeceği bir kitleye ihtiyacı vardır. Bu kitleyi bulan birey harekete geçmeye artık hazırdır. Unutmamak gerekir ki kitleler aynı ortak duyguyu paylaşan pek çok bireyin bir araya gelmesinden meydana gelir. Dolayısıyla bir kitle içinde harekete geçen ruhbilimsel tüm mekanizmalar aslında sadece bireylerde işlemektedir. Kitle psikolojisini anlamaya temel oluşturmak için bireysel psikoloji incelenmelidir (Fromm, 2017: 150). Bu inceleme Erich Fromm (2017; 150)'un dediği gibi “*bir nesneyi mikroskop altında inceleme*” işlemine benzemektedir. Fromm ile benzer biçimde düşünen pek çok Frankfurt Okulu düşünürü de kitle kültürü ve doğasını anlayabilmek adına bireyin doğasına, psikolojisine eğilmenin en doğru yöntem olacağı görüşünü savunmuştur. Max Horkheimer ve Theodor Adorno gibi düşünürlerin en önemli çabası ise 1920 ve 1930’lu yıllarda yükselen otoriteryen eğilimleri, kitle içindeki bireyin psikolojisini ruhbilimsel açıdan anlamak ve bilhassa faşizmin yükselişine bir açıklama bulmaya çalışmak olmuştur (Roiser ve Willing, 2001: 61)

2.3.1. Yetkeci (Otoriter) Kişilik

Almanya’da Nazi Partisinin iktidara gelmesinin ardından, birkaç gün içinde Max Horkheimer şehrin dışındaki evini terk ederek başka bir eve taşınmıştır. Bundan birkaç gün sonra ise Frankfurt Sosyal Araştırma Kurumuna bağlı çalışan başka arkadaşları ile birlikte İsviçre’ye gitmiştir. Horkheimer ve diğer araştırma kurumu üyelerinin Almanya’yı terk etmelerinin altında çok mühim bir sebep yatmaktadır. Onlar Hitler iktidarının sebep olacağı felaketleri önceden tahmin etmiş ve bu yüzden kendilerini, fikirlerini ve araştırmalarını koruyabilmek adına çözümü ülkeyi terk etmekte bulmuşlardır (Sanford, 2006: 64). Onlar ülkeyi terk etmeleri gerektiğine, daha birkaç yıl önce Almanya’da Politik Görüş (1930) konusuyla yaptıkları deneysel bir araştırma sonuçlarına dayanarak karar vermişlerdir. Bu araştırmaya göre kendilerinin sosyal demokrat olduğunu iddia eden Alman işçiler bile “yetkeci” bir davranış içindedirler. Araştırmanın ortaya çıkardığı bu sonuç doğrultusunda

Horkheimer ve arkadaşları Hitlerin iktidarı ele geçireceği ve kitlelerden önemli bir karşıt duruş görmeyeceğini öngörmüşlerdir (İsen ve Batmaz, 2002: 282).

Horkheimer ve arkadaşlarının Alman işçileri üzerinde gerçekleştirdikleri bu çalışma daha sonraki yıllarda “yetkeci kişilik” araştırmalarının temelini oluşturmuştur (İsen ve Batmaz, 2002: 282). Bu araştırmalardan en çok bilineni, Adorno’nun “otoriteryen kişilik” yani “yetkecilik” kuramı olmasına rağmen konuya dair ilk araştırmalar Erich Fromm ve Max Horkheimer tarafından 1929-1939 yılları arasında kişiliğin çözümlenmesi üzerine yapılan “aile ve yetke” incelemeleri olarak adlandırılan çalışmalardır (Batmaz, 2006: 18).

Adorno (2017; 11)’ya göre; bireyin siyasi ve toplumsal değerleri genellikle büyük ve tutarlı bir örüntü meydana getirir. Bu örüntü zihniyet veya ruh ile birbirine bağlıdır ve bireyin kişiliğinin en derininde oluşan eğilimlerinin bir yansımasıdır. Kişilik kavramı kesinlikle toplumdaki soyutlanamaz. O toplumsal yaşayışın etkisi altında gelişen bir bütündür. Kişilik gelişimine ilk olarak aile yaşamı içerisinde çocukluk döneminde başlar. Adorno (2017; 17), bahsettiği bu oluşumu bireyin geçmişinde yani çocukluğunda etkisi olan sosyal faktörler ile yetişkinlik dönemindeki ideolojik davranışı arasında bir bağ kurma amacıyla incelemiştir. Ona göre, kişilik bir davranışın temelini meydana getirir. Kişiliğin anlamı herhangi bir davranışa olan meyil anlamına gelir ve bir potansiyel olarak varlığını korur (Adorno, 2017: 18). Adorno (2017; 11)’nin bahsettiği “potansiyel kişilik” bireyin içinde bulunan faşist eğilimleri ifade eder. Başka bir ifadeyle bu potansiyel, anti-demokratik propagandaya açık olan kişilik türüdür. Bu kişilik türünün potansiyel olarak anılmasının sebebi ise bireyler tarafından açıkça ifade edilen faşist bir beyanın veya faşist bir örgüte katılımın mevcut olmamasıdır. Adorno, faşizme yatkınlığı olan bireylerin kişiliklerinde fazlaca ortak özelliğe sahip olduğunu ve araştırmalarının temel çıkışının da bu ortak özellikler olduğunu ifade etmektedir. Adorno’nun bahsettiği kişilik bireyin herhangi bir duruma karşı vereceği tepkilerin tahlil edilmesi için bir dayanaktır ve bireyin davranışlarındaki tutarlılık bu kişilik özelliklerine bağlıdır. Öte yandan kişilik, bireyin bir davranışa hazır olması durumunu ifade eder yani kişilik bir davranışı sergilemek değil, koşullara bağlı olarak o davranışa yön vermektir (Adorno, 2017: 16).

Adorno, potansiyel faşist birey düşüncesinden yola çıkarak kişilik üzerine yaptığı çalışmalar sonucunda “otoriter kişilik” kavramını geliştirmiştir. Bu kavram Adorno ve arkadaşları tarafından geliştirilen, F (faşizm), A-S (anti-semitizm) ve E (etnosantirizm) ölçekleri ile gerçekleştirilen çeşitli alan araştırmalarının sonucunu meydana getirmektedir. Buna göre; F ölçeği ile yapılan deneysel veriler ve mülakatlar neticesinde bireyin kişiliğinde bulunan anti-demokratik yönler ortaya çıkarılmış (Batmaz, 2006: 20). A-S ve E ölçeği ile yapılan çalışmalar da ise toplumsal azınlıklara karşı bireyin içinde yatan önyargılar araştırılmıştır. Bu ölçekler çerçevesinde hazırlanan sorulara verilen cevaplar neticesinde araştırmaya dâhil olan ve başlangıçta da belirtildiği üzere açıkça faşist bir örgüte dâhil olmayan ve faşist bir davranışı açıkça sergilemeyen bireylerde çeşitli faşizan eğilimler tespit edilmiştir (Batmaz, 2006: 21).

Adorno ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği çalışmalara benzer bir biçimde Nevitt Sanford da Levinson, Frenkel-Brunswik, Suzanne Richard ile birlikte, kişilik yapısının başlangıcının ilk çocukluk yıllarının yaşanmışlıkları ile meydana geldiği (Sanford, 2006: 75) düşüncesinden hareket ile bireylerin kişiliklerinde barındırdığı genellik, önyargılı düşünce, yıkıcılık, güç, tehlike hissi ve ahlaksızlık ile alakalı bir takım kalıp yargıları, antisemitizm (AS), etnosantirizm (E) ve politik ekonomik tutuculuk (PET) ölçekleriyle açıklamaya çalışmışlardır (Sanford, 2006: 67). Bu üç ölçek ile yürütülen çalışmalar için Sanford (2006; 68), bireylerin faşist propagandaya yatkınlığını ve anti demokratik eylemlere dâhil olmak için hazır olma durumunu ortaya koymaya çalıştıklarını ifade eder.

Sanford da Adorno gibi yetkeciliğin kökeninin bireyin kişilik yapısında, çocukluk dönemine denk gelen yaşayışında olduğuna dikkat çekmektedir (Sanford, 2006: 75). AS ve E ölçekleri ile yaptığı çalışmalarda Sanford (2006; 75), düşük puanlı ve yüksek puanlı denekler ile yapılan mülakatlar sonucunda, deneklerin çocuklukta yaşadıklarının farklılığına dikkat çekmiştir. Örneğin yüksek puanlı erkek denekler babalarını uzak, mesafeli ve katı olarak tanımlamış, düşük puan alanlar ise yumuşak başlı ve rahat olarak tanımlamıştır. Benzer biçimde yüksek puan alan kadın ve erkek denekler annelerini itaatkâr ve özenli gibi kavramlar ile tanımlarken düşük puan alanlar sıcakkanlı, samimi ve anlayışlı olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamalar göz önüne alındığında yetkeci karakterin evvela aile içinde yerleştiği söylenebilir.

Ailelerin çocuklarını yetkeci bireyler olarak yetiştirdiğini düşünmek tam manasıyla doğru bir tanım olmasa da aile yaşamının toplumsal ve ekonomik birçok tarihsel süreçten etkilendiğini hatırla tutarak, bu süreçler içinde ebeveynlerin yetkeci tavırlara bürünebileceğini ve çocuklarının yetkeci kişiliğe olan evrimini destekler davranışlarda bulunabileceğini söyleyebiliriz (Sanford, 2006: 76-77).

Yetkeci kişilik kuramına diğer çalışmalarda göz önüne alındığında en belirgin psikolojik yorum Erich Fromm tarafından getirilmiştir. Fromm (2017; 155), yetkeciliği; “özgürlükten kaçış” için bir mekanizma olarak değerlendirmiş ve ilk bağlarından kopan bireyin kendine ikincil bağlar bulabilmek adına kendisi dışındaki bir şey veya bir kimse ile kaynaşma arzusunda olduğunu öne sürmüştür. Yetkeci kişilikte bu mekanizmanın boyun eğme davranışı veya iktidar kurma çabası şeklinde kendini gösterebileceğini ifade eden Fromm, normal yahut nevrotik olan bireylerin çeşitli ölçülerde barındırdığı sadist ve mazoşist isteklerine göre değişken olabileceği görüşündedir. Mazoşist duyguları benliklerinde barındıran bireyler, düzenli bir biçimde kendisi dışındaki herhangi bir güce, doğaya veya bir insana bağımlıdırlar. Bu bireyler için hayat denetlenemeyecek büyük ezici güçlerden meydana gelir onlar bu güç altında ezilir ve asla o güce hakim olamazlar (Fromm, 2017: 156). Bu eğilimlerin aksine bazı bireylerde başkalarını kendine bağımlı kılmayı ve bir yetke sahibi olmayı arzu eden eğilimler de mevcuttur. Bu eğilimler ise sadizm olarak adlandırılır. Sadist eğilimler yalnızca bir yönetme güdüsü değil aynı zamanda sömürme, kullanma ve üzerinde hâkimiyet kurduğu nesneye dair ne varsa ona sahip olma arzusunu da barındırır (Fromm, 2017: 157). Bu iki eğilimin ortak noktası ise her ikisinde de bireyin dayanılmaz bir güçsüzlük ve yalnızlık duygusu çekiyor olması ve bu duygularından kurtulma çabasında olmasıdır. Bireyler içinde buldukları yalnızlık ve güçsüzlük duygusu onların bilinçaltılarında gizli olmakla beraber dışarıdan bakıldığında önemlilik ve kusursuzluk gibi duygular ile örtülü olduğu görülür. (Fromm, 2017: 163). Birey içinde bulunduğu yalnızlık hissinden kurtulabilmek için kendisini bağlayacak bir şey arar bu sayede üstünde bulunan yükten kurtulmak ve yeniden güven hissetmeyi hedefler (Fromm, 2017: 164). Bu arayışın sonunda birey, mazoşist isteklerini doyurabileceği herhangi bir kültürel yapı bulabilirse kendisini aynı duygulara sahip başka insanlarla bir arada görerek belli ölçüde güvene kavuşur (Fromm, 2017: 165). Her ne kadar mazoşizmin tersi gibi

görünse dahi sadizm de mazoşist bağlarda olduğu gibi kişinin kendi benliğinde olan zayıflığına dayanamayışından kaynaklanan bir kaçıışı ifade eder. Hem sadizm hem de mazoşizm ruhbilimsel açıdan bireyin kendi öz benliğini bir kenara bırakıp başka bir benlik ile tamamen bağımlı hale gelmesini ifade eder. Her iki ruh durumunda da nesneye olan ihtiyaç ve bağlılık aynıdır (Fromm, 2017: 169). Yine her iki durumda da birey kendini başka bir dış güç altında eritir, kendini yitirir ve bir başkasını kendisinin bir parçası olarak görüp kendisini büyütür. Bu sayede bağımsız benliğinde var olmayan güce kavuşmuş olur (Fromm, 2017: 170).

Fromm (2017; 173) sadist ve mazoşist özelliklerin hemen herkeste bulunabileceği kanısındadır. Ona göre bu özellikler bir bireyde belirgin bir biçimde görülebilirken başka bireylerde belirleyici olmayabilir. Başka bir ifadeyle Sado-mazoşist özelliklerin hakim olduğu bireylerin kişisel özelliklerinde sado-mazoşist görüngülerin belirleyicilinden söz edilebilir ancak sado-mazoşist bireyler her zaman “nevrotik”⁸ değildir (Fromm, 2017: 174). Fromm (2017; 174-175), sado-mazoşist kişilik biçiminin çoğunlukla nevrotik bireylerde sapkınlık boyutunda var olduğu düşüncesinin yaygınlığından dolayı normal bireylerde görülen bu kişilik türüne “yetkeci kişilik” demeyi tercih etmiştir. Bu görüşünü ise şu sözleriyle açıklar;

“Bu terminoloji doğrudur çünkü sado-mazoşist kişi her zaman için yetkeye yönelik tutumuyla tanımlanır. Yetkeye hayrandır ve ona boyun eğme eğilimindedir. Ama aynı zamanda kendisi de bir yetke olmak ister, başkalarının kendisine boyun eğmesini ister. Bu terimi seçmemizin bir başka nedeni daha var. Faşist dizge toplumsal ve siyasal yapısında yetkenin ya da otoritenin egemen olması nedeniyle kendisini yetkeci, otoriter olarak adlandırıyor. Yetkeci kişilik terimiyle bu sözcüğün faşizmin insansal tabanı olan kişilik yapısını da temsil ettiğini belirtmiş oluyoruz”.

Yetkeci kişilik kavramı günümüzde, anti-demokratik davranışların tamamını ifade eden genel bir tanım haline gelmiştir (Batmaz, 2006: 50). Geçmişten bu güne kadar yetkeci kişilik üzerine yapılan araştırmaların hepsine bu başlık altında yer vermek

⁸ Sado-mazoşist güdülerin hakim olduğu bireylerin kişiliklerinde sado-mazoşist unsurlar belirleyicidir. Fakat bu bireylerdaima nevrotik olarak adlandırılmaz. Bir bireyin nevrotik veya normal olması çoğunlukla bireylerin, kendi sosyal yaşamlarında yapmak zorunda olduğu görevler ile kültürlerinde bulunan davranış ve duygu kalıplarıyla ilgilidir. Örneğin; Almanyabaşta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde, aşağı orta sınıfın önemli bir kesiminde sado-mazoşist kişilik yaygındır. Bu kişilik yapısı nazizmi yükselten bireyleri ifade eder (Fromm, 2017:174).

mümkün olmasa da en genel ve kabul görmüş haliyle yetkeci kişililerin bir takım özelliklerini yukarıda anlatılan çalışmalar ışığında toplamak mümkündür. Öncelikle, yetkeci kişilik kaderci bir dünya görüşüne sahiptir ve kaderin anlamı kişinin toplumsal konumuna bağlıdır. Yetkeci kişiliğe sahip bir birey için dışarıdaki herhangi bir güç karşısında boyun eğmekten başka bir çare yoktur ve o geçmiş günlerin esaretinde yaşamaktadır (Fromm, 2017: 180). Yetkeci kişilerin ortak özelliği, hayatın kişinin kendi benliği dışında bulunan güçler tarafından yönetildiğine olan inançlarıdır ve yetkeci bir kişi için güçsüzlük daima suçlu olmanın ve aşağılığın ifadesidir. Bu sebeple eğer yetkeci kişiliğin inandığı yetke herhangi bir zayıflık belirtisi gösterirse onun yetkeye olan aşkı ve saygısı nefret ve aşağılamaya dönüşür (Fromm, 2017: 181).

Yetkeci kişi, hayattan beklentilerini kendi gücü ve kudretiyle değil, sihirli bir yardımcının vasıtasıyla karşılamayı umut eder. “Sihirli yardımcı” yetkeci kişinin hayatının merkezine oturmuştur, bu sayede kişinin güven ve mutluluğunu umutlarını beslemektedir (Fromm, 2017: 185). Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki yetkeci kişiliğin yetkeye boyun eğişi ona olan saygısından çok duygusal bir gereksinimden kaynaklanmaktadır (Sanford, 2006: 71).

2.3.2. İtaat ve Robot Uyumluluğu

Çağdaş dünyada insanlar isteseler de istemeseler de çoğunlukla, yaşadıkları toplumun genel kural ve ilkelerine uyum sağlarlar. Bu uyumun altında yatan sebep dışlanmaktan korkmak, cezadan kaçmak veya başka insanlar tarafından sevilmeğe beğenilmek arzusu olabilir ancak sebep her ne olursa olsun bireyler bu davranışı bazen içten gelen bir uyma isteği bazen de karşı koyamayacağı bir yetkeye olan itaat düşüncesiyle gerçekleştirirler.

Bireylerin sergilediği uyma davranışı ve bir yetke altında gösterdiği koşulsuz itaat davranışı özellikle 1930’lu yıllardan itibaren pek çok psikanalistin dikkatini çekmiş ve bu alanda detaylı çalışmalar yapılmıştır. Almanya’da Hitleri iktidara taşıyan ve büyük kitlelere hakim olmasına sebep olan şey nedir? Sorusunun cevabı birey psikolojisinde aranmıştır (İsen ve Batmaz, 2002: 281). Hitler iktidarının bu denli büyük destek görmesi yalnızca baskı ve şiddeti arzulayan bazı nevrotik bireylerin desteği ile açıklanamaz. Onun bir azınlık ile yola çıkıp büyük kitlelere ulaşmasının

ardında yatan şey bireylerin bilinçaltındaki uyma arzusu veya itaat etmeye olan sorgulamazlığıdır.

İnsanların yetkeye olan itaati üzerine bu güne değin yapılmış beklide en çarpıcı çalışma Milgram'ın itaat deneyleridir. Milgram (2006; 87) araştırma ekibi ile birlikte, pek çok denek üzerinde birkaç farklı deney gerçekleştirmiştir. Deneyin kısa izahı bir deneğin, başka bir kişiye, deneyi yapan araştırmacının emirleri doğrultusunda en fazla ne kadar elektrik şoku vermeyi kabul edeceğidir. Deney boyunca gerçekleşen senaryo ise şu şekildedir; bir gerçek birde yalancı deneyin bulunduğu laboratuarda denek ve öğrenci ayrı odalarda olmak kaydıyla, gerçek denek daima öğretmen ve yalancı denek daima öğrencidir. Araştırmacı, gerçek denekten, öğrencisine yani yalancı deneğe sözcük çiftleri öğretmesini ister. Öğretmen olan denek öğretme işleminin ardından elektrikli bir şok cihazına bağlı olan öğrencisine sınav yapmakla yükümlüdür. Deneğin (öğretmenin) sorduğu sorulara karşı yalancı deneğin (öğrencinin) verdiği her yanlış cevapta, gerçek denek yalancı deneğe ceza olarak artan volta elektrik şoku verecektir. Araştırmanın arzu edilen senaryosuna göre, yalancı denek pek çok kez yanlış cevap verecek ve kısa zaman içinde gerçek denek öğrencisine en yüksek düzeyde şoku vermek durumunda kalacaktır (Milgram, 2006: 88). Her yanlış cevapta artan şok düzeyi ile öğrencide artan rahatsızlık belirtileri oluşacak ve ilerleyen sürede öğrenci deney daha fazla katlanamayacağını, deneyin durdurulmasını istediğini söyleyecektir. Bu noktada, araştırmacı gerçek deneğe öğrencinin sözlerini dikkate almamasını ve deneye devam etmesi gerektiğini sert ve buyurgan bir tavırla söyleyecektir. Bu senaryoya göre öğretmen rolündeki denek sosyal çevrenin birbirinden farklı durumları karşısında çelişkiye düşmüş bir birey olarak kendi çözümünü üretecektir (Milgram, 2006: 89).

Deney içerisinde kullanılan şok jeneratörünün üzerinde 15'ten 450 volta kadar değişen şok seviyeleri bulunmaktaydı ve her şok düzeyi "hafif şok" olarak başlayıp "tehlikeli şok" düzeyine kadar isimlendirilerek jeneratörün üzerine yerleştirilmişti (Milgram, 2006: 89). Deneğin şok vermeyi reddetmesi durumunda deney sona eriyor ve hiç şok vermeyen denekler '0' en yüksek düzeyde şoku veren denekler de '30' puan alıyordu (Milgram, 2006: 90).

Milgram deneylerinin ilk koşulunda öğrenci ve denek ayrı odalarda bulunmakta ve denek tarafından görülüp duyulamıyordu (Milgram, 2006: 92). İkinci deney koşulunda birinci ile benzer şekilde gerçek ve yalancı denek farklı odalarda bulunuyordu ancak bu koşulda gerçek denek öğrencisinin seslerini net bir biçimde duyabiliyordu. Üçüncü koşulda denekler aynı odada fakat uzak mesafedeydiler. Dolayısıyla gerçek denek öğrencisini hem görebiliyor hem de duyabiliyordu. Son koşul olan dördüncü deney koşulunda ise üçüncüsünden farklı olarak denek öğrencisine şok vermek için öğrencinin ellerini metal bir plakanın üzerine bırakmak durumundaydı bu sayede denek ve öğrenci arasında fiziksel bir temas sağlanmış oluyordu. Her bir deney koşulu için 40 denek kullanıldığı deneylerde koşullar sertleştikçe itaat düzeyinin azaldığı gözlemlendi (Milgram, 2006: 93). Sonuçlar şu şekildedir; ilk koşulda deneklerin yüzde 34'ü, ikinci koşulda yüzde 37,5'i, üçüncü koşulda yüzde 60'ı ve dokunulabilir yakınlıkta gerçekleşen son koşulda yüzde 70'i araştırmacıya itaat etmeyi reddetti (Milgram, 2006: 93).

Milgram'ın deney sonuçlarının aksine psikiyatrlar 300 volttan sonra deneklerin yüzde 3,73'ünün deneye devam edeceğini ve toplamda yalnızca deneklerin yüzde 1'inden onda 1'inin en yüksek seviyedeki şoku vereceğini öngörmüşlerdi. Ancak deney sonuçlarına göre deneye katılanların yüzde 62'si araştırmacıya sonuna kadar itaat etmişti. Bu sonuçları Milgram (2006; 106-107) şu şekilde yorumlamıştır;

“İnsanı şaşırtan bir süreklilikle iyi kişilerin yetkenin işlemleri karşısında büküldüğü ve kötü eylemlerde bulunduğu görüldü. Günlük hayatlarında sorumluluklarını bilen ve efendi insanlar olan denekler yetkenin tuzağına düştüler algılarının ve araştırmacının ortamı tanımlayışının tutsağı oldular ve sert eylemlerde bulundular. Laboratuarda gözlemlenen sonuçlar bizim için üzücüdür. Çünkü bu sonuçlar şu olasılığı ortaya koyuyor. İnsan doğasının ya da daha doğrusu Amerikan demokratik toplumunun ürettiği kişilik yapısı türünün zalimlikten ve kötü niyetli yetkeden soyutlanması olanaksızdır”.

Milgram yaptığı bu deneyler ile korkunç olarak adlandırdığımız bu tür davranışların yalnızca nevrotik denem insanlar tarafından yapılmadığını ispatlamıştır. Milgram'ın deneylerinde yalnızca sıradan insanlar vardı (Yavuzer, 2013: 44). Miller (1986) yapılan bu deneylerin sonuçları göz önüne alındığında, kötü ve yıkıcı davranışların

yalnızca anormal insanlarca yapılmadığını ifade etmek için bu duruma “normallik denencesi” demiştir. Ona göre kendilerini yalnızca bir yönetimin emirlerini yerine getirdiğini düşünen, başka bir ifadeyle ister bir grup isterse birey olarak yalnızca çevresinde olan bitene uyum gösteren insanlar bu türden davranışlarda bulunabilirler (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 235).

Bir toplum esasında çoğunlukla sadece itaat eden veya kendisine sunulana bir şekilde uyan normal bireylerden meydana gelir. Bu davranışın en temelinde ise bir güç ilişkisi mevcuttur. Bu durum yalnızca iktidara sahip olmayı ifade etmez, aynı zamanda güç ilişkileri içinde çoğunluğa sahip olmayı ifade etmektedir. Günümüz dünyasında pek çok yasa artık geri planda kalmakta onun yerine güce sahip olanların yahut iktidarın normları geçerli olmaktadır. Örneğin bir ülkede yer alan okullar, hapisaneler ve aileler bireyleri uymaya zorlayan ama aynı zamanda bu uymayı normalleştiren kurumlar olarak görev alırlar. Fiziksel şiddeti sınırlayan yasalar itaati ve uymayı teşvik etmekten öte geçemezler (Yavuzer, 2013: 53). Bu sayede toplumda normal olarak adlandırdığımız pek çok birey, kendi öz düşünce istek ve inançlarının dışında hareket eder. Önce ailesinde daha sonra da kamusal alanda evcilleşen birey aslında kendi benliğini bir kenara bırakarak yalnızca yaşadığı dünyanın ona sunduğu benliği kabullenmekle yetinir.

Yaşadığı dünyada kendine sunulanlar ile varlığını sürdüren “normal” bireylerin davranışları, Erich Fromm (2017; 195)’a göre bir “robot uyumluluğu” nun eseridir. Bu bireyler kendi kişiliğinin değil, bir takım kültürel kalıpların ona sunmuş olduğu kişiliğin sahipleridir. Başka bir ifadeyle çağdaş toplumlarda bireyler başkalarının kendisinden beklediği, başkalarının arzu ettiği bir kişiliğe bürünürler. Fromm bu sayede bireylerin, kendi benlikleri ve dünya arasında yaşadıkları güvensizlik, güçsüzlük ve yalnızlık gibi duyguların esiri olmaktan kurtulacağı bir kaçış yoluna sahip olduğu görüşündedir. Bu yol, tıpkı bir hayvanın doğa içinde gizlenmek adına renk değiştirmesi gibidir. Aynı biçimde insanlarda bireysel benliğini bir kenara bırakarak robotlaşır ve kendisi gibi olan diğer pek çok robotla özdeş olur. Bu sayede birey, dayanılmaz yalnızlığından ve kaygılarından arınır. Pek çok insan düşünmek, hissetmek ve arzu ettiği gibi davranmak hususunda kendini özgür addeder, sahip olduğu düşüncelerin ve duyguların doğrudan kendisine ait olduğuna büyük bir içtenlikle inanır. Ancak pek çok koşulda bireylerin kendilerine duydukları bu inanç

bir yanılsamadan ileri gelir (Fromm, 2017: 196). Örneğin; bazı insanlara siyaset ile ilgili görüş ve düşünceleri sorulduğunda, genellikle alınan cevap bu insanların çevresinde duydukları, gazetelerde okudukları veya haber kanallarında dinledikleri bir takım söylemlerin az çok toparlanarak aktarılmış halidir. Ancak bu insanlar, dile getirdikleri şeylerin kendi öz fikirleri olduğu inancından ödün vermezler. İnsanın kendi öz düşüncesinden arınarak bağlandığı bu farklı inancın altında yatan sebep kimi zaman katı bir baba veya annenin güçlü yetkesi altında ezilmişliğin bir sonucu kimi zaman ise başka bir insan tarafından bilgisiz, cahil olarak adlandırılmaktan korkmanın etkisi olabilir (Fromm, 2017: 201).

Fromm (2017; 207)'a göre düşünme gibi duyumsama veya istek içinde başkalarının esiri olmak durumu geçerlidir. Pek çok birey bir başkasının açık bir zorlaması olmadan, kendi kararlarının ve isteklerinin yalnızca kendilerine ait olduğuna inanırlar. Fromm, bu durumun bir yanılgı olduğu ve özünde pek çok kararın ve isteğin başkalarının bizlere dayattıkları yahut önerdiklerinden ibaret olduğunu ileri sürer. Bu sayede insanlar başkalarına uygun bir biçimde davrandığında rahatlarını ve diğerleri tarafından benimsenmeyi güvence altına almış olurlar.

İnsanların özünde kendisine ait olan düşünme, duyma ve isteme edimlerinin yerine bir başkalarını benimsiyor oluşu kendi benliklerini bırakıp sahte bir benliğe bürünmesi demektir. Bu yeni benlik, başka bir insanın veya toplumun kendisinden olmasını istediği insan olmayı kolaylaştıran benliktir. Diğer bir ifadeyle bu sahte benlik bireyin dünya üzerinde oynayacağı rollerden ibarettir. Birey yaşadığı dünyada oynadığı her role adapte olur ve bu rollerin bizzat kendisi olduğuna inanır çünkü sahte benliği gerçeğini çoktan gizlemiştir. Birey başka insanların kendinden beklentilerini yaşarken çeşitli kuşular içinde kalır. Bu kuşular onun kendi kimliğini yitirmiş olmasından kaynaklanır. En nihayetinde kaybettiği kimliği neticesinde korkuya kapılan birey, bu korkuyla baş edebilmek için kendini tekrar uyarlamak, uyum sağlamak ve başkalarıyla yenden özdeş olabilmek adına yeni kimlikler aramanın peşine düşer. Kim olduğunu sorusuna bir cevap arayan birey, başkaları tarafından kim olarak adlandırılıyorsa o olmaya razı olur. Bireyin bu razı gelişi ve kendini olmadığı kimliğe büründürmesi tam olarak çağdaş toplumlarda bireyin robotlaşması denilen kavramı oluşturur (Fromm, 2017: 213).

Bireyin yaşadığı dünyada edindiği bu “robot uyumluluğu” onun; soyutlanmışlığı, güvensizliği ve yalnızlığını daha da tetkikler. Bu sebeple birey güvensizliğini ve kuşkularını atabilmek adına her seferinde boyun eğebileceği yeni yetkeler arayışına girer. Örneğin; Alman’da Nazi Hareketinin bel kemiğini meydana getiren bireyler işte tamda bu robotlaşmış ve yeni yetke arayışlarına girmiş olan bireylerdir (Fromm, 2017: 213).

2.3.3. Saldırganlık

Şiddet kavramı ile saldırganlık kavramı çoğu kez birbiri yerine kullanılmaktadır (Güneri Yöyen, 2017: 36). Bu kavramlar her ne kadar birbirinden farklı görünüyorsa da psikolojik anlamda aynı duygulara işaret etmektedir. Bir davranış olarak saldırganlık, her geçen gün artarak devam eden ve bazen yalnızca bireylerin bazen ise bütün bir toplumun acı çekmesine sebep olan, hayatımızın hemen her alanına işlemiş bir kavramdır. Sosyal, ekonomik, politik veya psikolojik pek çok etmenin bir tetikleyici unsur olarak değerlendirildiği saldırganlık davranışının temel sebepleri halen net bir biçimde açıklanamamış bir konu olsa da (Güneri Yöyen, 2017: 47), en açıklayıcı kaynak bireyin psikolojisinde aranmalıdır.

Herhangi bir insanın vicdanına göre harekette bulunacağını söylemesinden daha muazzam bir ifade yoktur. Tarih boyunca, insanlara inandıkları değerlerden vazgeçmeleri için ne kadar baskı uygulanırsa uygulansın onlar inançları uğruna kendi doğruluk ilkelerinden ayrılmamış sonuna dek onlar için savaşmıştır. Sevgi, adalet ve doğruluk için savaş veren insanlara benzer olarak vicdanlarına güvenen ama onlardan farklı olarak vicdanlarını sevgi ve iyilik doğrultusunda yönetmeyen insanlar da olmuştur. Örneğin, engizisyon mahkemelerinde binlerce insanı yakarak ölüme mahkûm eden mahkeme üyeleri de kendi vicdanları doğrultusunda hareket ettiğine inanmışlardır. Bununla birlikte, savaşı ve güç arzusunu her şeyin üstünde tutan savaş yanlısı aç gözlüler de yaptıklarını kendi vicdanları ve inandıkları uğruna yaptıklarını dile getirmişlerdir (Fromm, 1998: 143).

Üstünlük, güç, rekabet ve diğerlerinden önde olma arzusu insanın, davranış ve eylemlerini yöneten etmelerdir (Adler, 2007: 171). Başka bir ifadeyle güç ve otorite arzusu insan davranışlarının temel belirleyeni olarak düşünülür. Faşizmin yükselişi ve ikinci dünya savaşı güç arzusu ve güce tapınmanın nelere mal olabileceğinin bir

ispatı olmuştur. Bu dönem minyonlarca insanın gücün ihtişamından büyülediği bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Fakat güce olan tutkunun psikolojik yorumu sanılanın aksine güçlü olmaktan değil güçsüz olmaktan geçer. Hitler'in ulaştığı başarının altında yatan sebep, onun boyun eğmeye hazır olan insanların özlemini çok iyi tahlil etmesidir (Yavuzer, 2013: 52).

İnsanların boyun eğme davranışı göstermesi yetkeci kişilik türünün bir alt boyutuna işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle “yetkeci boyun eğme” yetkeci kişiliğin bir başka özelliğini oluşturur (Güldü, 2011: 29). Sanford (2006; 72)'a göre “yetkeci boyun eğme” davranışı, “yetkeci saldırganlık” ile iç içedir. Her iki davranış türü de ilk olarak anne ve babayı içinde alan yakın çevredeki yetkelere karşı duyulan düşmanlık hissinden meydana gelir. Kişinin bu düşmanlık duygusunu yenme arzusu, duygularını iç-gruptan çekerek dış-gruplara yansıtması şeklinde bir sonuca ulaşabilir. İlk çocukluk yıllarından itibaren birey, gerçekten yakınlık hissetmediği başka güçlere boyun eğmeye zorlandığında, bireyin içinde onu rahatsız eden bir zayıflık hissi oluşur. Birey bu zayıflık hissini kendisine itiraf edemeyeceği –eğer ederse öz saygısını yitireceği- için bu hislerini yadsıyacaktır. Gerçek hislerini yadsıyan birey, kendi zayıflığını örtbas edebilmek için kendine zayıf olduğunu düşündüğü bir dış-grup bulacak ve “ben zayıf değilim zayıf olan onlar” düşüncesiyle bu zehrini o grubun bireyelerine akıtacaktır (Sanford, 2006: 74). Daha nesnel bir ifadeyle, güce hayran olan ve ona sorunsuzca itaat eden bu türden bireyler, güçsüz gördüğü başka bireylere veya kendi değerlerine inanmayanlara karşı düşmanlık besler. İlk başlarda bireyin bu düşmanlık hissi bastırılmış olsa da farklı zamanlarda azınlıklara yahut herhangi bir dış-gruba karşı saldırganlık davranışı gösterebilirler (Güldü, 2011: 29).

Saldırganlık davranışı insanların kalımsal olarak bu güne aktardığı hayvansal bir dürtünün eseri değil, diğer bütün davranışlar gibi toplum içinde öğrenilen normların, kalıpların ve önyargıların eseridir (İsen ve Batmaz, 2002: 70). Birey geçirdiği toplumsal öğrenme süreci içinde ailesinde, yakın çevresinde veya içine girdiği bir takım kuruluşlarda kişiliklerine uzun yıllar boyu kök salacak bir takım önyargılar edinirler. Bu önyargılar ile bireyler örneğin, eşcinsellere, etnik azınlık gruplara veya evsizlere karşı düşmanca tutumlar sergileyebilirler (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 187). İçten içe beslenen bu düşmanlıklar saldırganlık olarak kendini gösterebilir.

Önyargıların saldırganlığa dönüşmesi görüşünü savunan psiko-dinamik kurama göre, insanlar hayata karşı olan mutsuzluklarını engellenmişliklerini veya kızgınlıklarını bir rahatsızlık kaynağına boşaltma eğilimindedir. Ekonomik çöküntüler, işsizlikler veya çeşitli başka krizler insanlara kendilerini engellenmiş hissettirebilir. Bu hisler doğrultusunda birey bir günah keçisi arar ve kendi problemlerini bir başkasını suçlayıp ona saldırarak çözmek ister (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 187). Örneğin, toplumsal, siyasi ve ekonomik bir çöküntü içinde kendini bir girdaba sürüklenmiş gibi hisseden Alman halkının günah keçisi ilan ettiği Yahudiler bu türden bir saldırganlığa kurban gittiler (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 178).

Bireyin doğumu ile başlayan hayata tutunma çabası ve birey olma yolunda geçirdiği psikolojik dönüşümler onun temel ruh durumunu meydana getirmektedir. Bireyi kitleleşmeye yöneltten pek çok dış faktörün yanı sıra onun dünya ile olan ilişkilerini kontrol eden ruh durumu, çalışmanın birinci bölümünde ele alınan radikal sağ hareketlerin kitlesel yükselişinin incelenmesinde bir rehber görevi görecektir. Radikal sağ hareketin kitle bireyi kimi zaman kitlesel yürüyüşlere katılan, sıradan bir kişi, kimi zaman bir organizatör, kimi zaman bu türden eylemleri sessizce izleyen ve boyun eğen bir yurttaş kimi zamansa radikalleşmiş yalnız bir aktördür. Durum her ne olursa olsun bireyin bu türden ırkçı bir ideolojiye yönelmesi, bu ideolojinin kitlesi ile özdeşleşmesi ve en nihayetinde saldırganlaşması onun içinde bulunduğu ruh durumu ile ilgili olabilmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde bu türden bir bireyin sahip olduğu ruh durumunu meydana getiren gerek çevresel gerekse içsel faktörler hem tarihsel arkaplan hem de birey psikolojisi üzerine yapılan çalışmalar bir arada düşünülerek değerlendirilmiş, radikal sağ hareketlerin kitlesel yükselişi birey psikolojisi üzerinden analiz edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KİTLE PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN RADİKAL SAĞ HAREKETLER

3.1. Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişinin Psikolojik Kökeni

20. yüzyılın sonlarından itibaren, geçmişin tozlu raflarında bırakıldığına inanılan 'faşizm' yeni bir kıyafete bürünerek tekrar yükselişe geçmiştir. Adına 'radikal sağ' dediğimiz bu yeni ideoloji özlemine duyduğu faşizmin söylemlerini kendi söylemlerine katarak her geçen gün daha da güçlenmekte ve kitlesel bir harekete dönüşmektedir. Günümüzde kitlesel eylemler ile sesini duyuran ve toplumun her kesiminden insanı cezp etmeyi başaran radikal sağın gücünü, her ne kadar Avrupa'da yaşanan ekonomik bunalımlara, işsizlik ve yabancıların yarattığı kültürel karışıklara yönelik söylemleri ile arttığı düşünülse de asıl neden kitlelerin duygularında gizlidir. Başka bir ifadeyle, Avrupa'da yüzyıllar boyunca ciddi bir dönüşüme uğrayan ekonomik, kültürel ve sosyal düzenin insanlar üzerinde yarattığı psikolojik etkiler radikal sağın kitleler halinde eyleme geçmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla, bugün radikal sağ hareketin gerçekleştirdiği çeşitli eylemler, Avrupa vatandaşlarının içinde bulunduğu psikolojik bunalımın, boşluk hissini, geleceklerine dair kaygıların ve endişelerinin bir dışavurumunu ifade etmektedir.

Rollo (1997; 27)'ya göre bireyin içinde yaşadığı tüm bu karmaşık duyguların sonuçları bundan yıllar evvel Almanya ve İtalya'da kitlelerin kendini faşist diktatörlüklere teslim etmesinde görülmüştür. Rollo, içinde bulunduğu çağı bir endişe çağı olarak adlandırmakta ve bireyin yaşadığı ruhsal boşluğun ve güçsüzlüğün ortadan kalkması için herhangi bir adım atılmadığı takdirde, bu durumun kronikleşerek bireylerin gerçek bir ruhsal çöküntü içinde kendilerini totaliter rejimlere teslim edeceğini öne sürmektedir. Rollo'nun, 20. yüzyılın sonlarında dile getirdiği bu ifadenin, günümüz radikal sağ hareketlerinin arzuları ve bu arzuların muhtemel sonuçları ile uyum halinde olduğunu görmekteyiz. Zira günümüzde radikal sağ hareket, her fırsatta 'güçlü devlet' vurgusunda bulunmakta ve bu istek doğrultusunda, her yeni seçim döneminde kitleler, artan oranda radikal sağ partilere yönelmektedir. Rollo'nun ifade ettiği biçimiyle söylemek gerekirse insanlar, yaşadıkları çağın çeşitli sosyal, ekonomik ve siyasal problemleri doğrultusunda bir boşluk hissine kapılmakta ve psikolojik bunalımlarından kurtulabilmek adına, bu

boşluğu doldurmaya hazır olan totaliter rejimlere sarılmaktadır. Örneğin Rollo, Faşizm ve Nazimin bu denli güç kazanmış olmalarının nedenini, liderlerin iktidar hırsına değil, toplumun bu rejime kendini teslim etmeye hazır olan psikolojisine dayandırmaktadır (Rollo, 1997: 36).

Toplumsal sorunlar ve bu sorunlar ile baş edemeyen kitlelerin, kendilerini Faşist ideolojilere teslim etmesinin altında yatan neden ise batı toplumlarının tarihsel olarak geçirdiği köklü değişimlerdir. Bugünün çağdaş batılı bireyi, ortaçağda köyünün bir parçası olmaktan sıyrılıp kendi aklına ve iradesine güvenen bir birey haline gelmesinden günümüze kadar geçen sürede gerek yaşam tarzı gerekse düşünce dünyasında yaşadığı değişimlerle meydana gelmiştir (Rollo, 1997: 51). Batı toplumları içinde bireyin geçirdiği bu değişimleri anlayabilmek, radikal sağ hareketin içinde yer alan bireyin ve dolayısıyla bu bireylerden meydana gelen kitlelerin psikolojisini anlayabilmek demektir.

Batı toplumlarında, bugünkü anlamıyla birey kavramından söz edebilmek için insanlık tarihinde çok uzak bir geçmişe gitmeye gerek yoktur. Diğer bir ifadeyle insanın toplumdaki rolünden ayrı olarak değerlendirilebilmesi, onun dünya ile olan ilk bağlarından kopuşuna dayanmaktadır. İlk çağlar içinde doğa ile özdeş bir biçimde yaşamını sürdüren insan, kendisi olmaktan ziyade doğanın bir parçasıdır. Dolayısıyla ilk çağda veya ortaçağda birey kavramından söz etmek çok da mümkün değildir. Nasıl ki ilk çağlarda insanı doğanın bir parçası olarak değerlendiriyorsak, ortaçağda da insanı yaşadığı kolektif toplumun bir parçası olarak değerlendirmekteyiz. Çünkü ortaçağda insan, ancak yaşadığı toplumun, yani bir ırkın, klanın veya ailenin bir parçası olarak tanımlanmaktadır (Üskül, 2003: 33-34). Başka bir ifadeyle, ortaçağda insanlar, bağlı bulunduğu topluluk içinde kendine hazır olarak sunulmuş bir takım rollere adapte bir biçimde yaşamaktadır ve bu sayede dünya ile arasında kesin bir bağ kurulmuştur. Bu bağ insanın dünya ile arasında kurduğu ilk bağlardır. Ortaçağ insanı bir birey olarak değil, yaşadığı topluluğun bir parçası olarak elde ettiği ilk bağları ile kendini dünyaya ait ve güvende hissetmektedir (Fromm, 2017: 60-61).

Ortaçağın sonları, Avrupa'da toplum yapısındaki köklü değişimin başlangıcını ifade eder. Dinde, ekonomide, sanatta ve toplumsal yaşamda meydana gelen değişiklikler, toplumda bireyi ön plana çıkarmış ve bu sayede öncelikle onun ilk bağlardan

kopuşunun temelini oluşturmuştur. Bu dönemde toplumda merkezileşmenin ve insanlar arasındaki bütünleşmenin zayıflaması, toplumun farklı kesimlerinde gerek ideolojik gerekse psikolojik dönüşümlere sebep olmuştur (Fromm, 2017: 62-63). Özellikle yaşanan ekonomik gelişmeler, insanların artık birer birey olarak anılmasına ve birey kavramının psikolojik manada kendini göstermeye başlamasına yol açmıştır. Bu dönemde verimli olmak, becerikli olmak ve servet sahibi olmayı arzulamak gibi kavramlar ortaya çıkmış, daha önceleri birlik ve dayanışmaya dayalı olan toplum yerini rekabete dayalı bir anlayışa bırakmıştır. Tüm bu unsurların bir araya gelerek yarattığı yeni ortamda insan, birey olarak hayatla mücadele etmeye başlamış ve ilk bağlarından yani kendi küçük grubundan kopmuştur (Fromm, 2017: 76-77). Başka bir ifadeyle insanlar için değer kavramı artık toplumda kendisine uygun görülen rolü yerine getirmek ve o topluluğun doğal bir üyesi olmak değil, rakipleri karşısında direnç gösterip başarıyı kendi elleriyle yakalayan bir birey olmaya dayanmıştır. Kısacası, çağdaş kapitalizm ve onun tüm ayırt edici nitelikleri varlık kazanmış ve bunun psikolojik etkileri de bireylerde açık bir biçimde görülmeye başlamıştır (Fromm, 2017: 79).

İnsanın ortaçağda sahip olduğu ilk bağlar, tıpkı bir bebeğin doğduğu ilk andan itibaren ana babasına olan ilk bağlarına benzemektedir. Ana-babasına olan bağlarından ayrılan bir çocuğun benliğini keşfetmesi gibi, daha sonra yaşadığı toplumsal ve ekonomik dönüşüm ile ilk bağlarından kopan birey de benliğini keşfetmiş ancak kopardığı bağlar onun kendi dünyasıyla baş başa kalmasına sebep olmuştur. Yalnız kalan ve bu yalnızlık ile kendini 'güçsüz' ve 'güvensiz' hisseden birey, dünya ile arasında yeni bağlar kurmak için benliğini ispatlama ihtiyacı hissetmiştir. Benliğini ispatlama ve kendine güven kazanma arzusu, çağdaş toplumlarda bireyi, rekabetin körüklediği bir hırsla bulmuştur. Dolayısıyla Erich Fromm (2017; 131)'un da belirttiği gibi, çağdaş insanın öz çıkarlarına uygun olarak ortaya koymaya çalıştığı benlik kavramı, yine toplumsal benlikten türemiştir. Başka bir ifadeyle bu benlik, bir takım nesnel, toplumsal işlevlerin şahsi kıyafetlere bürünmüş halidir. Bu görüşü Fromm'un şu sözlerinde açıkça görmek mümkündür;

“Kişisel çıkarların peşinden koşuyor gibi görünse de gerçeklikte bütün benliği ve onunla birlikte bütün somut gizil güçleri kendi elleriyle inşa ettiği makinenin amaçlarına hizmet eden bir araç haline gelmiştir. Dünyanın merkezi olduğu

yanılsamasını sürdürür ama gene de bir zamanlar atalarının tanrıya karşı bilinçli olarak hissettiği duygu ile yoğun bir önemsizlik ve güçsüzlük duygusu ile doludur” (Fromm, 2017: 132).

Kendi benliğini feodal yaşam tarzından farklı da olsa yine yaşadığı toplumsal dizge içerisinde gerçekleştirme çabasına giren birey, ancak bu sayede yaşadığı yalnızlık ve güçsüzlük duygusundan uzaklaşabilecektir. Bireyin benliğini ispatlama arzusu 19. yüzyıla damgasını vurmuş, bu dönemde gerek teknolojide gerek ekonomide gerekse siyasette önemli ilerlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde insanlık, yeni keşiflerde bulunmuş, makineler üretmiş, hızlı bir teknoloji ile hayatını kolaylaştıracak bir dizi gelişime tanık olmuştur. Dolayısıyla insanoğlu yüzyıllar boyunca doğaya karşı vermiş olduğu mücadelede bir zafer kazanmıştır. Ancak doğaya karşı kazanılan bu zafer, kendi yarattığı olan yeni modern dünyada kendini yok etmiştir. Başka bir ifadeyle, kendini doğadan koparan birey 19. yüzyıl içinde kendini özgür ve geleceğe umutlu hissetse de, uzun uğraşlar sonucunda kurduğu bu yeni modern yaşam ilerleyen dönemde bireyi giderek yalnızlaştırmış, güçsüzleştirmiş ve bir karamsarlığa sürüklemiştir. 20. yüzyılın siyasi ve ekonomik gelişmeleri, 19. yüzyılda bireyin doğaya egemen oluşundan kaynaklanan mutluluğunun bir yanılsamadan ibaret olduğunu ispatlamıştır. Fukuyama (1999; 21)’ya göre 19. yüzyıl, insanlığın barışı yaşadığı ve maddi refahın tadına vardığı bir iyimserlik çağıdır. İnsanoğlu bu dönemde, hem maddi refahın getirdiği huzura sarılmış hem de çağdaş demokrasilerin tüm dünyaya iyilik getireceğine inanmıştır. 20. yüzyıl ise özellikle birinci dünya savaşının yarattığı bunalımlar sonucunda insanlık üzerinde önemli psikolojik etkiler bırakmıştır. 19. yüzyılda insanların benliğini ispatlamak ve bir birey olarak toplumda kendine yer edinmek için gerçekleştirdiği tüm uğraşlar (disiplinli bir çalışma bilinci, yurt sever bir birey olma vb.) savaş ile birlikte insanlar üzerinde büyük kötülöklere yol açmıştır. Teknolojik gelişmeler nasıl insanların hayatını kolaylaştıracak makineler veya insanlığa büyük zararlar verebilecek silahlar ürettiyse, modern siyasal yaşam da daha önce eşine rastlanmayan büyük iktidar güçleri yaratmıştır (Fukuyama, 1999: 22).

Özetle, insanoğlu 20. yüzyılı modern dünyanın getirdiği çeşitli felaketlerle karşılaşmış ve bu felaketler onun bir birey olarak zafere ulaştığını sandığı noktada geleceğe dair duyduğu umudu karamsarlıkla boğmuştur. İnsanlar savaş sonrasında yaşadıkları

ekonomik ve siyasi pek çok karmaşıklığın içinde –ve modern teknolojik silahların yarattığı büyük tahribatları görerek- kendilerini güçsüz ve savunmasız hissetmiş, geleceğe duydukları kaygı ile büyük bir karamsarlığa düşmüştür. Kendini modern dünya içinde yalnız hisseden birey artık, eskiden olduğu gibi sığınabileceği bir kiliseye, kendini güvende hissedebileceği bir köye, kısacası eski ilk bağlarının ona sunduğu herhangi bir yetkenin güvenine sahip değildir. Bu korkuları ancak başka bir yetkeye boyun eğerek veya ona güvenerek aşabilecektir. Bireyin bu karamsarlığı ve içine bulunduğu boşluğun yerini dolduracak ve onları kucaklayacak olan yetke 20. yüzyılın faşist diktatörlükleri olmuştur.

İsen ve Batmaz (2002; 283)'ın da belirttiği gibi bir yetkeye boyun eğme, güçlü bir yönetim arzulama, devlet gibi yüce bir güce itaat etme isteği tarihin pek çok döneminde, pek çok insanın kişilik eğilimini oluşturur. Bu kişilik yapısına sahip insanlar, yaşadığı dönemde içinde bulunduğu karmaşıklıktan dolayı ilk önce başkalarını suçlamak eğilimine düşmektedir. 20. yüzyılın ilk yarısında gördüğümüz bu kişilik tipinin arzu ettiği yetke, her ne kadar büyük acı ve yıkımlara sebep olan ikinci dünya savaşına sebep olmuş olsa da, insanlar yüzyılın sonlarından itibaren toplumda yaşadığı sosyal, ekonomik ve siyasi pek çok karmaşıklığın suçunu yine başka bir gruba yükleme eğilimi sergilemeye başlamıştır. Daha açık bir ifadeyle, savaşın ardından demokrasileri, barışı, birlik ve bütünlük kavramlarını yücelten fikirler, 21. yüzyıla gelindiğinde kapitalizmin doruk noktasına ulaşması, küreselleşmenin insanların hayatında büyük değişimlere sebep olması gibi etkilerle harmanlanarak, bireylerde güçsüzlük ve kaygı duygularını tekrar yükseltmiş ve insanoğlu, 20. yüzyılda girdiği karamsarlık hissinden arınamamıştır. Bu his her geçen gün daha da kuvvetlenmiş ve dolayısıyla bir yetkeye boyun eğme, kendini büyük bir yetkenin gücü altında eritme arzusu 21. yüzyılın bireyinde de gözle görülür bir biçime kavuşmuştur. Günümüzde yaşanan sağ eğilimler ve özellikle radikal sağ hareketler bu arzunun en canlı örneğini oluşturmaktadır. Yüzyıllar boyunca kendi bireyselliğiyle hayatta kalmayı arzulayan ve kendi benini gerçekleştirmeye çabalayan insanoğlu bugün 20. yüzyılda olduğundan daha kuvvetli bir biçimde güce koşmaktadır. Ancak, kendini faşist diktatörlüklere teslim eden 20. yüzyılın bireylerinden farklı olarak bugün pek çok birey, kitleler halinde yeni bir yetke yaratma çabası göstermektedir. Birey olmanın da bilinciyle bu yetkeyi kendi

benliğinde arayan insanların sesine kulak veren pek çok siyaset erbabı da, insanların kendini teslim etmeye hazır psikolojilerini gayet ustaca analiz etmekte ve bu güçlü devletin liderleri olmaya aday olarak hazırda beklemektedir.

3.1.1. Tarihsel Bir Örnek Olarak Nazizm ve Faşizmin Kitlelerine Yönelik Psikolojik Açıklamalar

Adorno (2017; 22)'ya göre faşizm başarıya ulaşabilmek için toplumsal harekete ihtiyaç duyar. Tek başına bir lider veya yalnızca bir diktatörlük faşizmi sürekli kılmaz. Hükmetmek istediği halkın desteğini kazanmak her ideolojide önemlidir ancak bu faşizm için daha da önemlidir. Çünkü o, yalnızca korku ve itaat unsurlarıyla uzun süre ayakta kalamaz. Başka bir ifadeyle, insanların saf korku duygusu ile itaat ettiği bir rejime hayranlık beslemesi ve uzun süre onu ayakta tutacak desteği sağlaması mümkün değildir. Bu sebeple faşizm halk hareketini kendine katabilmek için, halkın içinde var olan anti-demokratik kişilik özelliklerine ve onların duygusal bağılıklarına sarılmak zorundadır. Adorno'nun bu düşünceleri faşizmin propaganda boyutu ile ilgili olsa da halk hareketinin önemli desteği olmaksızın faşizmin yeşeremeyeceği ve yerleşemeyeceği konusunda önemlidir. Ancak faşizmin bir propaganda sanatı ile yüceltildiğini düşünmek de yanlıştır. Zira faşizm Adorno'nun deyimiyle 'potansiyel faşist' bireye sesleniyor olsa da faşizmin asıl yaratıcısı, 'führer' henüz sesini duyurmadan önce halkta hazır bulunan otorite arzusu ve bu ideolojiye yatkınlık gösterecek kişilik yapısıdır. Erich Fromm (2017; 216)'un "Özgürlükten Kaçış" adlı eserinde nazizmin psikolojisini açıklarken belirttiği gibi *faşizm/nazizm*, siyasal ve ekonomik koşulların toplum üzerinde yarattığı psikolojik etkinin bir eseridir.

Faşizmin kendini göstermesine yol açan şey, pek çok düşünür için ekonomik bunalımlar veya toplumsal koşullar olsa da, onu harekete geçirecek olan kitlelerin, dolayısıyla bu kitlelere mensup insanların kişilik yapısıdır. Başka bir ifadeyle, Faşizmi yücelten bireylerin kişiliklerinin analizi, faşizmin insan boyutunu anlayabilmek açısından önemlidir (Fromm, 2017: 23). Faşizmi ilk önce kişinin benliğinde aramaya başladığımızda onun, ideolojik bir çerçeveye oturtulmamış, günlük hayatın içinde anlık veya sürekli bir biçimde meydana gelen, siyasi amaçtan

yoksun, kitle hareketi halini almamış sıradan eylemleri karşımıza çıkar. Tanıl Bora (2006; 148) şöyle söyler;

“Sıradan faşizm görece masumane biçimde gündelik ilişki örgüsünde, okulda, ergen-erkek âlemindeki ilişkilerde, işyerinde nüvelenebilir. Kalabalıkların kütle karakteri kazandığı ortamlarda, örneğin stadyumlarda, pek çok kez küçük grup dinamiğinin çeteleşme ya da avcı güruhu karakterine büründüğü anlarda patlak verebilir”. Kısacası, sıradan faşizm veya potansiyel faşizm dediğimiz kavramlar bireyin içinde bulundurduğu faşist duyguların uygun koşullar altında su yüzüne çıkmasını ifade etmektedir. Diğer yandan faşizm, bireyde bulunan bu duyguları hedef alan bir ideoloji olarak karşısında kendisine hayranlık duymaya hazır bir kitle bulacaktır.

Bireyin içinde barındırdığı faşist kişilik veya eğilim, pek çok durumdan kaynaklanabilir. Faşist kişilik; otoriter bir eğitimden gelmiş olmaya, haz potansiyelinin baskılanmasına ve benliğin oluşumunun engellenmesine, toplumsal yaşam içinde karşılaşılan sınıfsal düzende değersizleşmeye, dışlanmaya veya yaşadığı dünyaya yabancı hissetmeye dayanabilir (Bora, 2006: 148). Örneğin Sanford (2006; 66-68) ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği deneyler faşizme yatkınlığı ortaya çıkaran kişilik analizlerine dayanmaktaydı. Gerçekleştirilen deneyler sonucunda araştırmacılar, anti-semitik tutumlar barındıran bireylerin -kişilik yapısının oluştuğu ortamlar çerçevesinde değerlendirilerek-, faşizme yönelen propagandalara ve anti-demokratik eylemlere yatkınlığının kişiliklerinin kökeninde olduğunu ortaya koymuşlardı.

Reich (2011; 18), faşizme yatkın kişilik tipindeki bireyi *‘küçük adam’* adıyla tasvir eder. Ona göre bu küçük adam, ne küçük olduğunun bilincindedir ne de bunun bilincine varmak ister. O, güce hayrandır ve gücün büyüklüğünün arkasına sığınır. Milletinin kazandığı büyük savaşlarla övünür, yüce imparatorlarla, liderlerle övünür ancak kendini fark etmek ve kendi başarısını ispatlamaktan acizdir. Küçük adam, algılayamadığı şeylere hayran olur ve hayran olduğu ölçüde inanç besler. Onun bu inancı güce karşıdır. Faşizm, bu küçük adamların omuzlarında yükselir, o yine küçük kalacaktır ancak kendisini büyük bir gücün –bir milletin, devletin- altında eritecek ve hissettiği aidiyetle yücelik duygularını tatmin edecektir (Bora, 2006: 166). Reich’in tasvir ettiği bu küçük adam, 20. yüzyılın faşist kitlelerinin bireyleridir. Onlar, führeri

coşkuyla selamlayan, onun gönülden bağlı neferleridir. Bu küçük adam tasvirinin altında, kendi ben idealini gerçekleştirememiş, bir otorite altında ezilme ve bir otoriteye sığınarak ezme ihtiyacı hissedilen 'sado-mozoşist' kişilik eğiliminin yattığı açıkça görülmektedir. Küçük adam, büyük olmak ister ancak o güce sahip değildir. Bu sebeple o, güce sahip olan bir yüce efendiye veya kuruma itaat etmeyi kendini onunla özdeş tutmayı ve kendini o güçten biri saydığı ölçüde güç kullanmayı istemektedir. Fromm (2017; 238), Hitler'in peşinden giden kitlelerin kişilik yapısındaki sado-mazoşist eğilime dikkat çeker. Sado-mazoşist kişiliğin temel özelliği olan güçlüye sevgi ve güçsüzden nefret etmek Nazi kitlelerinde olduğu gibi Hitler'in de kişilik yapısını meydana getirmektedir. Hitler güçsüz olan Weimar Cumhuriyetinden nefret etmekteydi ancak güçlü olan askeri liderlere ve sınaîye hayranlık beslemekteydi.

Almanya'da nazi iktidarının bu denli kuvvetlenmesi önemli bir halk desteğine bağlıdır elbette ancak halkın tamamının bu ideolojiyi gönülden benimsediğini söylemek de yanlış olacaktır. Almanya'da halkın nazi rejimine önemli bir direnç göstermeyen ancak güçlü bir savunucusu da olmayan kesim; işçi sınıfı, Katolik ve liberal burjuvazi olmuştur. Bu guruplar ilk baştan beri nazilere karşı olsalar da güçlü bir direnme sergileyememiştir. Fromm, bu dirençsizliği içsel bir yorgunluğa ve el etek çekme durumuna bağlamaktadır (Fromm, 2017: 218). Nazi ideolojisinin fanatik destekçilerini aşağı orta sınıf oluşturmaktaydı. Küçük dükkân sahipleri, memurlar ve zanaatkârlardan oluşan bu gurup liberal ve Katolik burjuvaziden ve işçi sınıfından farklı bir toplumsal özellik barındırmaktadır. Aşağı orta sınıfın sahip olduğu kişilik modeli yukarıda anlatılan faşizme yatkın kişilik tipi ile özdeştir. Başka bir ifadeyle, güçsüz olandan nefret etme, güçlü olana tapma ve hayran olma, düşmanlık duygularını içselleştirme, küçük adam olma, hem maddi hem manevi anlamda cimri olma ve çilecilik türünden özellikler yüzyıllar boyunca orta sınıfın öne çıkan özellikleri olagelmıştır (Fromm, 2017: 220-221). Bununla beraber orta sınıfın sahip olduğu kişilik yapısının diğer toplumsal sınıflar içinde görülmediğini düşünmek de doğru değildir. Her ne kadar yetkeye hayranlık ve bağlılık orta sınıfın temel kişilik özelliğini oluşturuyor olsa da bu özelliği işçi sınıfının pek çok üyesinde de görmek mümkündür. Bu türden bir kişilik yapısının daha da görünür hale gelmesi yüzyılın ilk çeyreğinde Almanya'da yaşanan ekonomik bunalımların yanı sıra, birinci dünya

savaşının ardından yaşanan gelişmeler vesilesiyle olmuştur. Savaş sonrası Almanya’da yaşanan yüksek enflasyon ekonomik olduğu kadar psikolojik etkiler de yaratmış, özellikle orta sınıf büyük oranda toplumsal saygınlığını yitirmeye başlamıştır. Devrimden sonra işçi sınıfına olan saygı yükselirken orta sınıf daha aşağı bir konuma düşmüş, bunun yanı sıra aynı zamanda devletin yetkesine olan inanç da büyük oranda çöküntüye uğramıştır (Fromm, 2017: 221-223). O dönemde yaşanan sosyo-ekonomik bunalımlar ve devlet yetkesinin çöküntüye uğramasının orta sınıf üzerinde yarattığı en önemli etkilerden biri de aile temellerinin sarsılmasıdır. Bu dönem orta sınıfın geleneksel ahlak anlayışına olan inancını temelden sarsmış ve aile içindeki baba otoritesini yıkmıştır. Eskiden olduğu gibi ana ve babaların gençlere yönelik olarak öğütlediği, saygı duyulması gereken yetkelerin sarsılmış olması, ana ve baba yetkesine olan güvenci de kırmıştır (Fromm, 2017: 225). Baba figürünün çöküntüye uğramış olması ile devlet yetkesine olan saygının çöküntüye uğraması arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Çünkü babanın aile içindeki otoriter konumu onun siyasi boyutunu yansıtmaktadır. Başka bir ifadeyle baba ve çocuklar arasındaki otoriter ilişki ailenin devletle olan otoriter ilişkisini düzenler. Devlete karşı duyulan kulluk inancı ve yetkesine olan saygı evvela aile içinde babanın yetkesine karşı duyulmaktadır. Dolayısıyla orta sınıf ailelerde temelden gelen bu geleneksel otoriter baba figürüne olan inanç, söz konusu devlet yetkesi olduğunda da bir öndere duyulan arzu ile özdeşleşmektedir (Reich, 2014: 78). Savaş sonrası pek çok Avrupa ülkesinde ama özellikle Almanya’da aile kurumunun yitirdiği bu saygı, orta sınıf gençlerin önce aile içinde babaya daha sonra devletin sarsıntıya uğramış yetkesine karşı bir nefret meydana getirmiş, bu kişiler gerçek güce sahip olan yeni bir önderin peşine takılmaya hazır hale gelmiştir. Çünkü inandıkları yetke artık sarsılmış ve güçsüzdür. Onları bu bunalımdan çıkaracak olan şey güçlü bir otoritedir.

Aile kavramı ve faşizm arasında güçlü bir birlik vardır. Reich (2014; 83) bu birliğin ekonomik sebeplerden kaynaklandığını öne sürmektedir. Ona göre hem devlet hem de aile sürekli olarak maddi gerekler altında ezilmektedir. Çok çocuklu olan orta sınıf ailesi, beslenme ve diğer maddi kaygılar ile boğuşur bu yüzden emperyalist dönemler içinde bu türden bir ideoloji üretmek eğilimindedir. Milletlerin de yaşam alanlarına ve beslenmeye ihtiyacı vardır. Bu doğrultuda, emperyalist ideolojiye açık olan orta sınıf aile yapısı birey olarak milletle rahatlıkla özdeşleşebilmektedir. Özetle

denilebilir ki, faşizmin kitlesini meydana getiren en önemli grup, orta sınıftır. Öyle ki, faşizmin kitlesel gücü ve onun tarihsel etkileri, bu sınıfın, diğer toplumsal sınıflar karşısındaki konumundan, mevcut kişilik özelliklerinden ve ruhsal bunalımlarından kaynaklanmaktadır (Reich, 2014: 68-69).

3.1.2. Savaş Sonrası Avrupa’da Bireyi Radikal Sağa Yönelten Psikolojik Etmeler ve Bireyin Ruhsal Dönüşümü

Avrupa’da yirminci yüzyıl, aydınlanma çağının düşünsel geleneğiyle harmanlanmış ve on dokuzuncu yüzyılda genel hatları oluşturulmuş bir medeniyet kavramıyla başlamıştır. Bu medeniyet, hâkim sınıf yapısını burjuvazinin oluşturduğu, hukuk itibarıyla liberal, ekonomik alanda ise kapitalist bir sistemi ifade etmektedir (Sezer, 2018: 150).

Kapitalizm modern yaşam tarzının ana belirleyicisidir. Toprağa bağlı geleneksel üretim modelinin yerini ulusal ve uluslar arası pazar üretiminin almasıyla ortaya yeni bir toplumsal düzen çıkmıştır. Bu düzen, aynı zamanda modernliğin bir yaratısı olarak, hem ekonomik anlamda hem de diğer pek çok kurumlar bakımından kapitalisttir (Giddens, 1998: 20). Başka bir ifadeyle, kapitalizm dünya üzerinde insanın var olduğu her yerde nefes alıp vermektedir. O dünyanın her yerine yayılmıştır ve nihayetinde topluma ait bir öge olmaktan çıkmış, bizatihi toplum kendisi olmuştur (Drucker, 1993: 35). Dolayısıyla, çağdaş Avrupa toplumlarında bireyin kişilik gelişimi kapitalist bir düzende oluşmakta ve bu düzen bireyin psikolojisinde en önemli unsuru meydana getirmektedir. Bu psikolojik etkiyi anlayabilmek açısından kapitalist ekonominin tarihini kısaca gözden geçirmeliyiz.

Kapitalizm öncelikle liberal bir siyasi düzende kendine hayat bulabilmektedir. Bu sebeple Avrupa’nın liberal yönetim anlayışı ve kapitalizmin gelişimi geçmişten günümüze kadar birlikte ilerlemiştir. Liberal siyaset temelde üç ana ilkeye dayanmaktadır. Bu ilkelerden birincisi, demokrasi (genel kabul ve meşruiyet), ikincisi oy hakkı sayesinde kurulacak olan azınlık muhalefeti ve çoğunluk yönetimi ve sonuncusu ise sosyo-ekonomik konularda sınırlı devlet anlayışıdır. Bu açıdan bakıldığında liberalizm Avrupa tarihinde pek çok kez görüldüğü gibi sarsılmaz ilkelere sahip değildir. Başka bir ifadeyle birinci dünya savaşının ardından yaşanan süreç, halk üzerinde liberal ilkelerin önceliğini düşünmekten çok kendi yaşam

koşullarının iyileşmesini düşünmek biçiminde bir etki yaratmış, bu sebeple liberalizmin temel ilkelerinden biri olan demokrasi sayesinde halk totaliter rejimlere yönelebilmiştir (Sezer, 2018: 150-154). Öte yandan, 1914-50 arasında liberal ilkeler, yaşanan bunalımlar ve krizler ile çoğunlukla sekteye uğrasa da ikinci dünya savaşının ardından Avrupa'da siyasette yeniden bir demokratikleşme çabası baş göstermiştir.

İkinci Dünya savaşının ardından Avrupa'da yaşanan ekonomik sıkıntılar, yüksek işsizlik ve enflasyon yeni liberal politikalar ile çözülmeye çalışılmış, bu dönemde Küreselleşme kavramının da yolunu açacak Keynesyen ekonomi ortaya çıkmıştır. Petrol krizine kadar başarılı bir biçimde yürütülen bu ekonomi politikası, sınırsız bir büyüme vaadiyle kapitalizmi dünyanın her yerine yaymayı başarmıştır. Bu dönemde sermaye artık ulusal olmaktan çıkarak küreselleşmiş bir egemene dönüşmüştür (Amin, 1993: 13). Sermayenin küreselleşmesi, dünya sistemi üzerinde ve elbette ki toplumsal yaşamda oldukça önemli etkilere sahiptir. Öncelikle artık, silah zoru ikinci plana düşmüş ekonomide güç sermaye birimlerinin örgütlerinin eline geçmiştir. Ayrıca derinleşme kavramı ekonomik olmaktan çıkmış ve toplumsal tabana yayılmıştır. Başka bir ifadeyle derinleşme, yalnızca üretimde değil, hayatın tüm alanının metalaşmış veya meta ilişkisine girmesine sebep olmuştur. İnsan yaşamının günlük rutininde bu sürecin etkileri gözle görülür bir biçimde yer edinmiştir. Doğumdan ölüme kadar geçen tüm sürede hayat küresel sermayenin bir nesnesi olmuştur. En nihayetinde ortaya çıktığı ilk dönemden beri kapitalizm yarattığı küresel dünyada insan hayatının en derinlerine kadar işleyerek güçlenmiş artık kendine sömürgeler bulmak yerine içinde bulunduğu toplumları kolonileştirmiştir (İnsel, 2005: 56-57).

Modern çağ, doğa bilimlerinin karşı konulmaz bir biçimde insan yaşamını egemenliği altına aldığı dönemdir. Başka bir ifadeyle, doğa bilimleri insan hayatında geri dönülmez bir takım sonuçlar doğurmuştur. İnsanlar artık yüksek eğitim düzeyine sahiptir. İş bölümü, sanayileşme ve bürokrasinin de etkisiyle geleneksel büyük aile ve kabile bağları dağılmıştır. Eski kentlerin yerini ise teknolojik mega kentler almıştır. Tüm bu faktörler içinde insanlar bambaşka bir yaşam tarzı ve sosyalleşmeye ulaşmıştır (Fukuyama, 1999: 100). Tüm bu değişiklikler aynı zamanda, kapitalizmin büyüme mantığı ile ilişkilidir. Örneğin, insan yaşamını derinden etkileyen ve onun

yaşam tarzını dönüştüren en önemli unsurlardan olan kentler de kapitalizmin bu büyüme mantığından nasibini almıştır. Bu mantığa göre toprağa bağlı tarım kentleri doğal sınırlarla şekillenirken, tarım toplumunun yaşadığı dönüşüm, kentleri de sarmıştır. Kapitalizm sınırları bir düşman olarak sayan mantığıyla kentleri yalnızca yatay olarak değil dikey olarak da büyütüştür (Bookchin, 1996: 139). Dikey büyüme devasa binalar ve görkemli yapıları meydana getirmiştir. Bu yapılar aynı zamanda büyük şirketlerin ve bürokrasinin otoritesini temsil eder bir biçimde onların ismiyle anılmaya başlamıştır. Eskiden insanların, tıpkı tanrıyı temsil eden büyük katedrallerin karşısında kendini küçük hissetmesi gibi modern kentlerin insanları da, bu büyük binalar içinde kendini aciz, küçük ve yalnız hissetmektedir. İnsanlar yaşadıkları bu aciziyet hissini anlamlandıracak bir otoriteden yoksun hale gelmiştir. Başka bir ifadeyle, insanlar bu devasa kentlerin ruhlarında yarattığı karmaşaya karşı suçlayacak veya ona karşı isyan edebilecek etten ve kemikten bir otorite bulamamaktadır. Bu yeni kentler içinde insanlar kapitalizmin yarattığı tahakküm ve gücün sembollerıyla başa çıkmak zorunda kalmaktadırlar (Bookchin, 1996: 140).

Kapitalizmin yaşamın her alanını kapladığı dünyada insanlar yaşadıkları devasa kentler içinde hem geleneksel yaşam standartlarını kaybetmiş, hem hayatta kalma motivasyonlarını dönüştürmek zorunda kalmış hem de sosyal yaşamlarında apayrı bir boyuta ulaşmıştır. Fukuyama (2000; 22-23)'nın da ifade ettiği gibi, ekonomik düzen modern toplumlar içinde insanların sosyalleşmesinin en temel koşuludur. İnsanlar yaşadıkları toplum içinde kabul görmek isterler. Bu istek onların, örneğin işyerlerinde kabul görerek kendi tatminini sağlamasıyla oluşabilir. Eski zamanlarda kabul görme isteği, hükümdarlarca savaş meydanlarında gerçekleşirken, günümüzde bu istek ekonomik koşullarda hayat bulmaktadır. Başka bir ifadeyle, insanlar ekonomi kaygılarını yalnızca geçinmek ve hayatta kalmak üzerine değil aynı zamanda toplum tarafından kabul görmek ve saygı kazanmak mücadelesi üzerine kurmaktadır.

Özetle; günümüzde insanlar, kapitalizmin yarattığı rekabet ilkesi gereğince hayatta tek başlarına mücadele vermekte, gerek kent yaşamının gerek bürokrasinin gerekse sosyal yaşamın kendisine sunduğu ağır yükler altında her geçen gün daha da ezilmektedir. Tüm bu koşullar içinde insanlar yalnız ve acizdir. Yalnız ve aciz hisseden insanoğlu içinde bulunduğu bu büyük dünyada sonsuz bir karamsarlığa

sürüklenmekte ve bu karamsarlık onların psikolojisinde bir boşluk ve çaresizlik duygusu yaratmaktadır (Rollo, 1997: 15-16). Yirminci yüzyılın başlarından çok daha ileri bir boyut kazanan bu hisler artık Freud'un cinsel dürtüler ve toplumsal normlar ile ilgili görüşleriyle açıklanamayacak derecede karmaşıklaşmıştır. Başka bir ifadeyle, daha önceleri bireyin içsel bunalımının kökeni kolaylıkla keşfedilebilmiştir. Zira bu bunalımların kökeni çoğunlukla bastırılmış cinsel arzuda yattığından Freud'un açıklamaları yeterli olmuştur. Ancak cinsel kurallar ve tabular zaman içerisinde değişime uğramış, bu değişim cinselliği çoğunlukla tabu ve ya bir baskı aracı olmaktan çıkmasıyla bireyin bunalımlarının farklı bir kökende aranması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu yeni köken Rollo (1997; 17)'ya göre yetersizlik duygusudur.

3.2. Radikal Sağın Kitle Hareketine Dönüşümü: Sosyal Yaşamın Psikolojisi

İnsanlar birey olma yolunda ilk bağlarından arındığı zaman onlar için yeni bir süreç başlar. Bireyin kendini keşfetmesi ve giderek ilk bağlarından kopuşu bu yeni süreç olan yalnızlaşmayı doğurur. Modern dünyada tek başına kalan birey bağlı bulunduğu dünyadan ne kadar çok uzaklaşırsa bu yalnızlık ona o kadar acı verir ve en nihayetinde büyük bir güçsüzlük ve kaygı duygusuyla başa çıkmak zorunda kalır (Fromm, 2017: 48). Bireyin ilk bağlarından kopuşuyla girdiği bu sürecin dayanılmaz acısı onu yeni bağlar bulmaya mecbur eder. Bu noktada bireyin imdadına yetişecek olan içinde yaşadığı toplum ve onun değerleri olacak, bu sayede, toplumun değerlerini bir aidiyet olarak algılayan birey, yalnızlık hissinden kendisini çıkaracak ikincil bir bağa kavuşacaktır.

İlk bağlarından arınan bireyin yaşamının ilerleyen aşamalarında geliştirdiği yeni bağlar toplumsallaşma ile meydana gelir. Toplumsallaşmanın bir alt dalı ise siyasal toplumsallaşmadır. İnsanlar yaşamları boyunca içinde bulunduğu topluma ait kültürün siyasi yönünü bu süreç içinde öğrenir. Başka bir ifadeyle insanların yeni bağlarından biri olan siyasi kişilik veya siyasal kimlik, bu türden bir toplumsallaşma içinde kazanılır ve kültürün siyasi yönü benimsenir. Böylece davranış ve tutumlar benzeşir. Bununla beraber yaşadığı dünya ile arasında bağ kurmaya çalışan bireyin bu türden bir toplumsallaşmadan uzak kalması düşünülemez (Yılmaz, 2013: 321). İnsanın siyasi bir varlık olması veya bulunduğu toplumun koşullarına uygun olarak

siyasi bir kimliğe sahip olması kendi seçimi değildir elbette (Geçtan, 1994: 11). Ancak, onun günümüze değin denemiş olduğu toplum modelleri onu bu türden bir bağı mecbur etmiştir. Öte yandan, yaşadığı toplum içinde meydana gelen, siyasi, sosyal ve ekonomik tüm koşullar insanların siyasi yönelimlerini belirler. Hali hazırda edinmiş olduğu siyasal kültür ile koşulları harmanlayan birey, mevcut koşulların kendisinde yarattığı kötü psikolojiden arınabilmek adına çeşitli siyasi tutum ve davranışlar edinir.

Avrupa toplumları içinde bir takım kültürel değerlerin kuşaktan kuşağı aktarılması yoluyla gelişen bir toplumsal öğrenme modelinin oluştuğunu ve bu öğrenme sonucunda temel bir kişilik tipinin meydana geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Geçtan, 1994: 16). Başka bir ifadeyle, bugün Avrupa toplumlarında birbiri ile benzer hisler besleyen insanlar aynı toplumsal öğrenmenin birer ürünü olduklarından benzer siyasi davranışlara yönelebilmektedir. Örneğin, Nazizmin en önemli toplumsal tabanını oluşturan orta sınıf bireyler, benzer biçimde bugün de radikal sağ hareketin en önemli toplumsal tabanını meydana getirmektedir. Özellikle iyi eğitilmiş orta sınıf insanının radikal sağ harekete yönelmesindeki temel motivasyonu ise kültürel bozulma ve endişe oluşturmaktadır. Son yıllarda Avrupa’da yapılan bazı sosyo-psikolojik araştırmalar bu bireylerin kendi ülkesi içinde kendini ‘yabancı’ gibi hissetme eğilimini ortaya çıkarmıştır. Bireyin kendini, ait olduğu kültürün ‘yozlaşmışlığı’ içinde yabancı gibi hissetmesi, dünya ile olan ilişkilerindeki endişenin kaynağını izah eder niteliktedir (Aslan, 2018: 56).

Toplumsal-siyasal kimlik ve aidiyetler kurarak yalnızlık hissinden kurtulmak isteyen insanlar, aynı zamanda bir takım kişilik özelliklerini hayatta kendilerine yer edinebilecek biçimde şekillendirirler. Başka bir ifadeyle bireyin kişilik özellikleri yaşadığı dünyaya uyum sağlayabilmek için sergiledikleri bir takım özgül ifadelerden ibarettir. Dolayısıyla kişilik, toplumsal bir olgu olarak bireyin çevresi ile olan ilişkisinden ayrı değerlendirilmemelidir (Adler, 2007: 171-172). Bu doğrultuda, bireyin sahip olduğu kişilik özelliklerinin bulunduğu toplumsal grup ile benzeştiğini söyleyebilmenin yanı sıra, bireylerin toplumda kabul görmek adına birbirleriyle benzer davranmaya içsel bir zorunluluk hissedebileceğini de söyleyebiliriz. Örneğin bir toplum içinde yükselen radikal sağ, diğer insanlara da sirayet edebilmektedir. Diğer bir ifadeyle, yükselen radikal sağcı davranış ve tutumlar, toplumsal baskıdan

ve dışlanmadan çekinildiği için toplumun başka kesimlerince veya bu ideolojiyi yücelten grupların diğer üyelerince benimsenebilir. Bu koşul altında bireyin iki seçeneği vardır. Ya toplumda meydana gelen bu türden bir eğilime uyum sağlayacak ya da çevresi tarafından dışlanmayı göze alacaktır. Yani insanlar, ya bu ideolojinin bayrak sallayanı olur ya da bir kenarda sessizce olan biteni izleyen ancak tepki vermeyen olarak kalırlar. Özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından batı toplumlarında artan radikal sağın yükselişinde bu türden bir sosyal psikoloji vardır (Cottam, Mastors, Preston ve Dietz, 2017: 394-395).

Radikal sağ için bayrak sallamayan ancak, tepki de vermeyen bireylerin tutumları çok basit bir biçimde ‘uyum davranışı’ndan kaynaklanmaktadır. Bu türden bir davranışın kökeninde yatan şey ise yetkeci kişilik yapısıdır. Günümüzde bir yandan yoğun teknolojinin esiri olan bir yandan toplumda biçimlenen çeşitli siyasi baskı sistemleri arasında sıkışıp kalan uyumcu bireyler, herhangi bir karşı koyuş gücünü kendilerinde bulamadıklarından yetkeye boyun eğmeyi seçmektedirler (İsen ve Batmaz, 2002: 288). Boyun eğilen yetke çağdaş toplumlarda artık; devletin, dinin ve diğer herhangi bir yüce kurumun yetkesi değil, yaşadığı toplum içinde kamuoyu yaratmayı başaran kitlelerin yetkesidir. Başka bir ifadeyle, gün geçtikçe güçlenen radikal sağ hareketlerin toplumda yarattığı yetke, hali hazırda karamsarlık hisseden ve çevresinde olup bitenlerden rahatsız olan bireylerin kimi zaman bu söylemleri büyük bir arzu ile desteklemesi kimi zaman ise bu hareketlerin sert eylemlerine ses çıkarmayarak sessiz bir destekçi konumunu almasıyla ortaya çıkmaktadır.

3.2.1. Radikal Sağ Hareketin Dışlayıcılığının Ussallaştırılması: “Biz” ve “Öteki”

Geçmiş çağlardan beri ‘Avrupa’ veya ‘Avrupalılık’ kelimelerin içini dolduran ve bunlara anlam katan şey onu yıkmaya yönelecek bir dış tehdittir. Herhangi bir iç veya dış tehdit bu kelimelere anlam katabilir. Başlangıçta anti-semitizm, ilerleyen dönemde Türkenfobi, sonrasında komünizm gibi pek çok düşman, Avrupa olmanın niteliğini ve sınırlarını belirleyen unsurlar olmuştur. Diğer bir ifadeyle Avrupa, sınırları, değerleri ve kültürüyle kendisine bir üstünlük atfetmiş, düşman olanları veya dışarıda kalanları ötekileştirerek varlığını kuvvetlendirmiştir. Hemen her dönemde karşımıza çıkan bu ötekileştirmeler ise en nihayetinde ırkçılığın farklı biçimlerini ortaya çıkarmıştır (Ercan, 2017: 43).

'Ötekinin' yaratılması ırkçılığı oluşturur. Eşitlik ortadan kalkar ve 'biz' olan 'öteki' olandan daha üstün görülür. Bunun doğal sonucu olarak ise öteki olanlar, her zaman ayrımcılığa ve önyargılara maruz kalır. Avrupa'nın yıllardır yürüttüğü bu sistem, yani beyaz ırkın diğerlerinden üstün olduğu inancı günümüzde göçmen nüfusun ayrımcılığa maruz kalması şeklinde karşımıza çıkar. Avrupa içinde yaşayan göçmenler, Avrupa kültürüne uygun olmadıkları ve toplumsal düzeni bozdukları gibi inançlar ile ötekileştirilmektedir. Günümüzde Avrupa'da yaşanan radikal sağ eylemlerin ırkçı söylemleri ve şiddet suçları, bu ötekileştirmenin bir sonucudur (Kırık, Öztürk, Saltık ve Orujova, 2018: 16-17). Çünkü üstün olan 'biz' her daim düşmanca duygular barındırır ve 'ötekini' yok etmeye çabalar.

Radikal sağ gibi içinde herhangi bir milli, kültürel veya ırka dayalı üstünlük hissi barındıran bir ideoloji, siyasal psikoloji bakımından 'iç grup' davranışını ifade eder (Cottam, Mastors, Preston ve Dietz, 2017: 426). İnsanlar kendilerini bir grup ile özdeşleştirdiğinde yalnızlık duygusundan arınabilirler. Sahip olunan toplumsal kimlik de bu türden bir arınmaya aracılık eder ve bireyleri bir arada tutan kuvvetli bağlar yaratır. Dolayısıyla milli duygular toplumsal kimlikten ileri gelir (Cottam, Mastors, Preston ve Dietz, 2017: 387). Başka bir ifadeyle toplumsal kimlik kuramına göre, insanlar bir gruba ait olma ihtiyacı hisseder ve ait olduğu grupları diğerlerinden üstün sayarlar (Cottam, Mastors, Preston ve Dietz, 2017: 392).

Siyasal bakımdan bir iç grup farklılıklarla çatışma halindedir. Çoğunlukla kendisi ve dış grup için korku ve umut duygularını barındıran iç gruplar eğer duygularını denetleyemezlerse çatışmalar şiddetlenir (Hoggett, 2001: 191). Grupları çatışmaya yönlendiren korkunun kaynağı iç grup düzeninin bozulmasıken ümidin kaynağı geleceğe dönük değişiktir. Radikal sağın güncel vurgusu da değişim arzusudur. O, çevresindeki koşullardan memnun olmayan bireylerin ruhunda yücelir. Etrafında olup bitenlerden yabancıları sorumlu tutar ve bir dış grup (öteki) olarak yabancılara düşmanlık besler. Çevresinde olan bitenleri kimi zaman kültürel bozulma korkusu kimi zaman ekonomik durgunluktan kaynaklı gelecek korkusu olarak yorumlarken, dış gruba olan düşmanlığını pekiştirir ve sonunda öfke nöbetleriyle şiddete yönelir. Bu durum sırasında ussal analizlerden uzaklaşan iç grup üyeleri (örn. radikal sağcılar) işsizliğin kaynağı olarak emek piyasasının 'az işçi-çok iş' mantığını

görmezden gelerek öfkelerini işsizliğin kaynağı olarak gördüğü göçmenlere yönelir (Atasü Topcuoğlu, 2019: 964).

Özellikle kriz zamanlarında yabancılara yönelik tutum ve davranışlar daha da sertleşir. Toplumun derinden etkileyen her türlü koşulun sorumlusu olarak suçlanan yabancılar, tembel olmak, verimsiz olmak, suça eğilimli olmak vb. önyargılar ile ötekileştirilmeye maruz kalır. Her hangi bir biçimde karşılaşılan sırandan bir 'farklılık' yabancılara suçlayabilmek için mazeret haline gelir (Guibernau, 1997: 147). Bir toplum içinde yer alan baskın grubun üyeleri bu türden bir milliyetçilikle (aşırı milliyetçilik veya radikal sağ) bezendiğinde mevcut konumlarını koruyabilmek adına suçlamalardan ve çatışmalardan çekinmez (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 187).

Radikal sağın yabancılara ötekileştirmek için dayanak bulduğu bir diğer kaynaksa kitle iletişim araçlarının yaydığı önyargıdır. Kitle iletişim araçlarının toplumsal öğrenmede en önemli aygıtlardan biri olduğu düşünüldüğünde, görsel veya işitsel olarak yabancı düşmanlığı bilinçaltına rahatlıkla kazınabilecektir. Örneğin, televizyon dizilerinde yahut sinemada özellikle göçmenlerin yasadışı kişiler olduğu, uyuşturucu kaçırmak veya taciz, tecavüz gibi suçların muhatabı olmak gibi karakterlerde kullanılması önyargıları yaygınlaştırır ve kuvvetlendirir (Taylor, Peplau ve Sears, 2015: 185). Bunun yansısı islamofobiyi besleyen bir biçimde Müslüman kişilerin pis, ahlaksız ve hırpani biçimde televizyonlarda gösterilmesi toplumda bu insanlara karşı güven algısının olumsuz yönde şekillenmesine aracılık eder. Benzer biçimde Köln'de yılbaşı gecesi yaşanan 'toplu taciz'⁹ olayını hatırlayacak olursak; haberlerin, suçtan ziyade suçu işleyen etnik kökenine vurgu yapan işleyişi ilk bakışta dikkatleri çekecektir. Dolayısıyla suçun önemsizleştiği ancak suçu yapanın etnik kökeninin vurgulandığı türden bir haber toplumda yabancılara yönelik önyargıyı daha da alevlendirecektir.

Ötekilere yönelik düşmanlığın kitlesel halde eylem boyutuna varması ve şiddete ulaşması uzun bir süreci kapsar. Öteki olana güdülen düşmanlığın günlük konuşmalara, tutumlara ve davranışlara sirayet etmesinde kitle iletişim araçlarının rolünün tartışılmaz olduğunu görmekteyiz. Örneğin; özellikle yaşadığımız döneme

⁹ Bkz. s.24.

damgasını vuran sosyal medyanın yabancı düşmanlığını tetikleyen pek çok gruba veya düşünceye aktif bir biçimde hizmet etmesi radikal sağın yaygınlaşmasında çok önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar. Sosyal medyada gerçekleşen herhangi bir kötüleyci paylaşımda veya yazılı-görsel basında dışlayıcı semboller içeren haberlerde, filmlerde verilen ötekileştirici mesajlar toplumun düşünme şekli üzerinde ciddi bir hâkimiyet kurar. Bu sayede kitle iletişim araçları, radikal sağ toplum her kesimden bireyine rahatlıkla ulaşmasına, görüş ve düşüncelerini destekleyecek yeni bireyler bulmasına dolaylı yahut doğrudan aracılık eder. Bu durum kitle iletişim araçlarının şiddetin uygulayıcı olmasa da bunu meşru kılacak zemini yarattığının da bir göstergesini oluşturur (Kırık, Öztürk, Saltık ve Orujova, 2018: 18).

Özetle, içinde bulunduğu ruhsal bunalımlardan çevresini sorumlu tutan bireyler, ilk önce toplumsal-kültürel kimliğine sarılarak iç grup yani 'biz' özdeşleşmesini yüceltir. Grup içinde kendisi gibi olan ve kendi gibi düşünen bireyler ile özdeşleşerek yalnızlık hissinden arınan birey, uzun vadede yabancılara yani 'ötekilere' yönelik dışlayıcı tutumlarını şiddete varan boyuta taşıyabilir. Kimi zaman grubundan dışlanmamak kimi zaman yetkeye itaat etmek kimi zamansa yetkeye sahip olmak gibi sebeplerle güdülenen bu bireyler, toplumda yaşanan sosyo-ekonomik sıkıntıları dayanak olarak kullanıp, büyük toplumsal çatışmalara veya otoriter yönetimlere sebep olacak eylemlere girişirler. Radikal sağ hareketin yirminci yüzyılın sonundan bu yana istikrarlı bir biçimde güçlenişi de bu durumu ispatlar niteliktedir.

3.2.2. Radikal Sağın Sessiz Destekçileri ve Sıradan Avrupalının Durumu

Siyasal bir eylemin olduğu her yerde duygunun varlığı kaçınılmazdır. Bu duygu korku ve umut ile ilişkilidir. Başka bir ifadeyle siyasetin duygusal zeminini korku ve umut duyguları meydana getirir. Umut, inançla bezendiğinde korkulardan uzaklaşmak isteyen insan için bir bekleme ve hareket alanı haline gelir. Günümüzde inancın yerini dini değerlerin değil, siyasetin aldığı düşünülürse insanların, umut ve inançlarını kanalize eden bir araç olarak siyasete sarıldığını rahatlıkla görebiliriz (Hogget, 2001: 184). Öte yandan, bireylerin siyasi ihtiyaçlarına karşılık veren şey, ona cazip gelecek olan ideolojik inançta yatar. Yaşamlarına dair korku ve endişe duygusu içinde olan bireyler, kendilerine iyi gelecek bir ideolojik sisteme sarılabilmek için kendi ihtiyaçlarının analizini yapıyor gibi görünse de aslında tek tek

ruh durumları incelendiğinde görüşler ve tavırlar çerçevesinde pek çok ortak yöne sahip oldukları fark edilir (Adorno, 2017: 13).

Belli bir ideolojiye yönelim, benzer görüşlere sahip olma veya etrafında olup bitenlere duyarlı-duyarsız bir biçimde uyum sağlama davranışları çağdaş bireylerin düşünce dünyasında yaşadığı çelişkilerin bir ürünüdür. Çağdaş bireyler düşünce dünyalarını baskılayan eski kurumsal yetkelerden kurtulmuşlardır belki ancak zihinlerinde meydana gelen yeni içsel kısıtlamalar edinmişlerdir. Bu kısıtlamalar bireyin karşısında bulunduğu yeni yetkeler tarafından gerçekleşir. Kamuoyu baskısı veya sağduyu gibi kavramlar bireyin zihin dünyasını kısıtlayıcı etkiye sahiptir. Bunun yanı sıra pek çok birey, etrafını saran onca düşünce ve yönlendirmeden kendini kurtarıp özgün bir düşünme biçimine kavuşamaz (Fromm, 2017: 120-121). Burada dikkat çekilmek istenen şey, bireyin ne düşündüğünden ziyade nasıl düşündüğüdür. Birey ancak bir düşünceyi çevresinden bağımsız bir biçimde, kendi içinde tahlil edip doğruluyorsa bu düşünce özgün bir hal alır. Fakat çoğunlukla çağdaş bireyin düşünce dünyası bir takım ussallaştırmalardan ibarettir. Diğer bir ifadeyle genellikle insanlar bir düşünceyi kendi düşünce dünyalarında keşfetmezler. Bu sebeple düşünce, bireyin, kendi umutları, inançları ve talepleri çevresinde olan bitenlerle harmanlandığında bir önyargı pekişmesinden ibaret hale gelir (Fromm, 2017: 204).

Bireyin düşünce dünyasında yaşadığı bu karışıklık, çağdaş toplumda kendine yer edinmeye veya kabul görmeye çalışan her normal bireyin yaşadığı durumu ifade eder. Bireyler hayatlarını, çevresinin ona sundukları ile şekillendirirken asıl kimliğini yitirir onun yerine yapay bir kimlik koyarak korkularından arınmaya çabalar. Diğer bir ifadeyle çağdaş birey yaşadığı dünyada kendisini boşluğa sürükleyen diğer tüm etmenlerin onda yarattığı yalnızlık hissinden ancak uyma davranışı sergileyerek arınabilir. Birey, yarattığı bu yapay kimlik ile kendini diğerleri gibi sayar. Kendi öz kimliğini yitiren birey, kim olduğunu diğerlerinin yönlendirmesi ile bulabilir (Fromm, 2017: 213). Kısacası; Fromm (2017; 196)'un robot uyumluluğu adını verdiği bu durumda birey, kendi bireysel benliğini bir kenara itmiş ve etrafında bulunan diğer milyonlarca insanla aynılaştırmıştır. Bu sayede artık yalnız değildir. Kaygı hissetmez ve umut eder.

Bireyin yaşadığı toplum içinde bir diğerinden etkileniyor oluşu elbette toplumsal hayatın bir koşuludur. Toplum duygusu gereği belli bir aşamaya kadar bir bireyin diğer bir bireyden etkilenmesi kaçınılmazdır (Adler, 2007: 71-72). Bu noktada Şerif'in "otokinetik etki"¹⁰ deneyini hatırlayacak olursak deneyin; insanların maruz kaldıkları toplumsal etkileri içselleştirerek, yalnızken dahi bu etkileri devam ettirmeleri sonucuna ulaşması, bireylerin topluma adapte olma ve dışlanmadan çekinme durumunu daha net izah edecektir. Bu durumu radikal sağ ideolojinin yaymaya çalıştığı görüşlere ve eylem kapasitesini artırma çalışmalarına uyarlayabiliriz. Örneğin, günümüzde hemen herkesin sahip olduğu sosyal medya hesaplarında her gün binlerce paylaşım gerçekleşmekte, hiç tanımadığımız insanların yaptığı paylaşımlara çeşitli yollardan maruz kalabilmekteyiz. Radikal sağ oluşumların sosyal medyayı ne denli aktif kullandıkları göz önünde bulundurulursa, yalnızlığını sahte bir toplumsal kimlik ile örtmeye çalışan herhangi bir birey toplumda yükselen bu türden bir ideolojiye sessiz kalsa da duyarsız kalmayacaktır. Diğer bir ifadeyle, yaşadığı toplum içinde maruz kaldığı çeşitli görsel ve yazılı medya aracılığıyla bireyler, kendi öz düşüncesi olmayan (örn. yabancı düşmanlığı-islamofobi) kavramları, topluma uyum gösterebilmek adına içselleştirecektir. Burada söylenmeye çalışılan bireyin, muhakkak ki yasadışı bir yetkeye boyun eğeceği, sokak eylemlerine katılacağı veya radikal sağ bir partiye oy vereceği değil bireyin, yaşadığı toplumda meydana gelen bu türden bir ırkçılığa ses çıkarmayabileceğidir.

'Normal' bireylerin davranışları daha önce yetkeci kişilik, uydumculuk, robot uyumluluğu vb. kavramlar ile açıklanmaya çalışılmıştır. Burada bahsedilen normal kişi aslında, potansiyel bir faşist bireyi tanımlamaya yetiyor olsa da bu kişi, eylemlerini şiddete yahut aktif herhangi bir harekete taşımıyor olabilir. Birey yalnızca içsel olarak toplumun ona sunduğu bu yeni düşmanlık modelini içselleştirmiş, kendini radikal sağcı eylemciler ile özdeşleştirmiş ancak normal yaşantısı içinde pasif bir eylemci olarak devam ediyor olabilir. Bu türden bireylere verilebilecek en güzel örnek, Çötök'un 2010 yılında Almanya'da gerçekleştirdiği bir araştırmadır. Çötök, Almanya'da yaşayan göçmenler ile yaptığı yüz yüze görüşmelerde görüşmecilerin maruz kaldıkları ırkçılık ve ayrımcılıkları aktarmaktadır. Buna göre; örneğin Almanya'da doğup büyümüş ve başörtülü olan bir

¹⁰Bkz.s.81.

genç kız şu şekilde bir aktarımda bulunur: “Başörtülü olduğum için yaşlı Alman kadın ve erkekler tarafından zaman zaman rahatsız ediliyorum, geçenlerde kadının biri sokakta durup dururken bana hakaret ederek gidin bu ülkeden sen ve senin gibileri istemiyoruz diye bağırdı, ne yapacağımı şaşırtdım.” Benzer bir biçimde başka bir üniversite öğrencisi şu şekilde bir anısını paylamıştır: “Türk arkadaşlarla geziye gitmek için otobüsümüze binerken yaşlı bir Alman kadın yanıma gelip ülkenize mi dönüyorsanız aferin gidin gidin dedi, o an öyle incinmiş hissettim ki kendimi anlatamam” (Akıncı Çötök ve Taşdelen, 2013: 5). Avrupa’nın herhangi bir ülkesinde bu türden bir ayrımcılığa hemen her gün rastlamak günümüzde çok olağan bir hal almıştır. Sıradan Avrupalı veya radikal sağın sessiz destekçisi kategorisinde değerlendirebileceğimiz bu örnekler, aslında öfkesini bir biçimde boşaltmaya yönelik davranışta bulunan normal bireylerden ibarettir. Konunun özü açıktır; ekonomik durgunluklar, artan suç oranları ve bunun gibi herhangi bir olumsuz sosyo-ekonomik durum, sıradan Avrupalıyı ruhsal bir bunalıma sokmakta, etrafında olan bitenlerden rahatsızlık duymakta ve bu döngüde, her gün maruz kaldığı radyo, tv, gazete veya sosyal medya ile toplumda yaygınlaştırılan yabancı düşmanlığına hak vermeye başlamakta yahut hali hazırda içinde bulunan bu düşmanlığı kusabilecek bir sebep bulmaktadır.

Özetle, aktif bir biçimde radikal sağ hareketin sokak eylemleri, şiddet eylemleri veya terör örgütleri içinde bulunan bireylerin yanı sıra, bu kitlenin dışında gibi görünen sıradan Avrupalı da, ruhsal durumu ve uyum çabası göz önüne alındığında en az kitle hareketinde yer alanlar kadar önemli bir tehlikeyi meydana getirmektedir. Bunun yanı sıra herhangi bir biçimde radikal sağcıları desteklemeyen, yabancı düşmanı olmayan sıradan başka bireyler de, bu hareketin yükselişine sessiz kaldığı müddetçe aynı tehlikenin bir parçasıdır. Unutulmamalıdır ki; faşizm de, karşısında güçlü bir muhalefet bulamayışının etkisiyle hızla büyümüş ve önü alınamaz bir güce kavuşmuştur.

3.3. Güncel Değerlendirmeler Işığında Radikal Sağ Hareketin Kitle Psikolojisi

Radikal sağ hareket her şeyden önce psikolojik manada bir kitleyi temsil etmektedir. Bunun ispatını en basit haliyle Le Bon (2015; 24) ’un kitleye yönelik tanımında bulabiliriz. Le Bon’un; belirli bir duygu, düşünce etrafında veya milli bir olayın

etkisiyle bir araya gelen insan yığınlarından, ‘psikolojik manada bir kitle’ olarak bahsetmesiyle, radikal sağ hareketin eylem ve işleyişi birlikte düşünüldüğünde ‘*kitle psikolojisi*’ ve ‘*radikal sağ*’ kavramları bir arada incelenmeye değer hale gelir.

Radikal sağ, yabancı düşmanlığı ve aşırı milliyetçilik ile bezenmiş bir ideolojidir (Vural, 2005: 22). Buna göre, radikal sağ hareketin kitesinin bir takım davranış biçimlerini ön plana çıkardığını söyleyebiliriz. Öncelikle herhangi bir milliyetçi birey, ulusunun çıkarlarına yönelik olan tehditlere karşı aşırı uçlarda davranışlar sergileme eğilimindedir. Bu türden bireyler kendi uluslarına ait değerleri yüceltmek ve ulusal saygınlıklarını ispatlamak gayesiyle liderlerine sonsuz yetkiler tanımayı gerekli görür ancak liderlerin başarısız olduğuna inandığında onu yok etmek için harekete geçer (Cottam, Mastors, Preston ve Dietz, 2017: 389). Bu noktada kitle bireyinin devletin güçlü bir yapıya sahip olması gerektiği inancı açıkça görülebilir. Örneğin kitle bireyi, toplum içinde yaşanan herhangi bir karışıklık durumunda devletin bu duruma, sonsuz kaynaklarıyla müdahalede bulunması gerektiğine inanır (Gasset, 2003: 113). Radikal sağ hareketin her fırsatta dile getirdiği güçlü devlet vurgusu da bu türden bir otorite ihtiyacının neticesidir. Bu doğrultuda, Fukuyama (2005; 14)’nın bilhassa 11 Eylül saldırıları sonrasında meydana geldiğini ifade ettiği güçlü devlet vurgusu, yalnızca gelişmemiş ülkeler için gerçekleştirilmesi gereken bir ideal değil, aynı zamanda gelişmiş ülke yönetimleri için de arzu edilir bir ideal olmuştur. Diğer bir ifadeyle, yabancı düşmanlığı ile iç içe geçmiş bir davranışa sahip olan radikal sağcı bireyler, kitleler halinde eylemlerine hız kazandırarak ülkelerinde yaşanan terör sorununun ve güvenlik problemlerinin giderilmesi için devletin sıkı önlemler alması gerektiğini daha sert bir biçimde vurgulamaya başlamıştır. AB ile ilişkileri gereğince ulus devletlerin etki alanının azaldığına ve göçmenler ile alakalı sorunların AB yasaları ile çözülemediğine inanan bireylerin bu söylemleri, radikal sağın güçlü devlet arzusunu ispatlar niteliktedir.

Radikal sağ hareketin temelinde yer alan yabancı düşmanlığı da bir diğer kitle davranış biçimini ortaya koyar. Buna göre, özellikle milli duygularla bezenmiş –her zaman olması gerekmez- kitleler, farklı düşünce ve inançlara karşı düşük hoş görü barındırır. Benzer bir biçimde, karşı tarafı basitleştirme, kişisel sorumluluktan arınmış hissetme, ötekinin görüşünü dışarıda tutma, her an harekete geçmek için hazır bulunma ve sınırsız bir güce sahip olma hissi barındırır. Kitle bireyleri bu ortak

hisler doğrultusunda düşmanına yönelik yoğun tepki gösterme ve işkence etme gibi arzulara da sahiptir (Cottam, Masters, Preston ve Dietz, 2017: 394).

Kitlelerin öne çıkan bir takım özellikleri daha önce pek çok düşünür tarafından dile getirilmiştir. Geçmişte dile getirilen bu özellikler, kitle hareketlerini analiz edebilmek için bizlere yol gösterici olacak ve bu sayede radikal sağ hareketin kitle davranışlarını anlamak daha kolay hale gelecektir. Örneğin; Le Bon (2015)'un '*kitleler psikolojisi*' adlı kitabında anonimlik, sirayet ve telkin olarak belirlediği unsurları ve buna karşı Freud (1998)'un '*kitle psikolojisi*' kitabında geliştirdiği libidosal bağlanımları, radikal sağ özelinde ele aldığımızda karşılaştığımız sonuç şudur: Radikal sağ hareketin eylem biçimi düşünüldüğünde, gerek kitle ruhu taşıyan bireysel eylemlerinde gerekse aktif kitle hareketi içinde anonimlikten, başka bir ifadeyle bireyselliğin yitiminden söz etmek mümkündür. Radikal sağcı bireylerin tek başına veya küçük çeteler halinde gerçekleştirdiği şiddet eylemleri buna örnek teşkil eder. Kişisel çıkarın, toplum çıkarına feda edildiğini ifade eden 'bulaşma' durumu ise yine radikal sağ hareket için benzerlik gösterecektir.

Radikal sağın kendi öz benliğini bir kimlik edinebilmek adına dışarıda bırakan ve yalnızlığından arınan bireylerinin, uyum sağlayan bir görüntü sergilediğini ve bu türden bireylerin sayısının her geçen gün arttığını daha önce belirtmiştik. Benzer bir biçimde Freud'un bireyin toplumsal ve kültürel değerlere olan bağlılığını açıklamak için kullandığı 'nesne libidosu' kavramı, radikal sağ hareketin kitlesinde kültürel değerleri ön plana çıkarma ve kitle bireylerinin birbiriyle özdeşleşme durumunu izah eder niteliktedir. Ancak Freud'un, kitle bireyinin kendi ruh dünyasında yaşadığı bir takım travmalar sonucunda özdeşleşmeye vardığı ve baba otoritesi yerine lider otoritesini koyduğu görüşü, günümüz radikal sağ hareketin kitlesi değerlendirildiğinde soru işareti yaratır. Bu sebeple, örneğin lidersiz strateji izleyen radikal sağ gruplar özdeşleşmelerini kime yönelteceklerdir? Bu türden bir hareketin somut yetke ihtiyacı nasıl karşılanmaktadır?

Daha önce bahsettiğimiz Odin'in Askerleri örgütünü düşündüğümüzde örgütün herhangi bir lider önderliğinde yönetilmediğini açıkça görürüz. Eylem pratikleri bir liderin telkiniyle değil, sosyal medya platformları üzerinden yapılan paylaşımlarla organize edilmektedir (Kıyıcı, 2017: 81). Bu doğrultuda Odin'in Askerleri veya

herhangi bir diğerk radikal sağcı grup/hareket için bir lider olmaya aday siyasi parti önderleri mevcut olsa da hareketlerin, lider telkinine değil, toplumda meydana gelen sosyo-ekonomik bunalımların neticesinde tabandan gelen bir büyümeyle sahip olduğu açıktır. Öte yandan, bir radikal sağ hareketin herhangi bir radikal sağ partiyle yakın ilişkiler yürütüyor veya açıkça bir sempati duyuyor olabilir. Ancak bu durum radikal sağ hareketin kitle önderi olarak o partinin lideri veya lider kadrolarını görmemiz gerektiği anlamına gelmez. Tamda bu noktada söylenmesi gereken, radikal sağ hareketin ve kitlelerin liderinin aslında, kendini toplumunda yabancı gibi hisseden, boşluk hissi yaşayan, yalnızlaşmış ve soyutlanmış her birey olduğudur. Başka bir ifadeyle Pegida, Avusturya Kimlik Hareketi veya Odin'in Askerleri vb. yapılarda olduğuy gibi; lider adı altında bir takım hareket sözcüleriyle, sosyal medya üzerinden örgütlenerek eylemlerini gerçekleştiren gruplar, özünde yalnızca birbiriyle özdeşleşmiş bireylerden oluşmakta ve kitlesinin yetkisi içinde kendini eritmektedir.

Sonuç olarak, somut bir lider yetkesinden ziyade soyut bir kavram olan 'kimlik' yetkisi karşımıza çıkmaktadır. Bugün binlerce radikal sağcı bireyin kendini ait, güvende ve üstün hissetmesini sağlayan yetke ne Le Bon (2015)'un bahsettiği telkinde bulunan güçlü önder ne de Freud (1998)'un bireyin bir başkasına, libidosal sevgiyle bağlanarak kendini özdeşleştirdiğini öne sürdüğü lider (baba otoritesinin yerini alacak herhangi bir lider) otoritesidir. Günümüzde radikal sağın kitlesinin, özdeşleşme yaşadığı ve gücü altında kendini yok etme ihtiyacı duyduğu otorite, sahip olduğuna inandığı siyasi kimliğinden ileri gelmektedir. Diğerk bir ifadeyle, radikal sağ hareketin, gözle görülür bir '*siyasi kimlik yetkisi*' vardır. Şöyle ki; radikal sağ ideoloji her geçen gün arttırdığı eylem kapasitesi ve giderek yaygınlaşan söylemleriyle insan yaşamının her alanına nüfuz edebilecek konuma gelmiştir. Günümüzde insanlar, arkadaş toplantılarında, iş yerlerinde, dolaştıkları sokakta herhangi bir yerde veya sosyal medya içinde sürekli olarak radikal sağın yabancı düşmanı söylemlerine ve bunun ussallaştırılmış sebeplerine maruz kalmaktadır. Günlük yaşamın her alanına girmiş olan bu ideolojik söylemler ve çağrılar bireylerin bilinçaltına işlediği yabancı düşmanlığı sayesinde kitlesel gücünü giderek artırmakta ve büyük ses getiren eylemleriyle de bu gücü görkemli bir hale getirmektedir. Bu durumun sonucunda toplumda yer alan yetkeci bireyler veya potansiyel faşist bireyler bu görkemin büyümesine kapılmakta, radikal sağ hareketlerin gücü altında

kendini eriterek içinde bulunduğu boşluk ve yalnızlık hissinden kurtulmayı arzulamaktadır¹¹.

3.3.1. Radikal Sağı Yönlendiren Psikolojik Faktörler Ekseninde Kitlelerin Saldırgan Davranışlarını Anlamak

Gasset (2003; 110), toplumsal hareketlerin şiddet boyutuna dikkat çekerken, kitlelerin başarısının ancak onların linç kabiliyetinde yattığını ileri sürmektedir. Buna göre örneğin; faşist hareketi radikal kılan temel belirti onun içinde barındırdığı şiddettir. Şiddet, faşist eğilimi olan bir hareket için en gerçek silahı oluşturur ve bunun özünde şiddeti yüceltme, güce tapma eğilimi ve militarizm yatmaktadır (Bora, 2006: 146). Güce tapma eğiliminin özünde bulunan yetkeci başeğme, beraberinde yetkeci saldırganlığı yani şiddeti getirmektedir. Diğer bir ifadeyle, kişi kendi iç grubuna yani ideolojik bağlılık güdüğü kitlesine karşı büyük bir saygı ve itaat beslerken, öfkelerini, kinini ve en nihayetinde şiddeti dış gruba kusarak atmaktadır (Sanford, 2006: 72). Bu yönüyle radikal sağ hareketin net bir biçimde çizdiği 'biz' ve 'öteki' anlayışı, her faşist eğilimli hareket içinde bulunan dost-düşman ayrımının katı ifadesi ile örtüşmektedir. Düşmanı yani dış grubu net bir biçimde ayıran hareket, kendi millî kimliğine zarar verdiğine inandığı her türden ötekiliyi ortadan kaldırmaya yönelmektedir (Küçükalp, 2018: 88). Örneğin radikal sağ hareket saldırgan davranışları yalnızca kültür düşmanı olarak gördüğü Müslümanlara karşı değil, aynı zamanda Müslüman haklarını savunan yurttaşlarına karşı da sergilemektedir (Haberler, 2018: www.haberler.com, e.t: 11.05.2019).

¹¹Bahsi geçen görüşleri Erich Fromm(2017, 24)'un "Özgürlükten Kaçış" adlı eserinde tartıştığı yetke kavramları üzerinden temellendirebiliriz. Buna göre Fromm; insanların boyun eğme davranışının yalnızca somut bir yetkeye mi dayandırılacağı yoksa 'içsel bir zorlanım'ın veya 'kamuoyu' gibi bir kavramın da yetke olarak boyun eğdirici bir özellik gösterip göstermeyeceğini tartışmaktadır. Fromm'a göre, bireyler yaşamlarında diğer insanların kendinden beklediği gibi biri olmaya hazırdır. Çünkü insanlar diğerlerinden farklı olmaktan büyük bir korku duyar ve bunun sonucunda 'sağduyu' ve 'kamuoyu' gibi 'adsız yetke'lerin gücüne karşı koyamazlar (Fromm, 2017: 121). İnsanların bu davranışlarının altında yatan sebep, aslında kendi kararlarını veremiyor oluşlarıyla birlikte verdikleri kararı kendilerinin saymaları yatmaktadır. Yani insanlar yapmayı veya söylemeyi istedikleri şeyi adsız bir yetkenin baskısı sonucunda gerçekleştirir (Fromm, 2017: 208-209). Çağdaş bireyler, çoğunlukla istek, düşünce ve hislerinin ne olduğunu bilmemektedir. Bunun sonucu olarak da adsız yetkelere boyun eğler. Dolayısıyla, normal bireyler bakımından düşünüldüğünde, robotlaşmış insanlar bilinçaltılarında çektiği acı sonucunda, hayatlarına anlam getireceğine inandıkları siyasi yapılara ve kendilerine heyecan veren ideolojilere hazır durumda beklerler (Fromm, 2017: 261-262).

Radikal sağ hareketin saldırganlığı aynı zamanda onun doğasından kaynaklanır. Öyle ki; günümüzde pagan kültüre öykünme ve savaş tanrılarının motiflerini eylemlerinde kullanma gibi belirgin özellikler sergileyen radikal sağ gruplar, pagan kültürü içinde şiddetin yüce bir unsur olarak öne çıkması ve milleti adına kan dökmenin bir erdem sayılması inancını motivasyon edinerek şiddetini meşru kılma çabasına girer (Yavuzoğlu, 2003: 15). Milleti için savaş verme ve canını feda etmeyi göze alma güce tapınmanın bir neticesidir. Radikal sağ hareketlerin kitlesi, güce sahip olmak için; düşmanı üzerinde kontrol sağlamaya çabalayan ve hatta onu yok etmek adına kendini feda etmiş olan erdemli kişilerden meydana geldiğine inanır (Yavuzoğlu, 2003: 42). Finli yurttaşlardan oluşan Odin'in Askerleri¹² örgütünü hatırladığımızda bu türden bir inancın en somut örneğini görmüş oluruz. Adını İskandinav mitolojisinin savaş tanrısından alan bu örgütün üyeleri kendilerini ülkesine feda etmeye hazır erdemli bireyler olarak görürler çünkü onlar, kültürlerini yok etme tehlikesi taşıyan ve aynı zamanda suç işleyerek Finli yurttaşların huzurunu kaçıran göçmenlerden ülkelerini temizlemek için savaşmayı göze almış olan sokakların koruyucularıdır. Odin'in Askerlerinin gerçekleştirdiği şiddet eylemlerini ve davalarını haklı bulan pek çok yetkeci bireyde bu türden bir erdeme (aslında güce veya gücün ona sunduğu güvene) kavuşmak için örgüte katılmaya gönüllü olurlar.

Söz konusu radikal sağcı kitle hangi isimle anılırsa anılsın aktif bir kitle hareketi durumunda, kitle içinde yer alan her birey kendinde büyük bir güç görecektir ve bu gücü ötekileri yok etmek için kullanacaktır. Bu güç, kitlesel eylem esnasında kalabalığın verdiği gücü ifade eder. Örneğin, güncel istatistikler, PEGIDA yürüyüşleri esnasında gerçekleşen ırkçı şiddetin yükseldiğini göstermektedir. Her geçen gün kendine yeni neferler katan PEGIDA'nın gün geçtikçe kitlesel sayısının arttığını göz önüne aldığımızda, kalabalığında güç algısının yükseldiğini söyleyebiliriz. Buna göre, kitleler yürüyüşleri esnasında kalplerinde taşıdıkları öfke duygusunu '*halkı için bir şey yapma*' inancı ile birleştirerek şiddet eylemine dökmektedir (Keller, 2018: <https://tr.euronews.com>, e.t: 11.04.2019).

Kıyasacası, yetkeci kişiliğin bir örneği olarak sunduğumuz radikal sağcı bireyler, radikal sağ hareketin giderek çoğalan kitlesinde ve eylemlerinde büyük bir güç görür.

¹²Bkz.s.37.

Kendini yalnız ve savunmasız hisseden birey, bu türden bir güç altında kendini eriterek yalnızlığından ve güçsüzlüğünden kurtulmak ister. Kendini radikal sağ hareketin kitlesi ile özdeşleştiren birey kitlesine büyük bir itaatle bağlanırken aynı zamanda kalabalığı arkasına alarak güçsüzlük duygusundan arınır. Dolayısıyla, kitle içinde kendini güçlü hisseden birey artık yaşadığı yalnızlığın ve korkulu günlerin sorumlusu olarak gördüğü düşmanına saldırmaya hazırdır.

3.3.2. Radikal Sağ Hareketin Kitle Neferi Olarak Yalnız Aktörler

İrkçi saldırıların temelinde yatan kolektif korkunun çıktısı korkuyu yaratan yabancılara yöneltilmiş şiddettir (Yılmaz, 2008: 29). Bu şiddetin psikolojisi kısaca, yetkeyi ele geçirdiğine inanan bireylerin öteki olana insafsızca davranabileceği inancında yatar. Diğer bir ifadeyle yaşamlarında kendini çaresiz ve korku dolu hisseden bireyler bu hissi yok edecek bir yetkenin altına sığındıklarında kendilerinde gördükleri gücü ötekini yok etmek için kullanırlar (İsen ve Batmaz, 2002: 284). Bu türden bir inanç radikal sağ hareketin kitle bireyi değerlendirildiğinde her bireyin içinde taşıdığı yetke arzusunu ifade eder. Radikal sağın yetkesine inanan ve kendini bu güç altında eriten, bununla birlikte kitleden aldığı gücü kullanma ayrıcalığı hisseden bireyler yalnızca aktif kitle hareketi sırasında eyleme geçmez, aynı zamanda tek başına kitlenin bir neferi olarak saldırgan eylemler gerçekleştirebilir.

İlk olarak yalnız aktör olarak adlandırdığımız saldırgan tipi, tek başına değerlendirmenin yanlış olacağını söylemek gerekir. Çünkü yalnız aktör olarak gördüğümüz birey her ne kadar eylemini tek başına gerçekleştiriyor olsa da saldırgan davranışını bir ideolojik kitleye dayandırarak gerçekleştirmektedir. Bu türden bir bireyi kitlenin fiziksel bir parçası olarak görmek de gerekmez. Başka bir deyişle, yalnız aktör olarak andığımız birey kitlesel eylemler içinde yer almıyor, radikal sağ örgüt veya gruplara katılmıyor olsa da, bu kişi diğer radikal sağcı bireyler ile tek yönlü bir iletişim kuruyor olabilir. Örneğin sosyal medya veya internetin herhangi bir materyal sunum programıyla etkileşime geçebilir. Öte yandan, uzun süredir bir radikal sağ örgütün veya hareketin içinde bulunan bir birey, daha büyük bir eyleme kendi imzasını atmak arzusu güdebilir. Bu açıdan saldırgan bireyin güçlü bir ideolojik bağlılığı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Öztürk, 2018: 73-74). Breivik'in 2011 yılında İşçi partisinin geçlik kampında gerçekleştirdiği kanlı saldırı

bu türden bir bireyin en güzel örneğini oluşturur. 77 kişinin ölümüne sebep olan Breivik, saldırısının gerekçesi olarak İşçi partisinin “çok kültürlülüğten” mesul olduğunu söylemesiyle açıkça yabancı düşmanı bir ideolojiye mensup olduğunu kanıtlamıştır (Bbc, 2012: www.bbc.com, e.t: 11.05.2019). Breivik’in eylemi tek başına gerçekleştirdiği ve bütün suçtan sorumlu olduğu bir gerçektir ancak burada dikkat verilmesi gereken nokta onun, radikal sağ ile bir özdeşleşme içinde olduğu ve bu eylemi gerçekleştirebilecek inancı radikal sağın kitlesel gücünden aldığıdır.

Radikal sağın bir neferi olarak gerçekleştirilen bireysel eylemlerin sayısı oldukça fazladır. Bunlardan öne çıkan bir kaçına göz gezdirmek konuyu daha açık bir hale getirecektir. Örneğin; 2015 yılının Ocak ayında, İsveç’in Trollhattan kasabasında yüzünde maske takılı radikal sağcı bir genç, yoğun olarak göçmenlerin oturduğu bir yerde ‘Kronen’ isimli okula saldırıda bulunmuştur. Gerçekleştirdiği saldırıda bir öğretmen ve bir öğrenci yaşamını yitirmiştir. Başka bir olay ise 2017 yılında İngiltere’de yaşanan cami saldırısıdır. Finsbury isimli camiden çıkan Müslüman göçmenlerin üzerine kamyonet süren bir radikal sağcı saldırgan, bir kişinin ölümüne ve dokuz kişinin yaralanmasına sebep olmuştur. Dikkat çekici bir diğer eylem de, 2015 yılında Fransa’da bir yurttaşın Faslı bir adamı 17 yerinden bıçaklayarak öldürmesi ve eylemi esnasında “*Senin tanrın benim. Senin İslam’ın benim*” sözlerini sarf etmesidir (Usubaliev 2019, www.aa.com.tr, e.t: 12.05.2019). Bu türden bir eylemin öncelikle eylemcinin motivasyon kaynağı ve ardından gerçekleşme biçimi göz önüne alındığında eylemciye, narsistik bir doyunluk sağladığı açıkça görülebilir (Adorno, 2017: 49). Zira örneğin bıçaklama olayına katılan eylemci sarf ettiği sözlerde kendini tanrının yerine koymuş ve diğeri üzerinde hayatını elinden alma noktasına varacak derecede bir otorite görmüştür. Bu açıdan bireyin öz tatmini onu öldürebilecek hak ve güce sahip oluşunda yatar.

Kısacası, radikal sağcı bir bireyin şiddete eğiliminde pek çok sebep vardır. Bir ruhsal bozukluk, sosyal açıdan yalnızlaşma veya daha önce bir suça karışmış olma bunlardan bazılarıdır. Bireyin yaşamında gerçekleşen kısa vadeli bir takım değişiklikler (işsiz kalma, duygusal ilişkinin bitimi vb.) ile aynı zamanda radikal sağ bir ideolojiye maruz kalınması durumu birleşerek şiddet davranışını ortaya çıkarır. Örneğin işsiz kalan bir ‘potansiyel radikal sağcı’ birey etrafında gördüğü göçmenlerin yarattığı rahatsızlık üzerine düşünmek için fazlaca zaman bulacaktır.

Dolayısıyla radikal sağa daha da ilgi duymaya başlayan birey, sorun olarak gördüğü göçmenlerin ideolojik bir çözümle ortadan kaldırılması gerektiğine inanmaya başlar. Nihayetinde kendini diğer radikal sağcılarla özdeşleştiren, onların kitesinden ve ideolojisinden gç alan birey saldırıya geçmeye hazır hale gelir (ztrk, 2018: 77).

SONUÇ

Radikal sağ hareketin eylemsel karakterinin motivasyonunu sağlayan temel unsurun ne olduğu yönünde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar çoğunlukla, radikal sağ hareketin kitlesel yükselişinin altında yatan sebepleri sosyal veya ekonomik olarak değerlendirmektedir. Marjinal siyasal oluşumların insan kitlesine bakıldığında bu yapıların içerisindeki bireylerin sahip olduğu toplumsal statünün ve ekonomik gücün zayıflığı bu görüşe dayanak olarak gösterilmektedir. Bu nedenlerin yanında, radikal hareketlerin insan kaynağının oluşmasında bireysel psikolojik etkenlerin de önemli olduğuna dair çalışmalar yapılmıştır. Özellikle bu unsur, bireyin gelir durumu ve toplumsal statüsünün orta ve yüksek düzeylerde yer alırken radikal sağ hareketlere katılan bireylerin bu hareketler içerisinde yer alma nedenini açıklaması açısından oldukça önem taşımaktadır. Bu doğrultudaki çalışmalar büyük oranda kitle psikolojisinin, kitle içindeki bireyin kendi ruh dünyasında ve bunalımlarında aranması gerektiği düşüncesi üzerinde yoğunlaşmakta ve bu sava, geçmişten günümüze kadar gelen sosyo-psikolojik çalışmalar ile birey psikolojisi üzerine yapılan kavramsal yahut deneysel çalışmaların sunduğu bulgular dayanak gösterilerek savunulmaktadır. Bu bağlamda çalışmada da, bireyin psikolojik ve ruhsal durumlarının, diğer ekonomik ve toplumsal etkenler ile birlikte radikal sağ hareketlerde yer almasının altında yatan temel nedenlerden birisi olduğu görülmüştür. Bireyin, tarihsel sürecin onda yarattığı psikolojik dönüşümler sonucunda bir kitle içinde kendi benliğini eritme ihtiyacı hissettiği, bireyin var olma mücadelesi içerisinde kendisine yeni bir benlik ve buna bağlı olarak toplumsal bir konum yaratarak kendini bu tip siyasal hareketler içerisinde yeniden tanımladığı söylenebilir. Böylece birey, ister radikal milliyetçi isterse de radikal dini gruplar içerisinde yer alsın, kendisinin hiçbir şey yapmadan elde edeceği bir üstün benliğe sahip olur. Bunun için bir ulusun üyesi olarak doğmak veya annesi ve babasından kendisine miras kalmış bir dini inanca sahip olmak yeterlidir. Tüm bu arayışların insanın ruh dünyasında yarattığı zorlanımlar neticesinde birey, kendi benini toplumsal, milli, kültürel değerler gibi büyük bir gücün altında yok ederek içinde bulunduğu yalnızlık ve çaresizlikten kurtulmak ister. Kendini içinde güvende hissedeceği bir sahte ben'e adapte eden ve onun aracılığıyla dünyaya bağlanan birey artık kitlesinin bir parçasıdır.

Bireyin ruhsal koşullarının tek başına bir kitle hareketine yol açacak etkileri meydana getirmediğini ancak toplumsal koşulların meydana gelmesinde bireysel ruh durumun son derece önemli olduğunu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, bireylerin içinde bulunduğu ruhsal koşullara en önemli etkiyi yapan yine toplumsal koşullardır. Ancak, bu toplumsal koşulları yaratan da bizzat insanın kendisidir. Örneğin, kapitalizmin rekabet anlayışının bireyler üzerinde yalnızlık ve boşluk hissi yarattığına yönelik bulgular bulunmakla beraber, bu anlayışın yüzyıllar boyunca yaşamın her alanına girmiş olmasının bizzat yaratıcısı da bireyde mevcut olan iktidar hırsı ve yükselme azmidir.

İnsanlığı faşizm gibi bir felakete sürükleyen ekonomik, toplumsal ve siyasi koşullar tarihsel olarak incelendiğinde, faşizmin hem ruhsal hem de toplumsal etmenlere dayandırıldığını görülmektedir. Bununla birlikte, faşizmin ardından yaratılan yeni dünya düzeninin yani, küreselleşme ile yaygınlaştırılan batının evrensel değerlerinin, bağımsızlık uğruna verilen savaşların ve toplumsal hareketlerin insanları hümanist değerlere yönlendireceği inancının, yükselen radikal sağ hareketlerle dağılmaya başladığı ve radikal sağ hareketlerin yükselmesinde ruhsal zemini hazırlayan koşulların bizzat bu inançlar olduğu da söylenebilir.

Tüm dünyada yükselişi bir sorun olarak kabul edilen radikal sağ hareketleri, bireylerin ruhsal durumları dışında değerlendirmek ve yalnızca kapitalizm ve küreselleşmenin bir getirisi olarak ele almak yanıltıcı olabilmektedir. Bu ifadenin geçerliliğini, özellikle toplum, birey ve en nihayetinde kitle psikolojisine yönelik yapılan çalışmalar ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, çalışma içinde önemli bir bölümü oluşturan kitle psikolojisi kavramının açıklanması ve kitlelerin davranış biçimlerinin bizzat bireyin ruh durumunda aranması; radikal sağ gibi, aşırı milliyetçi tutumları ve hatta saldırganlığa varan davranışları, bireyin sahip olduğu psikolojik yapının bir sonucu olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

Kendi yalnızlık ve boşluk hissinden arınmak isteyen bir kişinin, kendini ait hissedeceği bir kitleye olan ihtiyacı yetkeci kişilik modelinden kaynaklanır ve dolayısıyla radikal sağ hareketlerin potansiyel her üyesinin yetkeci bir kişiliğe sahip olduğu savını güçlendirir.

21. yüzyılda bireylerin değişen toplumsal ve siyasi koşullar çerçevesinde bir yetke olarak gördüğü ve itaat etmeyi, uymayı tercih ettiği olgunun geçmişte olduğu gibi sadece bir lider olmadığı görülmektedir. 21. yüzyılda, teknolojik gelişmeler, toplumsal değişimler ve bireylerin iç dünyasında yaşadığı dönüşümler göz önüne alındığında radikal sağ hareketin eylem ve söylem kabiliyetinin ortaya koyduğu kamuoyu gücü bireylerin, kendilerini içinde eritmek isteyeceği türden bir yetke olarak tespit edilmiştir. Bu noktada en önemli husus artık eskiden olduğu gibi kuvvetli bir lider ile yönetilen hiyerarşik ideolojik düzen yerine, gevşek bağlarla bağlı ama içsel-duygusal baskının had safhada olduğu güçlü bir ideolojinin her geçen gün kitlelerin ruhunda daha da güçlendiğidir.

Radikal sağ hareketlerin, günümüzde gerçekleştirdiği eylemler ve bunların insanlık üzerinde yarattığı zararlar göz önüne alındığında ilerleyen süreçte bu hareketlerin, geçmişte olduğu gibi büyük insanlık felaketlerine yol açacak yönetimler doğurup doğurmayacağı –her ne kadar Avrupa’da iktidara taşınmış mevcut radikal sağ partiler olsa da- tartışma konusudur. Faşizmin sahip olduğu güce kitlelerin ruhunda yükselerek ulaştığı gerçeği göz önüne alındığında, radikal sağın kitlesel yükselişi ve ulaştığı gücün varabileceği nokta endişe yaratmaktadır. Bu endişe, radikal sağ hareketlerin her geçen gün artan kitlesel gücü kontrol altına alınmazsa onun, belki de geçmişte olduğundan daha büyük felaketlere yol açabileceğidir. Burada amaçlanan bir felaket senaryosu yaratmak değil, radikal sağın kitlesine katılmaya hazır bireylerin, herhangi bir dönemde tekrar tekrar ortaya çıkabileceği ve bu durumun da olumsuz diğer koşullar ile birlikte düşünüldüğünde toplumsal düzeni ve barışı derinden etkileyebilecek gelişmelerin oluşmasına zemin hazırlayabileceğidir. Diğer yandan, Radikal sağın engellenmesi veya hareketlerin kontrol altına alınabilmesi için çözüm olarak sunulan yasal düzenlemeler, hareketleri engelleyebilmekten ziyade daha da tetikleyebilmektedir.

Bu tip köktenci hareketleri önlemek adına insan hakları ve farklılıklara saygı gibi kavramlar üzerine sosyal çalışmalar yaparak, bu türden hareketlerin önüne geçilebileceği inancının da, Avrupa’nın yüzyıllardır üzerinde durduğu liberal değerler, evrensellik ve demokrasi gibi kavramlara rağmen radikal hareketlerin yükseldiği düşünüldüğünde çok etkili olmadığı açıktır.

Radikal sağ ya da faşist hareketler çeşitli kötülükler sıralayarak çerçevelediği ve nesneleştirdiği “öteki” kitlelere kendilerinin özne olduğu bir cephe önermektedir. Bu çerçevede düşman odaklı bir strateji ile bu cephede yer alanları saflaştırmakta ve savunma hattını kötürümleştirmektedir. Savunmasız öteki ya da kurbanlara yönelik saldırgan duyguları harekete geçirmektedir. Hareketi örgütleyenler ile takipçileri arasında sorgulanmayan bir hat çizmektedir. Bu türden düşmanca tutumlar ve düşmanlık duygularıyla harekete geçen eylemler daha şimdiden ötekileştirilen gruplar ile çatışmalara sebep olmaktadır. İlerleyen süreçte bu çatışmaların daha da şiddetlenebileceği ve Avrupa’da kültürler arasındaki kavganın uluslar arası alanda önemli sorunlara yol açabileceği öngörülebilir bir gerçektir. Bu noktada mühim olan konuya çözüm getirebilecek veya radikal sağın kuvvetlendirmeye çalıştığı safların önünü kesecek uygulamaların hayata geçirilmesidir. Öncelikle konu kitlelerin duygularını yönetebilmek, öfkeye ve nefrete olan yönelimleri dizginleyebilmek ile yakından ilgilidir.

Radikal sağ hareketlerin yükselişinin önüne geçecek yasal düzenlemeler –yasaların varlığının önemi tartışılmaz bir gerçek olsa da- kitlelerin ruhunda ters etki yaratabilmekte, öfke, nefret ve şiddet duygularını tetikleyebilmektedir. Radikal sağ hareketleri bir iç grup ve göçmenleri, göçmen haklarını korumayı hedefleyen anti-faşist oluşumları birer dış grup olarak değerlendirdiğimizde; grupların çatışmasına engel olabilmek veya çatışmayı hafifletebilmek adına, grup psikolojisi üzerine yapılan çalışmaların kanıtlanmış sonuçlarına başvurmak önemli bir rehber görevi görecektir. Farklı grupların ortak çıkarlara yönelmesi ve ortak yaşam içinde birlikte hareket etme gerekliliği iç-grup ve dış grubu birbirine yakınlaştıran kaynaşmayı kolaylaştıran bir unsurdur. Bunun yanı sıra sosyal yaşam içinde ötekileştirmeyi hızlandıran kent yaşamında ayrışmadır. Göçmenlerin ve hakim etnik veya kültürel grubun çoğunlukla farklı bölgelerde yaşıyor oluşu sosyal, sınıfsal ve kültürel ayrıştırmayı-ötekileştirmeyi toplumsal yaşam koşulları açısından kolaylaştırmakta, bu koşullar altında her birey aynı yaşam alanını paylaştığı diğer bireyler ile özdeşleşerek iç-grup yapısını pekiştirmektedir. Bu doğrultuda, kent yaşamı içerisinde oluşan “göçmen bölgesi” algısının önüne geçecek kentsel uygulamalar uzun vadede etkili olabilecektir.

Bir diğer husus, başta Avrupa’da olmak üzere radikal sağ hareketlerin yükselmesi bu yükselişle doğru orantılı olarak sağ popülist partilerin giderek daha fazla oy almaya başlaması sonucu, daha önceleri “ırkçı-faşist” hareketler olarak dışlanan bu türden oluşumların günümüzde sıradan birer politik aktör olarak görülmeye başlanmasıdır. Bu “sıradanlaştırmanın” veya “normalleşmenin” radikal sağın daha kolay yeşmesi ve gelişmesi açısından önemli bir etkeni oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca; radikal, saldırgan, irredantist hareketlerin “normalleşmesini” sağlayan unsurların başında, diğer siyasal görüşlere mensup kişilerin radikal sağ hareketlere bakış açısını değiştirmesi gelmektedir.

Radikal hareketlerin, barışçı Avrupa toplumu ve liberal demokrasi açısından açık bir tehdit olduğu ve “refah şovenizmi” bakış açısıyla soruna yaklaşanların da bu “normalleşmeye” yardımcı olacağı açıktır. Bu nedenle Avrupa’nın sivil toplumu, hükümetleri ve tüm toplumsal oluşumların bir arada hareket ederek, ırkçı-faşist örgütlenmeler ve radikal sağ hareketler karşısındaki “ikircikli” tutumlarını bırakıp, bu hareketlerin önlenmesi, en azından yükselişinin önüne geçilmesi noktasında etkili önlemler alması, barışçı toplum yapısını ve birlikte yaşamayı güçlendirecektir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y. (2010). Diasporadaki Kimlik Algılamalarına Göç Tipinin Etkisi: Almanya ve İngiltere Türk Toplumlarının Karşılaştırması *Sosyoloji Dergisi*, dizi:3, sayı: 20, s. 97-119.
- Adler, A. (2002). *Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji* (H. Özgü, Çev.), İstanbul: Hayat.
- Adler, A. (2007). *İnsan Doğasını Anlamak* (D. Başkaya, Çev.), İzmir: İlya. MAY, R. (1997). *Kendini Arayan İnsan* (A. Karpat, Çev.). İstanbul: Kuraldışı.
- Adorno, T. W. (2011). *Eleştiri/ Toplum Üzerine Yazılar* (M. Y. Öner Çev.) İstanbul: Belge
- Adorno, T. W. (2017). *Otoritaryen Kişilik Üzerine Niteliksel İdeoloji İncelemeleri* (D. Şahiner, Çev.) İstanbul: Sel
- Ağçoban, S. (2016). Dinsel Şiddet Bağlamında Seta'nın "Almanya'da İslamofobi 2015" Raporunun Değerlendirilmesi *Bilimname XXXII*, 2016,3, s. 147-163.
- Akıncı Çötök, N. ve Taşdelen, M. (2013). Avrupa Ekseninde Yabancı Korkusu ve İslamofobi Algısının Değerlendirilmesi *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 8/6, s. 1-13.
- Aktaş, M. (2018a). AB Ülkelerinde İslamofobi ve Terörizm *Ombudsman Akademik*, yıl:4, sayı:7, s. 127-155.
- Aktaş, M. (2018b). Avusturya'da Aşırı Sağın Meşrulaşması *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi cilt:11, sayı: 60*, s.176-186.
- Alkan, U. (2015). Avrupa'da Refah Devleti ve Göç İlişkisi: Refah Şovenizmi Örneği *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt: 70, no: 3, s. 751-768.
- Altınkaş, E. ve Arman, M. N. (2011, Bahar). Amerika Birleşik Devletlerinde Popülist Yeni Sağ: Çay Partisi Hareketi *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl: 10, sayı: 19, s. 41-54.
- Amin, S. (1993). *Kaos İmparatorluğu Yeni Kapitalist Küreselleşme* (I. Soner, Çev.). İstanbul: Kaynak.

Aras, İ. ve Günar, A. (2018, Eylül). Birleşik Krallığın Avrupa Birliğinden Ayrılma Referandumunu: Brexit Süreci ve Sonuçları *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, cilt:6, sayı:2, s. 90-110.

Aras, İ. ve Sağıroğlu, A. (2018). Avrupa Aşırı Sağında Göçmen Karşıtlığı: Fransa ve Macaristan Örneği *Mukaddime*, 9 (Özel Sayı 1), s. 59-77.

Arendt, H. (2003), *İnsanlık Durumu* (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim

Arkonacı, S. A. (1998). *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: Alfa.

Aslan. H. K. (2018, Ocak-Nisan). Aşırı Sağın Yükselişİ: Resme Küresel Perspektiften Bakmak *Muhafazakâr Düşünce*, yıl:14, sayı: 53, s. 47-70.

Atasoy, F. (2005). *Küreselleşme ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken.

Atasü Topcuoğlu, R. (2018). Avrupa'da Refah Devleti Çözünürken Uluslar Arası Göç ve Yeni Sağın Yükselişİ: İsveç ve Almanya Örnekleri *Çalışma ve Toplum*, 2019,2, s. 941-974.

Atikkan, Z. (2014). *Avrupa Benim-Batı Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişİ*. İstanbul: Metis.

Aydın, M. Z. ve Yardım, M. (2018). Belçika'da İslamofobi ve Müslümanlara Yönelik Ayrımcılık *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XX/1, s. 7-32.

Aygül, H. H. (2017). Seküler ve Çokkültürlü Avrupa'da Müslümanlar: Birlikte Yaşamak Mümkün mü? *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt:9, sayı: 22, s. 55-76.

Batmaz, V. (2006). Otoriteriyen Kişilik ve Uyma. Batmaz (Ed.), *Giriş: Sanford, Milgram, Şerif ve Asch'in Otoriteriyen Kişilik ve Uyma Deneyleri ve Adorno'nun Sarkacı* (ss. 7-59). İstanbul: Salyangoz.

Bodur, H. E. (2017). Batı'da İslam Karşıtlığının İcat Edilmiş Dili Olarak İslamofobi (Çatışmacı Sosyolojik Perspektif) *İlahiyat Akademi Dergisi*, s. 69-86.

Bookchin, M. (1996). *Ekolojik Bir Topluma Doğru* (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

- Bora, T. (2006). *Medeniyet Kaybı Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar*. İstanbul: Birikim.
- Çakı, O. ve Wollman, R. (2005). Racist Extremism in Central and Eastern Europe. Mudde (Ed.). *Czech Republic* (s.s. 28-53). London ve Newyork: Taylor & Francis.
- Carr, E. H. (1993). *Milliyetçilik ve Sonrası* (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Cicioğlu, F. ve Tandoğan, Ş. M. (2018). Merkez Parti Söylemleri ve Medya Dili Bağlamında Aşırı Sağın Yükselişinin İncelenmesi: Fransa ve Almanya Örneği *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, cilt: 5, sayı: 6, s. 145-162.*
- Cottam, M. L. ve Mastors, E. ve Preston, T. ve Dietz, B. (2017). *Siyaset Psikolojisine Giriş* (M. Şenol, Çev.). Ankara: BB101.
- Çakı, C. ve Topbaş, H. (2018, Temmuz). Almanya İçin Alternatif Partisinin Göçmen Karşıtı Propaganda Faaliyetlerini 2017 Alman Federal Seçimleri Üzerinden Okumak *Erciyes İletişim Dergisi, cilt: 5, sayı: 4, s.59- 74.*
- Çöpoğlu, M. O. (2017). Avrupa'da Yükselen Popülist Aşırı Sağ Partiler: Özgürlükler ve Uluslar Avrupası (ENF) Grubu Üzerine Bir İnceleme *Uluslar arası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, cilt:4, no: 7, s. 1-17.*
- Dell'olio, F. (2005). *The Europeanization of Citizenship Between The Ideology of Nationality, Immigration and European Identity*. Chippenham: Ashgate.
- Drucker, P. F. (1993). *Kapitalist Ötesi Toplum* (B. Çorakçı, Çev) İstanbul: İnkılap.
- Ekman, M. (2018, January-March). Anti-refugee Mobilization in Social Media: The Case of Soldiers of Odin *Social Media + Society, s. 1-11.*
- Er, T. ve Ataman, K. (2008). İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt:17, sayı:2, s.747-770.*
- Ercan, M. (2017, Mayıs-Haziran). Avrupa Birliğinde Yükselen Sağ ve İrkçi Politikalar: 21. Yüzyıl Barış Projesinin Sonunu mu Getiriyor? *Uluslar arası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, sayı: 61, s. 42-58.*
- Freedman, J.L. ve Sears D.O. ve Carlsmith, J.M. (1998). *Sosyal Psikoloji* (A. Dönmez, Çev.). Ankara: İmge.

- Freud, S. (1998). *Kitle Psikolojisi* (K. Şipal, Çev.). İstanbul: Cem.
- Fromm, E. (1996). *Sağlıklı Toplum* (Y. Salman ve Z. Tanrısever, Çev.) İstanbul: Payel.
- Fromm, E. (1998). *Kendini Savunan İnsan* (N. Arat, Çev.) İstanbul: Say.
- Fromm, E. (2017). *Özgürlükten Kaçış* (Ş. Yeğin, Çev.) Ankara: Say
- Fukuyama, F. (1999). *Tarihin Sonu ve Son İnsan* (Z. Dicleli, Çev.) İstanbul: Gün.
- Fukuyama, F. (2000). *Güven Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması* (A. Buğdaycı, Çev.) İstanbul: Kültür.
- Fukuyama, F. (2005). *Devlet İnşası* (D. Çetinkasap, Çev.) İstanbul: Remzi.
- Gasset, y O. (1998). *Tarihsel Bunalım Ve İnsan* (N.G. Işık, Çev.). İstanbul: Metis.
- Gasset, y O. (2003). *Kitlelerin Ayaklanması* (K. Karaşahin, Çev.). İstanbul: Babil.
- Geçtan, Engin (1994). *İnsan Olmak*. İstanbul: Remzi.
- Gellner, E. (1998). *Milliyetçiliğe Bakmak* (S. Coşar ve S. Özertürk ve N. Soyarik, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Giddens, A. (1998). *Modernliğin Sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Guibernau, M. (1997). *Milliyetçilikler 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler* (N. N. Domaniç, Çev.). İstanbul: Sarmal.
- Güldü, Ö. (2011). Sağ Kanat Yetkeçiliği Ölçeği: Uyarılama Çalışması *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 27-48
- Güneri Yöyen, E. (2013). Şiddet Türleri ve Kişilik Özellikleri *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, Yıl: 2017, Cilt:1, Sayı:1, Haziran, 35-50
- Hekimoğlu Örs, B. (2016). 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler. Hekimoğlu Örs (Ed.), *Faşizm: Modernitenin Karanlık Yüzü* (ss. 477-514) İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Heywood, A. (2007). *Siyasi İdeolojiler*. (A. K. Bayram ve Ö. Tüfekçi ve H. İnaç ve Ş. Akın ve B. Kalkan, Çev.)Ankara: Adres
- Heywood, A. (2015), *Siyasi İdeolojiler*. (L. Köker, Çev.) Ankara: BB101.
- Hıdır, Ö. (2018, Ocak-Nisan). Avrupa’da “Aşırı Sağ”ın Dini-İdeolojik ve Tarihi Temelleri-Kökenleri *Muhafazakâr Düşünce*, yıl:14, sayı: 53, s.15-46.
- Hobsbawm, E. J. (1995). *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik “Program, Mit, Gerçeklik”* (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı
- Hoffer, E. (1998). *Kesin İnançlılar* (E. Günur, Çev.). İstanbul: İm.

- Hogg, M. (1997). *Sosyal Psikolojik Açıdan Grupta Bütünleşme* (A. Mavili Aktaş, Çev.). İstanbul: Sistem.
- Hogget, P. (2001). Duygu ve Politika. Parker ve Spears (Ed.), (İnal K. Çev.). *Psikoloji ve Toplum: Radikal Teori ve Pratik* (ss. 57-72) Ankara: Rastlantı.
- Hortaçsu, N. (1998). *Grup İçi ve Gruplar Arası Süreçler*. Ankara: İmge.
- Huntington, S. P. (2008). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (M. Turhan ve Y. Z. C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Okuyan Us.
- Hutchinson, J. (2008). 21. Yüzyılda Milliyetçilik. Özkırımlı (Ed.), *Milliyetçilik, Globalizm ve Medeniyetler Çatışması* (Y. Başkavak, Çev.) (ss. 77-100). İstanbul: Bilgi.
- İnsel, A. (2005). *Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili*. İstanbul: Birikim.
- İsen, G. ve Batmaz V. (2002). *Ben ve Toplum*. İstanbul: Om.
- Kaçar, F. (2017). 2017 Almanya Federal Meclis Seçimi ve Almanya İçin Alternatif Partisi'nin Yükselişi: Avrupa'da Sağ Popülizmin Bir Değerlendirmesi *Türkiye-Almanya Araştırmaları Dergisi*, 6, (1-2), s. 23-41.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1988). *İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim.
- Kahraman, F. (2018, Ocak-Nisan). Koşullu Konukseverlikten Hoşnutsuzluğa: Almanya'da Yükselen Yabancı Düşmanlığını Türk Göçmenler Üzerinden Okumak *Muhafazakâr Düşünce*, yıl:14, sayı: 53, s. 209-228.
- Kallis, A. (2015, Mart). Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi *Seta: Analiz*, 119, (ss. 7-24).
- Kedikli, U. ve Akça, M. (2017). Savaş Sonrası Avrupa'da Artan İslamofobi *Tesam Akademi Dergisi*, 4(1). s. 57-95.
- Kellas, J. G. (1998). *The Politics of Nationalism and Ethnicity*. London: Macmillan.
- Kepenek, B. (2016, Kasım). Güncel Raporlar Işığında Avrupa'da Yükselen İslam Düşmanlığı *Uluslar arası Politik Araştırmalar Dergisi*, cilt:2, sayı: 3, s.68.73.
- Kıyıcı, H. (2017). Bir Aşırı Sağ Örgütün Yapısı: The Soldiers of Odin *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 19(2), s. 67-88.
- Krech, D. ve Crutchfield, R. S. (2007). *Sosyal Psikoloji* (E. Güngör, Çev.), İstanbul: Ötüken.
- Küçükalp, D. (2018, Ocak-Nisan). Egemenliğin Mantığı, Faşizm ve Şiddet *Muhafazakâr Düşünce*, yıl:14, sayı:53, s. 85-95.

- Le Bon, G. (2004). *Tarih Felsefesi* (H. Akdeniz ve M. Temelli, Çev.) İstanbul: Ataç.
- Le Bon, G. (2011). *Devrimin Psikolojisi* (A. Gündoğdu, Çev.). İstanbul: Schala.
- LE BON, G. (2015). *Kitleler Psikolojisi* (H. Can, Çev.). Ankara: Tutku.
- Macciocchi, M. A. (2000). Faşizmin Analizi. Macciocchi (Ed.), *Gramsci ve Faşizmin Sonu* (C. Süreyya, Çev.), (ss. 13-40). İstanbul: Payel.
- Metin, A. (2011). Kimliğin Toplumsal İnşası ve Geleneksel Kadın Kimliğinin Aktarımı *Journal of Institute of Social Sciences, Volume 2, Issue 1*, 74-92.
- Michel, H. (1990). *Faşizmler* (F. Üstel, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Milburn, M. A. (1998). *Sosyal Psikolojik Açından Kamuoyu ve Siyaset* (A. Dönmez ve V. Duyan, Çev.). Ankara: İmge.
- Milgram, S. (2006). Otoriteriyen Kişilik ve Uyma. Batmaz (Ed.), *Yetkeye Boyun Eğme ve Karşı Gelmenin Bazı Koşulları* (M. R. Gürkaynak ve V. Batmaz, Çev.), (ss. 83-108). İstanbul: Salyangoz.
- Minkenberg, M. (2002). The Radical Right in Postsocialist Central and Eastern Europe: Comparative Observations and Interpretations *East European Politics and Societies, vol: 16, no: 2*, s.335-362.
- Mudde, C. (2002). *The Ideology of The Extreme Right*. Manchester:Manchester University Press.
- Öner, S. (2014). Avrupa’da Yükselen Aşırı Sağ ve Yeni “Öteki”ler ve Türkiye’nin AB Üyeliği *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, cilt:13, sayı:1*, s. 163-184.
- Özbek, S (2003). *Irkcılık*. İstanbul: Bulut
- Özkan Kerestecioğlu, İ. (2016). 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler. Hekimoğlu Örs (Ed.), *Milliyetçilik: “Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens”ten Frankeştayn’ın Canavarına* (ss. 307-350) İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Özkırımlı, U. (2008). 21. Yüzyılda Milliyetçilik. Özkırımlı (Ed.), (Y. Başkavak, Çev.), *Giriş* (ss. 1-14) İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Öztürk, B. (2018). Avrupa’da Şiddete Varan Radikalleşme ve Sağ Aşırıçılık *Muhafazakâr Düşünce, yıl:14, sayı: 53*, s. 71-84.
- Pankowski, R. ve Kornak, M. (2005). *Racist Extremism in Central and Eastern Europe*. Mudde (Ed.) Poland (s.s. 145-170). London ve Newyork: Taylor & Francis.
- Papic, M. ve Noonan, S. (2011). Sosyal Medya: Bir Protesto Aracı (E. Dündar, Çev.) *Tük Kütüphaneciliği, 25,1*, s. 165-172.

- Pogge, T. W. (2006). *Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları Kozmopolit Sorumluluklar ve Reformlar* (G. Kömürçüler, Çev.). İstanbul: Bilgi.
- Poleshchuk, V. (2005). *Racist Extremism in Central and Eastern Europe*. Mudde (Ed.) *Estonia* (s.s. 54-73). London ve Newyork: Taylor & Francis.
- Reich, W. (2013). *Faşizmin Kitle Psikolojisi* (Y. Pazarkaya, Çev.). İstanbul: Cem.
- Reich, W. (2011). *Dinle Küçük Adam*. İstanbul: Doruk.
- Roiser, M. ve Willing, C. (2001). *Marksizm Frankfurt Okulu ve İşçi Sınıfı Psikolojisi*. Parker ve Spears (Ed.), (İnal K. Çev.). *Psikoloji ve Toplum: Radikal Teori ve Pratik* (ss. 57-72). Ankara: Rastlantı.
- Sakallı, N. (2001). *Sosyal Etkiler: Kim Kimi Nasıl Etkiler?*. Ankara: İmge.
- Sanford, N. (2006). *Otoriteriyen Kişilik ve Uyma*. Batmaz (Ed.), *Çağdaş Açılımla Yetkeci Kişilik* (M. R. Gürkaynak ve V. Batmaz, Çev.), (ss. 61-82). İstanbul: Salyangoz.
- Seçim, M. Ö. (2015). *Mülteci Krizi Sürecinde Avrupa'da Artan Milliyetçilik Söyleminin Sosyal Medyaya Yansıması* *International Journal of Social Sciences and Education Research*, volume: 1(1), s.112-121.
- Sezer, H. (2018, Ocak-Nisan). *Yirmi Birinci Yüzyıl Avrupa'sının Demokratik Değerlerle Sınava Muhafazakâr Düşünce*, yıl:14, sayı: 53, s. 149-163.
- Silah, M. (2000). *Sosyal Psikoloji*. Ankara: Gazi.
- Smith, A. D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni* (S. Bayramoğlu ve H. Kendir, Çev.). Ankara: Dost.
- Soytürk, M. (2018, Aralık). *AfD Örneğinde Almanya'da Siyasi Irkçılık ve İslamofobi* *Uluslar arası Toplum Araştırmaları Dergisi*, cilt: 9, sayı: 16, s.1441-1463.
- Şahin, Y. (2013). *Çatışma Kuramları ve Kimlik Temelli Çatışmalar; Teorik Bir Giriş* *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt:1, No:1, 32-52
- Şan, M. K. ve Öğür, B. (2016). *Çokkültürlülük Söylemleri ve Milliyetçiliğin Dönüşümü* *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, cilt: 11, sayı:1, s. 131-142.
- Şerif, M. (1985). *Sosyal Kuralların Psikolojisi* (İ. Sandıkçıoğlu, Çev.) İstanbul: Alan.

- Tarhan, Nevzat (2010), *Toplum Psikolojisi*. İstanbul: Timaş.
- Taş, M. (2006). *Avrupa'da Irkçılık*. Ankara: İmge.
- Taylor, S. E. ve Pepleu, L. A. ve Sears, D. O. (2015). *Sosyal Psikoloji* (A. Dönmez, Çev.). Ankara: İmge.
- Triandafyllidou, A. (2014). *Farklılıkların Birlikteliği Türkiye ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tartışmaları*. Kaya (Ed.) Kültürel Çeşitlilik, Çoğul Milliyetçilik ve Avrupa Kimliği (E. Sandal Önal, Çev.) (s.s. 41-56). İstanbul: Hiperlink.
- Tura, S. M. (2007). *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz (Gözden geçirilmiş dördüncü baskı)*. İstanbul: Kanat
- Uca, S. (2017). Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi ve Finlandiya Örneği *Mülkiye Dergisi*, 41(1), s. 291-317.
- Uzunçayır, C. (2014, Eylül). Göçmen Karşıtlığından İslamofobiye Avrupa Aşırı Sağı *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, cilt:2, sayı: 2, s. 131-147.
- Üskül, Z. Ö. (2003). *Bireyciliğe Tarihsel Bakış*. İstanbul: Büke.
- Vural, H. S (2003). *Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi*. İstanbul: İletişim
- Yardım, M. (2017). Aşırı Sağ ve Çokkültürlülük: Avrupa'da Ötekileştirilen "Göçmenler" *Akademik İncelemeler Dergisi cilt: 12, sayı: 2*, s.217-234.
- Yavuzer, N. (2013). İnsanın Saldırgan ve Yıkıcı Doğasını Anlamak *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yıl: 12, Sayı: 23*, 43-57
- Yavuzoğlu, A. (2003). *Faşist Paranoya*. İstanbul: Sayfa
- Yeğenoğlu, M. (2014). *Farklılıkların Birlikteliği Türkiye ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tartışmaları*. Kaya (Ed.) Avrupa Kimliğinin İdeolojik Arka Planı (s.s. 57-72). İstanbul: Hiperlink.
- Yıldırım, Y. (2017). Liberal Demokrasinin Krizi Bağlamında Avrupa'da Sağ-Popülizm ve Yükselen Aşırı-Sağ *Amme İdaresi Dergisi, cilt: 50, sayı: 2*, s.51-72.
- Yılmaz, F. (2008). *Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı*. Ankara: Uluslar arası Stratejik Araştırmalar Kurumu.

Yörükan, T. (2000). *Alfred Adler Bireysel Psikolojisi; Sosyal Roller ve Kişilik*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür.

İnternet Kaynakları

Bbc (2012). https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/04/120420_breiviklast-20Nisan2012 /16.05.2019

Bbc-Türkçe (2016). https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160105_koln_saldiri

Cox ve Meisel (2019). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45601994>

Diplomatikgözlem (2019). http://diplomatikgozlem.com/_haber/avusturya-da-islamlaşma-karsiti-eylem

Eliaçık (2018). <https://www.setav.org/5-soru-nsu-davasi/>

Göçvakfı (2019). <https://gocvakfi.org/afdnin-pegida-karari/>

Habersol (2016). <http://haber.sol.org.tr/dunya/pegida-partilesme-karari-aldi-162622>

Haberler (2018). <https://www.haberler.com/almanya-nin-chemnitz-kentindeki-olaylar-11196329-haberi/>

Hill (2018). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45341265>

Hürriyet (2016). <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/pegida-afdyi-kontrol-etmek-istiyor-40069354>

Hürriyet (2019). <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/alman-ordusunda-asiri-sag-krizi-41144096>

Karar (2016). <https://www.karar.com/dunya-haberleri/finlandiyada-irkci-grup-odinin-askerleri-siginmaci-avina-cikti-65329#>

Keller (2018). <https://tr.euronews.com/2018/09/12/almanya-da-asiri-sagin-yukselisi-yuzlesmek-zorundayiz>

Keskin (2018). <https://perspektif.eu/2018/03/01/neonaziler-ile-fpoe-arasinda-bir-koep RUE-kimlik-hareketi/>

McKernan (2017). <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/finland-grand-mosque-helsinki-islam-extremism-islamophobia-tarja-mankinen-pia-jardi-a7715761.html>

Meaker (2018). <https://www.dw.com/tr/avusturyan%C4%B1n-a%C5%9F%C4%B1r%C4%B1-sa%C4%9Fc%C4%B1-hipsterlar%C4%B1/a-45274042>

Riknews (2018). <http://www.riknews.com.cy/tr/index.php/haberler/avrupa-dan-haberler/item/28413-britanya-daki-yeni-tehdit-as-r-sagc-teroer-oerguetleri>

Schulte (2005). <https://www.dw.com/tr/fransada-neonazi-gruplarla-m%C3%BCcadele/a-2525391>

Sputniknews (2016). <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201601141020206226-finlandiya-siginmaci-irkci-odin-in-askerleri/>

Thompson (2019). <https://thegriff.ca/2019/03/soldiers-of-odin-alberta/>

Usubaliev (2019). <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/13686>

Wikipedia (2019). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Odin>

Yekvucut (2019). <http://yekvucut.com/tenkit/finlandiyada-irkci-odin-in-askerleri-orgutu-saldiri-hazirliginda/>

Yle, (2015). https://yle.fi/uutiset/osasto/news/demonstration_in_helsinki_against_grand_mosque_plans/8456578

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Evrim BACACI

Doğum Yeri : Ankara

Doğum Yılı : 1992

Medeni Hali : Bekar

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise : Ataköy Cumhuriyet Lisesi

Lisans : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Kamu Yönetimi Bölümü

Yabancı Dil : İngilizce